

T.C
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

**N'DJAMENA'NIN KENTLEŞME SÜRECİNDE KİMLİK,
FARKLILIK VE BİRLİKTE YAŞAMA OLGUSU**

KHALIT ADOUM ABDARAMANE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN:
DOÇ.Dr. FERHAT TEKİN

KONYA 2020

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Khalit ADOUM ABDRAMANE		
	Numarası	17810301042		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji/Sosyoloji		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	+	
		Doktora		
Tezin Adı	N'DJAMENA'NIN KENTLEŞME SÜRECİNDE KİMLİK, FARKLILIK VE BİRLİKTE YAŞAMA OLGUSU			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
İmzası

Khalit Adoum
ABDRAMANE
K. Adoum

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	--	---

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Khalit ADOUM ABDRAMANE		
	Numarası	17810301042		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji/Sosyoloji		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Ferhat TEKİN		
Tezin Adı	N'Djamena'nın Kentleşme Sürecinde Kimlik, Farklılık Ve Birlikte Yaşama Olgusu.			

Bu araştırmada, N'Djamena'nın kentleşme sürecinde karşılaştığı sosyo-kültürel ve sosyo-politik ve mekânsal sorunlar sosyolojik bir bakış açısı ile ele alınmaktadır. Araştırmada sosyal gruplar arasında kimliklerin ve farklılıkların etkisiyle toplumsal ilişkilerde ne tür problemler, nefret söylemleri ve ayrımcılıkların açığa çıktığına odaklanılmış ve bu sorunlar ile ilgili olarak sivil insanlar ve yetkililerle görüşmeler yapılmış, algılar analiz edilmiştir. Görüşmelerden elde edilen verilerde öne çıkan N'Djamenalı kimliğine bakış, farklılık algıları ve birlikte yaşama engel olan çeşitli faktörlerin N'Djamena'nın kentleşme sürecinde ne gibi problemlere yol açtığı tartışılmıştır.

Çalışmada, N'Djamena'da sosyal grupların kimliğe bakışı ve kimlik temelli yaşamaya yönelik görüşleri incelemiştir. Kapalı topluluklardan ulaşan N'Djamena'da farklılıklar algısının, bazı mahallelerde sosyal grupların açık ve homojen bir şekilde yaşayabilmesine engel olmazken, bunun diğer bazı

mahallelerde neden kapalılık ve heterojenliklere yol açtığı tartışılmıştır. Çalışmada N'Djamena'da farklılık ve çeşitliliklerin birlikte yaşamaya engel olarak görülmesinin birlikte yaşamayı zorlaştırdığı açığa çıkarılmıştır. Bunun yanı sıra, bazı sosyal gruplar bazı mahallelerde yaşamayı istemeyerek, farklı etnik köken ve dinden olanlarla evliliklerin yapılmasına da karşı olduklarını ifade etmişlerdir. Araştırmada N'Djamena'nın kentleşme politikasındaki "halk" ve otorite algıları, kent politikasında hangi eksiklerin yer aldığı, otorite ve halkın nasıl bir realite sergilediği açıklanmaya çalışılmıştır. Veriler nitel yaklaşımla toplanmış olup; örneklem olarak N'Djamena'da yaşayan farklı sosyo-kültürel ve politik gruplardan insanlar tercih edilmiş (etnik ve dini); bu gruplardan rastgele seçilmiş Müslüman-Hristiyan, kadın-erkek, yaşlı-genç, okuryazar-okuryazar olmayan 36 kişi ile mülakat yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: N'Djamena, kentleşme, kimlik, farklılık, din, sosyal eşitsizlik, etnisite, ayrımcılık

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	--

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Khalit ADOUM ABDAMANE		
	Student Number	17810301042		
	Department	Sociology		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Assoc. Prof. Ferhat TEKİN		
Title of the Thesis/Dissertation	Identity, Diversity and The Notion of Living Together in Urbanization Process of N'djamena.			

In this research, socio-cultural and socio-spatial problems that N'Djamena have encountered during urbanization process have been handled through a sociological perspective. In research, by focusing on what kind of problems, hate speeches and differences appear among social groups, interviews have been maintained with civil people and authorized persons who experienced these problems, and the perceptions have been analysed. Prominent data obtained during the interviews such as aspect on N'Djamena identity, diversity perceptions of non-contact groups, factors that prevent living together and how are the perceptions of “public1 and “authority” in urbanization policy of N'Djamena have been discussed as important problems.

In study, prospect on identity among social groups and their ideas regarding living on the basis of identity have been examined. When the perception of difference in N'Djamena, which is formed by closed communities,

does not prevent social groups from living openly and homogeneously in some neighbourhoods, the reasons leads to closedness and heterogeneity in some other neighbourhoods have been discussed. In research, it has been founded that seeing diversity and heterogeneity as obstacle in the face of living together in N'Djamena complicates living together. Beside this, some social groups indicated that they would not prefer living in some specific neighbourhoods and they oppose to marriages between different ethnic and religious groups. In research, “public” and “authority” perceptions in N'Djamena’s urbanization policy, lacks in urbanization policy, how the authority and public react a reality have been attempted to be explained. Data has been collected through qualitative approach; for the sample, people from different socio-cultural and political groups (ethnic and religious) have been selected; interviews have been maintained with 36 participants among these groups, who are Muslim-Christian, women-men, old-young, literate-illiterate.

Keywords: N'Djamena, urbanization, identity, diversity, religion, social inequality, ethnicity, discrimination.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	iv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. Kentleşme, kentlileşme	4
1.1. Kentleşme.....	5
1.2.Kentlileşme	8
2. Kimlik	9
2.1. Afrika Kentlerinde Kimlik.....	13
3. Farklılık ve Ötekilik Olgusu	17
4. Birlikte Yaşama Sorunu	20

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. N'DJAMENA, KENTLEŞME, SOSYO-KÜLTÜREL FARKLILIKAR VE KİMLİK OLGUSU	24
2.1.1. N'Djamena'nın Kentleşme Tarihi ve Sorunları	24
2.2. N'DJAMENA'DA SOSYO-EKONOMİK VE SOSYO-POLİTİK REALİTE.....	30
2.2.1. Sosyo-ekonomik Realite	30
2.2.2. Sosyo-politik Realite.....	32
2.3. N'DJAMENA'NIN SOSYO-KÜLTÜREL YAPISI	33
2.3.1. Sosyo-Kültürel Gruplar.....	33
2.3.2. N'djamena'da Sosyo-Kültürel Farklılıklar ve Kimlik	35

2.3.3. N'Djamena'da Sosyal Gruplar	36
--	----

2.3.4. N'Djamena'da Sosyo-kültürel Grupların Genel Özellikleri	37
---	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YÖNTEM.....	41
----------------	----

3.1. Araştırmanın yöntemi	41
---------------------------------	----

3.1.2. Araştırmanın konusu ve problemi.....	41
---	----

3.1.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	43
---	----

3.1.4. Araştırmanın Veri Toplama Araçları	43
---	----

3.1.5. Araştırmanın Veri Analizi.....	44
---------------------------------------	----

3.1.6. Araştırmanın zorlukları	44
--------------------------------------	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.1. VERİLERİN ANALİZİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ.....	45
--	----

4.1.1. N'DJAMENALI KİMLİĞİNE BAKIŞI	45
---	----

4.1.2. N'Djamena'da Grup Kimliğine Bakış ve Algılar	46
---	----

4.1.3. N'Djamena'da Kimlik Temelli Yaşam: Etkili Faktörler ve Aktörler	57
--	----

4.1.4. N'Djamena'da Çoğul Kimliklerin ve Farklılıkların Yaygın Olmasının Sebepleri.....	62
---	----

4.2. KAPALI TOPLULUKLARA ULAŞAN N'DJAMENA VE FARKLILIKLAR ALGISI.	67
--	----

4.2.1. N'Djamena'da Açık Toplum ya da Birlikte Yaşamak: N'Djamenalı Kimliği.	68
---	----

4.2.2. N'Djamena'da İç Kapalı Yaşamak İsteyenlerin Farklılık ve Ayrımcılığa Yönelik Algıları.....	77
---	----

4.2.3. N'Djamena'da Homojen Yerleşim Alanları	82
---	----

4.2.4. N'Djamena'da Heterojen Yerleşim Alanları	93
4.3. N'DJAMENA'DA BİRLİKTE YAŞAMA ENGEL OLAN FAKTÖRLER	99
4.3.1. Din ve Siyaset.	100
4.3.2. Dini ve Kültürel Faktörler.....	108
4.3.4. Dini ve Etnik Faktör.....	112
4.4. N'DJAMENA'DA SOSYO-EKONOMİK EŞİTSİZLİK VE BÜROKRASİDE NEPOTİZM.....	116
4.4.1. Sosyo-Ekonomik, Mekânsal ve Siyasal Alanda Etnik Hâkimyet	116
4.4.2. N'Djamena'da Sosyo-ekonomik eşitsizlik.....	124
4.4.3. Bürokraside Nepotizmin Nedenleri	125
4.5. N'DJAMENA'NIN KENTLEŞME POLİTİKASINDA HALK VE OTORİTE ALGILARI.	127
4.5.1. N'Djamena kentleşme politikasında otoriteler algıları	127
4.5.2. N'Djamena'nın kentleşme politikasında (planlamasında) halk algıları	129
SONUÇ.....	141
KAYNAKÇA	147
Kitaplar.....	147
Sürelî yayınlar	150
Diğer kaynaklar (internet).....	151
EKLER	153
EK 1: Görüşme soruları	153
EK 2: Otoriteler ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşme soruları	156

EK 3: Yapılan araştırma izni ve Rektörlük onaylanması.....	158
Ek 4: N'Djamena belediyesinden araştırma izni.....	159
EK 5: 9. İlçede araştırma izni.....	160
EK 6: Görüşmecilerin demografik özellikleri ve mülakat tarihleri.	161

ŞEKİL VE RESİMLER LİSTESİ

Şekil 1 N'Djamena'nın yeni kentleşme hatırası ve yeni çıkan mahallerin kentleşme sorunları	29
Şekil 2 N'Djamena'nın kentleşme sınırlanması ve 1. İlçesinde yaşayan üst sınıfın mahallesi	30
Şekil 3 N'Djamena'nın mahallelerinde etnik grupların homojenliği ve heterojenliği	37
Şekil 4 N'Djamena'da Hristiyan ve Müslüman etnik grupların ayrı mahalleleri	40
Resim 1 İlçede ve homojenlik toplumda dolaşan Müslüman kadınlar	83
Resim 2 İlçede Müslüman toplumda ikindi namazdan sonra çıkan gençler....	84
Resim 3 İlçede öğle yemeğinden sonra sohbet edilen Müslüman etnik gruplar	85
Resim 4 Homojen toplumda alışveriş yapan Müslümanlar	85
Resim 5 İlçede, homojen toplumda sohbet edilen Müslüman gençler	87
Resim 6 ilçede bulunan büvetler. Atrone Mahallesi	89
Resim 7 İlçede bulunan bir kilise.	89
Resim 8 İlçede, küçük kiliseden çıkan kadınlar. Ardeb-Djournal Mahallesi.	91
Resim 9 7. Ve 9. İlçelerde arasında bulunan Chagoua mahallesinde enformel işe giden gençler	92
Resim 10 Hristiyan toplumlarda farklı etnik gruplar merkeze gidenler(9.İlçede).....	92
Resim 11 6.İlçede, Dembe çarşısında farklı sosyal grupların etkileşimi ve alışverişi.....	96
Resim 12 6. İlçede Dembe çarşısında farklı sosyal gruplar alışveriş yapanlar	97

Resim 13 9. İlçede N'Gueli mahallesinde dolaşan farklı sosyal gruplar (farklı din)	98
Resim 14 7. İlçede zorlulukla geçen bir dolmuş	135
Resim 15 7. İlçede (Amtoukoui mahallesinde) kötü yola geçen dolmuş.....	136
Resim 16 5.ilçede bulunan kadın evi	139
Resim 17 5.İlçede bulunan köprü alt ve üst geçici.....	140

Teşekkür

Her şeyden önce, çocukluğumdan bu yana her alanda bana destek veren aileme teşekkür ederim. Canım annem Haoua HAMID, canım babam ADOUM ABDARAMANE siz yanımda olmasaydınız buraya kadar gelemezdim. Tez çalışmam boyunca bana kılavuzluk eden, akademik anlamda bütün zorluklara rağmen yanımda olan danışman hocam Doç. Dr. Ferhat TEKİN'e sonsuz teşekkürler. Onun gibi bir danışmanla çalıştığım için çok şanslıyım. Ayrıca Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyoloji Bölümü tüm hocalarına, Prof. Dr. Mahmut Hakkı AKIN, Doç. Dr. Mehmet BİREKUL, Doç. Dr. Ahmet KOYUNCU, Doç. Dr. Erhan TECİM, Doç. Dr. Müşerref YARDIM ve diğer hocalarıma da teşekkürlerimi sunarım. Hepsi beni daima tavsiyeleri ile desteklemiş ve motive etmişlerdir. Bana yardımcı olan sınıf arkadaşlarıma, Naciye BAKIRTAŞ, ve Merve ALP da çok teşekkür ederim. Son olarak akademik hayatımda her zaman benim yanımda olan ağabeyim Dr. Mahamat ADOUM ABDARAMANE, Mahamat DJİDDİ, dayım Mahamat HAMİT, arkadaşlarım Mahamat ABDELAZİZ, Innocent NADJİKONG, Nodjimadji KODMADJİNGAR, Mühendis Ahmat ADOUM HASSABALLAH, Yaya IDRİSS, Abdallatif MAHAMAT YACOUB, Goukini BARKAİ, Hassan ALİ, Abakar DJİBRİNE NASSOUR ve Recep ÇOŞKUN'a tez boyunca verdikleri destekleri için teşekkür ederim.

GİRİŞ

Çoğu Afrika kentinde sosyo-kültürel ve sosyo-politik sorunlar varken, Orta Afrika'daki Çad kentlerine baktığımızda, bazı sorunların (çatışma, birlikte yaşamak gibi) varlığıyla kimliklerin ve farklılıkların yoğunlaştığı söylenebilir. Bu süreçte Çad şehirlerinde düzensizlikler olduğu ve halkın büyük bir kısmının başkente göç ettiği gözlenmektedir. Yani farklı bölge ve kültürlerden insanların çoğunun N'Djamena'ya göç ettiği görülmektedir. Bu nedenle N'Djamena'nın sosyal yapısında farklı sosyal grupların olduğu düşünülmektedir.

N'Djamena'nın kentleşme sürecinde bir planlama sorununun var olmasının yanı sıra sosyal gruplar arasında sosyal etkileşim sürecinde bazı sorunlar da bulunmaktadır. Kentleşmeyle birlikte mozaik bir görünüm sergilediği için farklılıklar sorun teşkil etmektedir. Bu bağlamda araştırmamızın amacı N'Djamena'da neden sosyo-kültürel (kimlik, farklılık vb.) sorunların yaşandığını tespit ederek; sosyal grupların ve/veya insanların ortaya çıkan sorunlara karşı tutumlarını ve algılarını ortaya çıkarmaktır. Ayrıca bu çalışma kentsel ve sosyal sorunları da içerdiği için, devletin bu sorunlarla ilgili olarak ne tür bir politika benimsediği ve bu sorunların çözümüne yönelik çaba gösterip göstermediği de araştırma sonucunda ortaya konulmuştur.

Diğer yandan bu çalışmada kentleşme sürecindeki farklı sosyal grupların etkileşimi ile sosyo-kültürel ve mekânsal sorunlar da incelenmiştir. Bu açıdan çalışmamızın bir diğer amacı da sosyal grupların sosyal ilişkilerinde çatışmaların nasıl ve hangi dinamiklerle yer aldığını ortaya koymaktır. Çünkü diğer Afrika şehirlerinde olduğu gibi N'Djamena'da da kimlik ve farklılıkların sorun yarattığını söylemek mümkündür. Diğer bir deyişle, N'Djamena'da kimlik ve farklılıklar nedeniyle yönetimlerde sosyal eşitsizlik ve adam kayırmacılık (nepotizm) gibi sorunlar baş göstermektedir. Bundan dolayı N'Djamena'nın kentleşme bağlamındaki eksiklikleri ve sorunları üzerinde de durmayı tezin ana problemini derinlemesine kavramak için zorunlu gördük. Tam da bundan dolayı tez çalışmamızın evreni N'Djamena'nın 8., 5., 9. ve 7. ilçelerindeki en kalabalık mahalleleri olarak seçilmiştir. Söz konusu mahallerde N'Djamena'nın kentleşme sürecindeki mahalle sakinlerinin

(kamu ve otorite) sosyo-ekonomik eşitsizliğe ve sosyo-kültürel (kimlik, farklılık, birlikte yaşama) sorunlarına yönelik algıları mikro düzeyde araştırılmıştır.

Bu tez çalışması dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kentleşme, farklılık, kimlik ve bir arada yaşama kavramları tanımlanmış ve incelenmiştir. Ayrıca Afrika'nın çeşitli şehirlerindeki sosyo-kültürel sorunlar ile N'Djamena'daki sosyo-kültürel sorunlar arasında bir karşılaştırma yapılarak, benzerlik ve farklılıkların olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde N'Djamena'nın kentleşme tarihi, sorunları ve sosyo-ekonomik ve politik gerçekleri tartışılmaktadır. Aynı zamanda sosyo-kültürel yapıya dair genel bir çerçeve çizilmektedir. Üçüncü bölümde araştırmanın yöntemi tartışılmakta ve tez araştırmasıyla ilişkilendirilmektedir. Dördüncü bölümde bulgular ve tartışma çerçevesinde, N'Djamenalı kimliğine yönelik fikirler, N'Djamena'da farklılıklar algısı, bir arada yaşamayı engelleyen faktörler ve çözüm önerileri, sosyo-ekonomik eşitsizlik ve yönetimlerde adam kayırmancılığın nedenleri ve N'Djamena'nın kentleşme politikasındaki kamu ve otorite algıları analiz edilmiştir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın temel amacı, N'djamena'nın kentleşme süreci nedeniyle ortaya çıkan sosyo-kültürel ve sosyo-politik sorunları kimlik, farklılık ve bir arada yaşama bağlamında analiz etmek ve incelemektir. N'djamena'da en az 30 farklı sosyo-kültürel grup vardır. Araştırmada N'Djamena kentleşme sürecinde bu kimlik ve farklılıkların hem idari hem de bürokratik konumlarda, mekânsal ve sosyal ilişkilerde nasıl konumlandığı, hangi sorun ve anlaşmazlıklarla karşılaştığı incelenmeye çalışılmıştır. Kentleri sosyolojik olarak ele aldığımızda örgütsel süreçlerin yanı sıra sosyal grupların birbirleriyle ilişkileri, mücadeleleri ve kültürel formları incelenmesi gereken önemli bir unsurlardır.

Bu bağlamda araştırmanın temel amacı; N'Djamena'nın kentleşme sürecinde kimlik, farklılık ve birlikte yaşama olgusu ve buna bağlı olarak ortaya çıkan sorunları sosyolojik bir bakış açısıyla analiz etmektir.

Araştırmanın alt hedefleri şu şekilde ifade edilebilir:

1. N'Djamena'da farklı gruplar arasındaki etkileşim dinamiklerini betimlemek.
2. Sosyal grupların kimliğe bakış açılarını ortaya koymak.
3. Yönetimlerdeki bazı sorunların sosyo-kültürel kimliklerle (dini ve etnik) ilgili olup olmadığını tespit etmek.
4. Sosyo-ekonomik eşitsizliklerin N'Djamena'nın kentleşme sürecindeki sosyo-kültürel farklılıklarla ilişkili olup olmadığını ortaya çıkarmak.
5. Sosyo-kültürel farklılıkların (dini ve etnik) N'Djamena'da bir arada yaşamayı nasıl etkilediğini tespit etmek.
6. N'Djamena'daki sosyo-kültürel grupların birbirleriyle etkileşim biçimleri ve bunun birlikte yaşama olgusuna etkilerini açıklamak.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. Kentleşme ve Kentleşme

Kentleşme, bir şehrin boyutsal olarak genişlemesi ve demografik olarak nüfusunun artması şeklinde tanımlanmaktadır. Kentleşme kavramı coğrafya alanında önemli bir yere sahiptir ancak insanlar şehre göç ettiğinde artık kent “sosyal laboratuvar” olmaktadır. Sosyologlar kentleşmeyi sosyallığın ve sosyal ilişkilerin değişmesi, dönüşmesi; bireyler ve toplum arasındaki karşılık olarak tanımlanmaktadır. (Lexique de sociologie, 2013, s. 392). XX. yy’dan bu yana kentleşme her geçen gün büyümeye devam etmektedir. Hatta 2008 yılı verilerine göre dünya nüfusunun %50’si şehirlerde yaşamaktadır. Bu da kentleşmenin her geçen gün büyüdüğü fikrini kuvvetlendirmektedir. Bunun yanı sıra istatistiklere ve öngörülere göre 2050 yılında dünya nüfusunun %70’i şehirlerde yaşıyor olacaktır (Jean F. D., 2013, s. 357). Kentle ilgili realitelere bakıldığında çeşitli disiplinlerin bir arada değerlendirilmesi dikkat çekmektedir. Bu bağlamda kentleşmenin ekonomi, sosyoloji, demografi vd. alanları ilgilendirdiğini söylemek mümkündür. Diğer bir deyişle kentleşme esasında disiplinler arası çalışmayı da gerektiren bir konudur.

Bu noktadan hareketle kent olgusunun sosyolojide büyük önem kazandığı söylenebilir. Çünkü kent incelendiğinde, aynı zamanda bir toplumun sosyal yapısı da incelenmiş olmaktadır. Bu açıdan sosyolojinin bir disiplin olarak ortaya çıkışı ile modern kentleşme arasında doğrudan bir ilişki mevcuttur. Çünkü kentleşme ile birlikte yeni tür toplumsal yapı ve sosyal ilişkiler ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan sosyologlar ve çeşitli disiplinlerden bilim adamları kent ve sosyal yapıyı birbiri ile ilişkili olarak ele almaktadırlar.

XIX. yüzyıldan beri kent sosyolojisi, başta Batı toplumu olmak üzere neredeyse tüm toplumlarda oldukça önemli bir çalışma alanı haline almıştır. Modern kentin ortaya çıkışıyla sanayileşme ve göç, tüm sosyal gerçekliklerin değişmesine, yeni bir sosyal yapının ve modern toplumun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kent sosyolojisi bu bağlamda şekillenmiştir. Kentleşme ve kentleşme ise kent

sosyolojisinin en önemli kavramları arasındadır. Her iki kavram arasında benzerliklerin yanı sıra farklılıklar da bulunmaktadır.

1.1. Kentleşme

Kentleşme ile kent arasında bazı farklılıklar olsa da bu iki kavram çoğunlukla birbiriyle bağlantılı olarak açıklanabilir. Ayrıca “kentleşme kavramı ile kent kavramı da sıklıkla birbiriyle karıştırılır. Bu iki kavram birbirinden farklı olsa da, kentleşme kent kavramı ile birlikte düşünülmelidir; Belirli özelliklerle dar anlamda kentleşme, mekân ve zamanda insan yerleşiminin özel bir koşulu olarak tanımlanabilir (Erkan, 2002: 17, 19; 2019).

Bu bağlamda dikkatle incelendiğinde bu iki kavram arasında büyük bir fark olmadığı söylenebilir. Dolayısıyla kent kavramının kentleşme kavramını içerdiği söylenebilir. Çünkü iki kavramın birbiriyle bağlantısız olarak incelenmesi neredeyse imkânsızdır. Yani kent ve kentte yaşayan nüfus sayısı kentleşmeyle doğrudan ilişkilidir. Göç kentte yaşayan insan sayısının büyümesinde oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Kent, göç ve kentleşme ilişkiselliğinde toplumda nasıl bir sosyal yapının ortaya çıktığı, kentte yaşayanların nasıl bir işbölümü ve sosyal davranışlarının ortaya çıktığı analiz edilebilir. Erkan'a göre, "Sanayileşme ve ekonomik gelişmeye paralel olarak şehir sayısının artması ve şehirlerin büyümesi ile sonuçlanan, artan bir örgütlenme, işbölümü ve ihtisaslaşma yaratan bir nüfus birikimi sürecidir" (Erkan, 2002: 20-21).

Kentleşme sürecinde ortaya çıkan nedenler incelendiğinde çeşitli faktörler karşımıza çıkmaktadır. Bu faktörlerin birbirine bağlı olması ve birbirlerinden etkilenmesi dikkat çekicidir. Kentleşme hareketleri gözlemlendiğinde ekonomik nedenler, teknolojik nedenler, politik nedenler ve psiko-sosyolojik nedenler gibi bazı faktörlerin olduğu söylenebilir.

Keleş, ekonomik nedenlerle köyde sıkıntı yaşayan ve gelecekte iyi bir hayat isteyenlerin şehre yerleştiğini belirtmiştir (Keleş, 1993: 23-27). Sanayileşme ile şehirlerde iş, hizmet vb. insanların etkinlikleri geliştirerek motive edilir (Erkan,

2002: 67-69). Teknolojik nedenlere bakıldığında ise, şehir içi ulaşım, iletişim vb. unsurların hızlı bir şekilde gerçekleştirildiğini söylemek mümkündür. Siyasi nedenlere bağlı olarak çeşitli yasal kurumlar, idareler ve önemli kararlar sonucunda şehirlerde yeni sosyal yapıların ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Erkan, 2002: 71). Son olarak psiko-sosyal nedenler incelendiğinde vatandaşların motivasyonları ve çekici faktörleri ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle köylerden şehre göç edenlerin nedenlerine, şehirdeki sosyal hayata, sağlık, eğitim vb. nedenlere baktığımızda hizmetlere kolay erişilebilir olması insanların şehri tercih etmelerini sağlamıştır (Keleş, 1993: 23-27; Erkan, 2002: 73).

Bu bağlamda gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerin şehirlerine bakıldığında kentleşme süreçlerindeki farklılık dikkat çekicidir (Adak, 2009: 187). Örneğin Afrika, Asya ve Avrupa şehirlerine bakıldığında hem yapı hem de nedenler açısından farklılıklar vardır. Özellikle Afrika'da hem sömürgeciler hem de şehirlere göç eden insanlar nedeniyle şehirlerin çoğu düzensiz bir haldedir. Ayrıca demografik yoğunluk arttıkça çoğu ülke kentleşme planları ve kalkınma sorunları ile karşı karşıya kalmaktadır (Nations Unies. Commission économique pour l'Afrique, 2018: 8). Yani Afrika kentleşmesine baktığımızda hem göçmen sayısındaki artış hem de insanların plansız yerleşiminden kaynaklanan karmaşıklıklar ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle Afrika'da kentleşme sürecine baktığımızda kent sakinlerinin nüfusu gün geçtikçe artmaktadır. Kırsal kesimde yaşayanların şehri tercih etmesi dikkat çekicidir. Göç edenlerin motivasyonlarına bakıldığında ekonomik faktör ön plandadır. Afrika ülkelerinin kentleşme süreçlerine bakıldığında ekonomik nedenlerle ve sömürge etkisiyle göç bu ülkelerin bir gerçekliğidir. Kinshasa, Lagos, Abidjan, Douala ve Dakar şehirleri bu tespiti en tipik örnekler olarak gösterilebilir (Ogalama, 2013: 43-45).

Sosyolojide kent araştırmalarıyla bilinen Chicago Okulu ortaya çıkmadan önce, klasik sosyologların kentleşme teorileri referans olarak kullanılmaktaydı. Chicago Okulundan önce G. Simmel, E. Durkheim, M. Weber, K. Marx, F. Tönnies gibi klasik sosyologların kenti sosyolojik olarak inceledikleri söylenebilir. Bu sosyoloğların temel ilgisi Batı kentlerinde ortaya çıkan Modern Kapitalist toplumu

ve bu toplumda ortaya çıkan yeni sosyal yapıları ve ilişki biçimlerini analiz etmektedir. Dolayısıyla klasik analizlere baktığımızda kent kavramının farklı açılardan ele alındığını görmekteyiz. Simmel modern kent ortayamında insan etkileşimleriyle ortaya çıkan yeni ilişki biçimlerini; Durkheim organik dayanışma biçimini; M. Weber, rasyonalitenin önemini; Marx, modern toplumlardaki veya şehirlerdeki kapitalist üretim biçimi analiz ederek açıklamışlardır (Adak, 2009: 189).

Emile Durkheim, kentsel analizde işbölümü, kentleşme ve sosyal ilişkilerin korelasyonlarını ortaya koymuştur. Durkheim'a göre, toplumdaki işbölümünde artışa yol açar iki faktör bulunmaktadır: maddi yoğunluk (belirli bir bölgedeki nüfus yoğunluğu) ve manevi yoğunluk (nüfusun sosyal ilişkilerinin ve etkileşimlerinin yoğunluğu). Bir toplumun manevi yoğunluğundaki artış kentleşme olarak ifade edilir. kentler her zaman bireylerin başkalarıyla yakın ilişki kurma ihtiyacından ortaya çıkar (Adak, 2009: 189).

Klasik sosyologlar, özellikle M. Weber ve K. Marx, kent kavramını hem mekan olarak ele alır hem de kapitalist, ideolojik ve sosyal süreçlerle ilişkili olarak açıklarlar. Buna göre M. Weber'in kenti incelerken feodalizme büyük bir yer verdiği görülmektedir. Ayrıca "K. Marx ve F. Engels'in analizlerinde "ırk ve kent" ayrımı, feodal üretim ilişkilerinden kapitalist üretim ilişkilerine geçişe paralel olarak açıklanmaktadır" (A. Aslanoğlu, 2000: 56-58). Marx, kentlerdeki kapitalizm olgusunun "metalaştırma" kavramıyla temel bir analiz düzlemi sağladığına işaret etmektedir. Marx'ın yaklaşımına bakıldığında kapitalizme önem verilmez ancak kentte kapitalist üretim süreçleri ve ilişkileri olduğubelirtilerek buna önem verilir (Erkan, 2002: 213).

Weber'in teorisinde ekonomi ve siyaset de yer almaktadır. Weber'e göre rasyonellik kentte her zaman öne çıkmıştır. Çünkü sanayileşme ile insanlar vatandaşları düşünerek şirket kurmaya başladı. Politika olarak şehirlerde yeni yönetimler ve bürokrasiler ortaya çıkmaktadır (Adak, 2009: 190).

Diğer bir klasik sosyolog George Simmelin neredeyse tüm çalışmaları modern kent yaşamındaki insanlar arası etkileşimlerle ilgilidir. Bununla birlikte

Metropol ve Zihinsel Hayat adlı makalesi bu bağlamdaki en önemli metindir. Simmel'e göre, kentteki her eylem artık ekonomi ve rasyonalite ile ilgilidir. Kente gelen ya da yaşayanların zihniyetlerinde de farklılıklar bulunmaktadır. Simmel'in teorisine bakıldığında, Weber ve Durkheim'in yaklaşımlarının bir sentezinin yapıldığını söylemek mümkündür. Çünkü Simmel, kent analizine işbölümü ve akılcılığı dahil etmiştir (Adak, 2009: 192).

Kentleşme analizi veya kentsel ekolojik tanımı ilk olarak Chicago Okulu'nu tarafından kavramsallaştırılmıştır. Ekoloji teorisine göre kent sadece mekan olarak tanımlanamaz. 1938'de bu okulda yeni bir şehir sosyolojisinin temelleri atılmıştır. Okulun Park, Burgess ve Mckenzie gibi sosyologlarınca kentsel gerçekler laboratuvarı adıyla bir kent inceleme metodolojisi ortaya konulmuştur. Okulda şehir sadece fiziksel olarak değil, aynı zamanda çeşitli kültür, fenomenler alanı olarak da incelenmektedir. Yani Chicago yaklaşımına göre şehir sadece binaları, estetik mimariyi değil, aynı zamanda yaşam tarzını, farklılıkları, etnik sorunları da içermektedir. 1920-1935 yılına kadar bu okul etnik kimlik gibi temalar etrafında kenti sosyolojik olarak ele almışlardır. Özellikle Park'ın çalışmaları bu bağlamdaki en somut örneklerdir (Özdemir, 2012: 158). R. Park kentteki etnik kökeni, kültürü, ekonomiyi, statüyü analizi etmiştir. (A. Aslanoğlu, 2000: 27). Ayrıca bu okulda kentsel analizin hem fiziksel hem de sosyal olarak morfolojik olarak yapıldığı söylenebilir. Şikago Okuluna göre, şehir, yaşayan bir sosyal organizma, gerçek bir insan kaleidoskopu gibi işliyor (Arlı,2012: 128).

Aslanoğlu'na göre kentleşme olgusuna baktığımızda kentten sadece mekan olarak değil, sosyal işlev, kültürel süreçler, sosyal ilişkiler, günlük yaşam olarak da bahsetmek gerekmektedir (A. Aslanoğlu, 2000: 213).

1.1.6. Kentleşme

Sosyolojik olarak kentleşme bir sosyal değişim, uyum ve bütünleşme sürecidir. Erkan'a göre kentleşme, "kısacası şehre göç eden nüfusun yeni koşullarına uygun bir ilişki biçimi geliştirerek kentin bir unsuru olma sürecidir"

(Erkan, 2002: 20). Kentleşmeyle kentleşmenin hızla arttığına da dikkat çekilmektedir. Kentlerdeki sosyo-ekonomik uyum sürecinde kentleşmenin farkına varılmadan arttığı görülmektedir. Yani kente göç edenlerin kentin sosyal ve fiziksel yapısından etkilenecek kentleştikleri görülmektedir. Buna göre kentleşme ve kentleşmenin birbirini etkilediği söylenebilir. Bu bağlamda kentleşme dinamiğinin kentleşme sürecinde önemli bir yere sahiptir. Çünkü kent sakinleri, kentleşme bağlamında farklılığa, ötekiliğe ve farklı kimliklere zemin hazırlamaktadır. Bu nedenle sosyolojik perspektiften kentleşmeyle insanların üzerine çeşitli faktörler yerleştirilir ve analiz edilir.

2. Kimlik Olgusu

kimlik kavramını Genel olarak bireysel veya kolektif düzeyde ne olduğunu düşünen insanlar gerçekte kimler ve bunun kültürel olarak nasıl inşa edildiği açıklamaktadır.

Bu bağlamda kentlere bakıldığında, farklı etnik, dini ve hatta ırksal grupların gelişmiş veya az gelişmiş ülkelerde aynı yerde yaşadığı gözlemlenmektedir. Bu nedenle kimlik olgusunun dünyadaki her kentte var olduğuna dikkat çekilir, ancak kimlik biçimleri farklılaşmaktadır. Dolayısıyla sosyolojik açıdan bakıldığında kentlerdeki kimlik sosyo-ekonomik, politik ve kültürel sorunsallara zemin hazırlamaktadır. Ayrıca Batı ve Afrika şehirlerine bakıldığında kimlik kavramı toplum, etnisite vb. temellere dayanmaktadır. Bu, toplumsal yapılara bağlıdır.

Topluluklar ve etnik gruplar kentlerde önemli bir konuma sahip olma ve kendi kimliğini gösterme çabasıdır. Bunun için şehirdeki sosyal farklılıkların yaşamları Sennett, Simmel ve Chicago Okulu sosyologları tarafından "kentsel kişilik" terimiyle açıklanmıştır. Bu bağlamda Tajbakhsh, kimliğin toplumun her alanında kentlerde veya kentleşme sürecinde ortaya çıktığını belirtmiştir (Özdemir 2012, s. 170-174). 19. yüzyılda birçok göçmen (Polonyalılar, İrlandalılar vb.) Chicago şehrine göç eder ve bunlar Chicago Okulu sosyologları tarafından kültürel farklılıklar ve etnik grup ilişkileri üzerinden analiz edilmiştir. Özellikle R. Park ve

Burgess, "Etnik ilişkilerin iş döngüsü teorisi" adlı bir teori ortaya attı. Ayrıca sosyologlar kentsel analiz yaparken bir grubun mu yoksa sosyal sınıfın mı baskın olduğu bu fenomenden bilinmektedir (Christian, 1998, s. 18 ve 30). Bununla bağlantılı olarak Kanada sosyolojisine baktığımızda Juteau'nun da belirttiği gibi kentler her zaman etnik grupların ilişkilerine ve gerçekliklerine yol açtığını söylemek mümkündür. Bunun için Juteau'ya göre Kanada şehirlerindeki ulusal sorunu analiz etmektense etnik grupların analizi ve sosyolojisi tercih edilmelidir. Diğer bir deyişle, şehirlerde, özellikle de Kanada şehirlerinde etnik kimlikler incelendiğinde bunun ulus devletin siyasi, kültürel ve ideolojik sorunlarına yol açtığı görülmektedir. Bu nedenle Barouh ve Simon'un çalışmalarına baktığımızda etnik sosyoloji Kanada'da her zaman ön plandadır. Çünkü onlara göre etnik kimlik sorununu analiz ettiğimizde tüm kentin gerçekleri makro olarak bilinebilir (Barouh ve Simon, 1990: 23-30). Ayrıca bazı çalışmalarda kent toplumu olarak kimlik düşünüldüğünde çeşitli farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Ancak kente kimlik açısından bakıldığında hem heterojenlik gerçeklerinin görüldüğü hem de bunun toplumlarda çatışma veya anlaşmazlıklara neden olduğu ifade edilmektedir.

Gallisot'un belirttiği gibi, kentsel gerçeklerdeki etnik gruplar arası raporlara bakıldığında ulusal tarih, ulusal kimlik ve sosyo-tarihsel farklılıklar açıklanabilir. Bu nedenle Gallisot, Fransa şehirlerinde araştırma yapılırken şehirlerdeki sosyo-kültürel ve etnik kimliklere önem vererek analizlerini yapmaktadır. Bunun için Paris'te kimlik ve etnisite bakımından Polonyalılar, Cezayirli, İspanyollar, Faslıların vb. heterojenlik içinde yaşadıkları belirtilmiştir. Yani herkes genel şehir kültürüne dikkat etmeden kendi kültürünü göstermektedir. Bunların cemaat tipi bir örgütlenme içerisinde yaşadıklarını söylemek de mümkündür. Ayrıca Fransa'daki Yahudiler ile Afrika'daki Yahudiler arasında olumsuz bir etkileşim olduğunu açıklamıştır. Bunun yanında ekonomik faaliyetlerde kimlik kavramının ön plana çıktığı görülmektedir. Bazı oteller, restoranlar vb. yerlerdeki etnik kimlik tercihlerinin etkinlikleri vurgulanmaktadır (Barouh ve Simon, 1990: 94-97).

Benzer şekilde Wiewiorka, Amerika'daki siyahların protestolarının sadece sosyal yaşamlarıyla değil, kimlik ve tarihi protestolarıyla da ilişkili olduğunu

açıklamıştır (Wieviorka, 2001, s. 42). Bununla ilgili olarak Elbaz'ın makalesinde, Yahudiler aynı dine mensup olmalarına rağmen etnik kimliğin sorun yarattığı ifade edilmekte ve aralarında ayrımcılık, birlikte yaşama sorunu olduğuna işaret edilmektedir (Barouh ve Simon, 1990 : 338).

Batı kentlerinde kimlik veya sosyo-kültürel sorunların ön planda olduğuna dikkat çekilmektedir (Wieviorka, 2001, s. 45). Bununla bağlantılı olarak, Castells'in de belirttiği gibi, şehirlerde, topluluklarda kimlik üzerinden yeni bir sosyal yapı ve gerçeklik ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle, yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı kimlikler üzerinden analiz edilmektedir. Ayrıca şehirlerdeki sosyal aktivitelere bakıldığında sosyal ilişkilerin kimlik ve kültür üzerinden işlendiği ifade edilmektedir. Bu durum özellikle din, kimlik, iktidar ve ekonomik faaliyetler için geçerlidir (Castells, 2004: 88-91).

Bununla birlikte, kimlik ve etnisite arasında önemli bir ilişki mevcuttur. Bu nedenle günümüzde çoğu araştırmacı, çalışmalarında kimlik yerine etnisite kavramını kullanmaktadır. Özellikle Afrika şehirlerinde kimlik ve etnisitenin her zaman ilişkili olduğu ifade edilmektedir. Bu nedenle Eriksen, "Bugün yaşanan ve silah kullanımıyla ilgili tartışmaların çoğu, önemli bir etnik boyuta sahip olmalarıdır" dedi. (Eriksen, 2018, s. 408). Eriksen, Sri Lanka, New York City, Almanya ve Sovyetler Birliği gibi modern toplumlarda etnisitenin, kültürel savunmanın veya ötekilik kavramının nasıl ön plana çıktığını açıklamaktadır (Eriksen, 2018, s. 409). Etnik kavramı kültürel farklılıkların içerilmesiyle tanımlanmıştır. Eriksen'e göre, bu tanımlama eksiktir. Ona göre etnik grupların sorunlarından sadece etnisite merkezinde bakılamaz. Etnisite denildiğinde kültürler arası paylaşım ve etkileşim daha çok ön plandadır. Eriksen, bunun için Michael Moerman'ın etnisitenin modern toplumlar üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu açıklayan bir makalesini örnek olarak aktarmaktadır (Eriksen, 2018: 410). Aynı şekilde, Fransa şehirlerinde de böylesi bir sosyo-kültürel gerçeklik vardır. Kent sakinleri, dini kimlikleriyle ticaret yapmakta, dayanışma içerisine girmekte ve birbirleriyle ilişki kurmaktadır (Barouh ve Simon, 1990: 294-299).

Bu bağlamda birçok araştırmaya baktığımızda kentteki kimliğin kültür şokuna yol açtığı söylenebilir. Bu nedenle Barouh ve Simon çalışmalarına bakıldığında Kanada şehirlerindeki etnik kimliklerin mahallelerde sosyo-kültürel uyum sorununa zemin hazırladığı belirtilmektedir (Barouh ve Simon, 1990: 373). İki ismin çalışmalarına bakmak ve Afrika şehri ile karşılaştırmak, aynı dinamiklerin ve gerçeklerin var olmadığını gösterebilir. Çünkü Kanada kentlerinde farklı kimlikler, etnik kökenler ve kültürler bulunsa da bu durumun çatışmaları artırmadığı belirtilmektedir. Ayrıca çalışmalarında, *Kent Evrensel Bir Yerdir*, kentlerdeki insanların farklı kimliklerine rağmen kent kültürüne uyum sağladıklarını açık ve net bir şekilde belirtmişlerdir (Barouh ve Simon, 1990: 376). Buna göre kentteki etnik kimlik, topluluk vb. sadece Afrika şehirlerinde değil, Batı şehirlerinde, özellikle Fransa'da (80'li yıllarda) önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle o zamandan beri hem sosyolojik hem de antropolojik çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca Fransa'nın kentlerinde, özellikle Renne'de etnik grupların kimlik ve dayanışmasının arttığı belirtilmektedir (Barouh ve Simon, 1990: 411).

Kentlerdeki kimlik olgusu siyaseti de etkilemektedir. Diğer bir deyişle, siyasetçilerin kimlik kavramını siyasal malzeme haline getirdikleri görülmektedir. Örneğin Türkiye'de kimlik meselesi seçimlerde siyasi kültürü etkilemektedir. Her siyasi parti kendi sosyal yapısını veya kimliğini savunur (Sarıbay, 1998, s. 72,73 ve 74). Daha açık bir ifadeyle kentlerde kimlik sorunları bir siyasi sorun haline gelmiştir. Scheff ve Etzion'un da belirttiği gibi artık siyasi, ekonomik vb. sorunların nedenine dikkat çekilmektedir (Castells, 2004: 16). Kentlerde milliyetçilik ve etnik kimliğin her zaman karşıt olarak ortaya çıkmaktadır (Barouh ve Simon, 1990: 412).

Artık toplumlar sosyal gerçekleri kentlerdeki kimlikleriyle görmekte ve analiz etmektedir. Bu durumun veya böyle bir sosyal olgunun sadece Afrika kentlerinde değil diğer kıtalarda da gerçekleştiği görülmektedir. 1980'li yıllarda Özbekistan şehirlerindeki etnik ve dini kimliklerin siyasi mücadelelerinden söz etmek mümkündür. Özbekistan'ın bir bölgesindeki politikacılar arasında etnik ve dini çatışmalar yaşanmıştır (Rywkin, 1987, s. 7). Türkiye'deki bazı şehirlerde farklı kimlikler veya farklılıklar arasında çatışmalar yaşanmıştır (Aktay, Kızılkaya,

Osmanoğlu, Dilek ve Yurdakul, 2010, s. 21 ve 22). Benzer şekilde, etnik kimlik sorununun büyük ölçüde Kanada şehirlerinde mevcut olduğu belirtilebilir. Özellikle Haiti'den gelenlerin, bir devlet kimliğinin ortaya çıkmasını istemelerine rağmen etnik veya kültürel kimlik gösterdikleri ifade edilmektedir (Barouh ve Simon, 1990: 350).

Bu açıdan bakıldığında çoğu şehirde olduğu gibi Afrika'nın şehirlerinde de kimlik olgusunun kaçınılmaz hale geldiği söylenebilir. Bu nedenle Afrika şehirlerindeki kimlik gerçekleri analiz edilmelidir.

2.1. Afrika Kentlerinde Kimlik

Dembelé'nin araştırmasında, Fildişi toplumundaki siyasetçilerin hedefe ulaşmak için her zaman aşiret ve etnik grup kimliği dayanışması ile projeler yürüttüklerini belirtmektedir. Bu nedenle araştırmasında, Fildişi Sahili kentlerinde devlet ve politika mekanizmaları karşıt kimliklerinden doğan sosyal gruplar arasındaki çatışmalarla işlediği ve çoğu zaman bu çalışmaların bizatihi nedeni olduğu ortaya koymaktadır. Ancak bazı şehir ve metropollerde insanlar kozmopolit, homojen ve kimliksiz yaşamayı tercih etmektedir. Özellikle Bouaké ve San Pedro kentlerinde yaşayan insanlar hem metropol, neoliberalizm hem de kent kültürü açısından kimliksiz bir yaşam tarzına eğilimlidirler (Dembelé, 2006-2009: 53). Yani kentlerde kimlik, ötekilik, etnik vb. kavramlara yol açan siyaset ya da siyasetçilerdir. Özellikle Afrika kentlerinde ve toplumlarında böyle bir sosyo-kültürel fenomen her zaman gözlemlenmektedir. Dolayısıyla Vidjannangni'nin Fildişi toplumları üzerine tezi kimlik ve ötekiliğin siyaseti alanında büyük bir sorun olduğuna dayanmaktadır. Yani her rejim politikasının şehirlerdeki etnik kimlikle planlandığına işaret edilmektedir. Ulus-Devlet sorunsalı bile buraya dahil edilmiştir. Çünkü bu toplumda uzun zaman önce komşu ülkelerden göç eden Malililer ile Burkina-Fas'ın 1980'li yıllarda topluma entegre olmada zorluklar yaşadığı görülmektedir. Kimlik, toplumda neyin farklı olduğunu belirtmek için kullanılan bir kavramdır. Vatandaşlık kazanmalarına rağmen siyasete, iş dünyasına, okula vb. ilgi duyarlar ve farklılıkların kurbanı olurlar (Vidjannangni, 2011: 34-55).

Bununla birlikte, etnik kimliğin çoğu Afrika kentinde ekonomik ve ticari alanlarda yerleşmiş olması dikkat çekicidir. Özellikle Fildişi kentlerinde böyle bir gerçeklik büyük önem taşıdığından Dembelé, araştırmasında bunun üzerinde özellikle durmaktadır (Dembelé, 2006-2009: 52). Bu nedenle Fildişi şehirlerindeki özel sektör ve devlet dairelerinde etnik kimlik mücadelelerinden söz etmek mümkündür. Ayrıca bazı etnik grupların mağdur olduğu da bir diğer gerçektir. Devletin etnik grupları güçlendirdiği ve onları özgürleştirdiği de ifade edilir. Bu nedenle bazı etnik grupların güçlendiği, bazılarının zayıfladığı belirtilmektedir (Dembelé, 2006-2009: 52-53). Yani Afrika toplumlarında (kent içinde) kimlik üzerinden bireyler arasında çatışma ve bir arada yaşama sorunu vardır. Fildişi toplumunda, 90'lı yıllardan sonra kentte, yönetimde ve siyasetçilerin stratejilerinde kimlik ve farklılıkların önem kazanmaya başladı görülmektedir. Augustine'e göre, ülkenin ilk cumhurbaşkanı öldükten sonra her alanda bir "biz" ve "onlar" ayrımı üzerinden ötekilik, kimlik, kutuplaşma ve etnik gruplar arasında düşmanlık yaşanmaya başlamıştır (Vidjannangni, 2011, s. 59). Dembelé, Fildişi Sahili'nde özellikle KOUDOUGOU¹'da siyasi kararların iki etnik grup arasında kimlik sorunlarına neden olduğunu belirtmektedir. Bunun için çalışmasında “Bété” ve “Mossis” anlaşmazlıklarını örnek olarak açıklamıştır (Dembelé, 2006-2009: 54). Bu nedenle şehirlerdeki etnik köken ve kimlik sorunlarının yüzyıllardır devam ettiği ifade edilir. Ayrıca toplumsal yapı ve farklılaşmayı incelemek istediğimizde kentlerde, etnisite ve kimlik üzerinden ayrımcılıklar karşımıza çıkmaktadır (Castells, 2004: 757). Birçok araştırmada da bahsedildiği gibi pek çok sosyo-ekonomik eylem ve faaliyetin kent toplumu olarak kimlik ve etnisite ile işlendiği söylenmektedir. Bu nedenle, ister Batı kentlerinde ister Afrika kentlerinde olsun ticaretin büyük kısmının kimlikler üzerinden yapıldığı bir gerçektir.

Zygmunt Bauman'ın belirttiği gibi, modern toplumlarda insanlar; gerek kimlik üzerinden gerekse "biz" ve "onlar" terimleriyle siyasetçilerin kimlik ve ötekilik açısından insanlar arasında ayırım yaptığını vurgulanmaktadır (Bauman, 2013, s. 69). Ancak sosyo-kültürel zorluklarla genellikle Afrika kentlerinde

¹ Bir şehir(Fildişi'de).

karşılaşılmaktadır. Halidou'nun belirttiği gibi Afrika toplumlarında etnik gruplar, kabile ve din vb. unsurlar önemli yer tutmaktadır. Bu açıdan Nijerya, Sierra Leone, Benin, Liberya vb. halklar dini sorunlar nedeniyle büyük çatışmalar yaşamaktadır. Ayrıca Gine'de (Malinke ve Peuls), Nijer'de (Haousa ve Touareg) etnik gruplar arasında çatışmalar olduğu bilinmektedir. (Yacouba, 2012, s. 129). Özetle kimlik sorunları sadece Afrika şehirlerindeki mahallelerde görülmez. Yukarıda belirtilen yönetimlerde devlet dairelerinde egemen bir kimlik (etnik grup) her zaman vardır.

Sosyo-kültürel sorunlar makro düzeyde genelde kentlerde ortaya çıkmaktadır. Senegal, Çad, Gabon ve Orta Afrika Cumhuriyeti gibi ülkelerde sosyo-kültürel sorunlar öne çıkmıştır (Yourisse, 1990, s. 200). Güç politikalarının ve kimlik politikalarının Afrika şehirlerinde her zaman vardır. Çünkü yukarıda da belirtildiği gibi etnik gruplar veya sosyo-kültürel kimlikler din, etnik, sosyal sınıf vb. unsurlar ile ilgilidir. Gruplar arası mücadeleler sadece mekânsal değil, siyasette ve yönetimde de bir mücadele yürütülmektedir. Diğer bir deyişle Afrika şehirleri ve eyaletleri arasında ırk, kabile vb. sorunlar her zaman devam edegelmiştir (Mamdani, 2005). Dembelé, şehirlerdeki her sosyal faaliyette, özellikle siyaset alanında, etnik kimliklerin güçlendiğine ve kent kültürünün dinamiklerinin zayıfladığına dikkat çekmektedir (Dembelé, 2006-2009: 54). Bazı araştırmalara göre, ırk ayrımcılığı ve ayrımcılık nedeniyle insanların şehirlerde sadece kendilerine yakın olanlarla oturduğu belirtilmektedir. Elbaz, Kanada kentlerinde Yahudiler arasında aynı dine mensup olmalarına rağmen kutuplaşma olduğunu belirtir (Barouh ve Simon, 1990: 329).

Bahsedildiği gibi şehirler incelendiğinde her mahallenin kendi kimliğini göstererek yaşamaya devam ettiğine işaret edilmektedir. Şehirlerde kimliklerin hem mekan hem de sosyo-kültürel olarak her mahallede yer aldığı görülmektedir. Ektiren kentteki kimlik ve kültürel algı üzerine araştırmalarda bulunmuştur. (Ektiren, 2017, s. 248). Bunun yanı sıra pek çok çalışmada da açıklandığı gibi sosyo-kültürel sorunsaldan dolayı şehirlerde büyük sorunlar yaşanmaktadır (Barouh ve Simon, 1990: 337). Özellikle Afrika kentlerinde ve siyaset alanındaki yönetimlerde kayırmacılık ve etnisitenin ortaya çıktığı görülmektedir. Ayrıca 90'lı yıllardan

günümüze Afrika şehirlerinde, özellikle yönetimde, bürokraside adam kayırmacılık ve etnik ayrımcılık yer almış ve toplumlarda büyük sorunlara yol açmıştır: Ruanda, Burundi, Kongo vb. Eşitsizlik her alanda mevcut olduğundan Afrika toplumlarında çatışmalar ve ayrımcılık her zaman yaşanmıştır. Dolayısıyla çoğu Afrikalı araştırmacının analizinde kent olarak kimlik, özellikle siyaset ve yönetimlerde her zaman bireyler arasında çatışma olduğu ve ulus-devlet kaynaklı ortaya çıktığı görülmektedir (Ntumba & LL, 2000, s. 7,8 ve 9).

Günümüzde Afrika toplumlarında her alandaki (sosyal, politik, ekonomik vb.) sorunların etnik gruplardan kaynaklandığı belirtilmektedir. Bu nedenle şehirlerdeki çoğu soruna bakıldığında bunun kimlik ile ilgili olduğu görülmektedir. Bu nedenle şehirlerde siyaset, bürokrasi vb. kayırmacılık, aşiret problematiği her zaman gerçekleşiyor gibi görünmektedir. Ayrıca Mbongo'da da ifade edildiği gibi Afrika toplumlarında etnik gruplar birbirlerine düşman olarak konumlanırlar. Yani, etnik kökene göre, toplumda etnik gruplar arası sosyal, ekonomik vb. eşitsizlik baş göstermektedir (Mbongo, 1985, s. 44, 46 ve 47).

Bu realiteden hareketle, Çad'da özellikle N'Djamena'da kimlik farklılıkları sorununun neden olduğu, insanlar arasında çatışma ve düşmanlıkların yer aldığı söylenmektedir(Adoum, 2012, s. 52). Diğer deyişle, Çad'da 1979'dan beri milliyetçilik zayıflamıştır, Hristiyan ve Müslümanların dini inanç farklılıkları siyasi sorunlara yol açarak, birbirleriyle savaştıkları belirtilmiştir (Vaidjiké , 2017). Bunun aynı zamanda, N'Djamena'da farklı kimliklerin sosyo-politik ve sosyo-ekonomik sorunlara yol açtığı da açıklanmaktadır (Kimitene, 2017).

Buna bağlı olarak, kentlerde kimlik üzerinden semboller ortaya çıkmaktadır. Pol ve arkadaşları kentsel mekânın sembolizm üzerinden bir okumasını yaparlar. Sembolizmin sosyal kimlikle ortaya çıktığına işaret edilir. Bununla birlikte, bireyler şehirlerdeki mekanlarda oturduklarında, zorunlu olarak bir sosyal kimlik tarafından damgalanırlar (Pol ve Sergi, 1999, s. 14 ve 15). İnsanlar kentlere geldiklerinde sembollerle yerin değiştiği ve şehirlerin kimlikler arası iletişim sağlanarak mahalle sakinleri tarafından dönüştürüldüğü görülmektedir. Bir bölge, mahallenin yapısı

kimliklere göre farklılaşmaktadır. Benin'in bazı şehirlerinde aynı sosyal kimlikte olanların aynı bölgede yaşadıkları ortaya konulmuştur (Dembelé, 2006-2009, s. 56).

3. Farklılık ve Ötekilik Olgusu

Bu bağlamda modern toplumlardaki farklılıklara bakıldığında sosyo-ekonomik sermaye ön plana çıkmaktadır. Burada P. Bourdieu'nun analizinin uygun olduğu düşünülmektedir. Ekonomik sermaye, kültürel çeşitlilik içinde büyük bir yere sahiptir. Sosyal eşitsizliği ortaya çıkarır. Aslında Bourdieu'ya göre yönetici sınıfların kültürel sermayesi çok güçlüdür (müze ziyaretleri, sohbet vb.). Aynı zamanda çocuklar eğitimde kolaylıkla başarılı olurlar. Ayrıca “ekonomik ve sembolik sermaye arasında net bir bağlantı varsa bu ikisi birbiriyle uyumludur” (Eriksen, 2018, s. 244). Yani şehirlerde sadece ekonomik ve politik sorunlar değil, sosyo-kültürel sorunlar da mevcuttur. Kentlerde insanlar arasında sosyo-kültürel farklılıklardan dolayı anlaşmazlıklar vardır. Ayrıca kültürde, yaşamda, sosyal grupların şehirlerdeki günlük yaşamında önyargıların ön plana çıktığı her zaman ifade edilir. Örneğin Eriksen'in (kent antropolojisi bölümünde) belirttiği gibi, bazı Batı ve Doğu Afrika'da kentleşme sürecinde kentin yeni gelenlerin sosyo-kültürel yaşamlarını ne kadar değiştirdiği görülmektedir. Ayrıca şehirlerde sosyal gruplar ve sınıflar arasında stereotiplerin ortaya çıkmaktadır (Eriksen, 2018, s. 384,85 ve 412, 413). Ancak çoğu şehirde ötekilik ve kültürel vilayetlerin korelasyon olarak dahil edilmektedir. Yani kentte insanların ötekilik ve ayrıcalıklarla fark yaratmaktadır. Özellikle kültürel, ideolojik, dini, politik vb. farklılıklar ön plandadır (Nacak, 2018, s.61 ve 133). Ayrıca bazı çalışmalarda da tespit edildiği üzere kentteki insanlar ötekiliğin ve farklılığın ayrımcılık ve ırkçılığa neden olduğuna işaret etmişlerdir. Bunun bir kanıtı olarak, Kanada'nın kentinde Yahudiler kapalı bir toplumda yaşamalarıdır. Montréal şehrinin farklı bölge ve ülkelerinden gelenlerin aynı dine inanmalarına rağmen, dilleri ve siyasi görüşleri her zaman çatışmaları ve düşmanlıkları ile ön plana çıkmıştır. Ayrıca, Ashkénazes ve Sépharades arasında ekonomik eşitsizliğe, sosyal sınıf mücadelesine yer olduğuna dikkat çekilir. Bu nedenle, bilimsel bir kanıt olarak Michael, Montréal,

Québec ve arkadaşları şehirlerde Yahudiler arasında farklılık ve ötekilik sorunu olduğunu belirtmişlerdir. Diğer bir deyişle, dilsel olarak sosyal sınıf farklılıkları tarafından marjinalleşmeye dahil olmaktadır. Spesifik olarak, etnik marjinalleşme ve ırkçılığın büyük bir yer tutmaktadır (Barouh & Simon, 1990, s. 327, 332, 334, 345 ve 336). Buna göre kent ötekilik açısından ele alındığında kent sakinlerinin sosyal farklılaşmasının sosyal sınıf farklılıklarına yol açtığına işaret edilmiştir. Bu nedenle kentleşme sürecinde ötekiliğe bakıldığında hangi sosyal sınıfın (kapitalist veya işçi) ortaya çıktığı bilinmektedir. Modern toplumlarda insanların ötekileştirilmesine bakıldığında dil önemli bir konumdadır. Bunun için Kanada'da kentte insan dilinin olarak kültürel, siyasi ve ideolojik çatışmalarla şekillendiği ifade edilir. (Barouh ve Simon, 1990, s. 348 ve 349).

Bu bağlamda Afrikalı araştırmacılar etnik ve kültürel farklılıklara büyük önem vermişlerdir. Yourisse'in açıkladığı gibi Afrika ülkelerinin şehirlerindeki, etnik gruplardaki aşiret yaşamının farklılıklar nedeniyle sorunlara yol açmaktadır. Bu aynı zamanda sosyal sınıfların mücadelesini de açıklar. Başka bir deyişle, bazı Afrika şehirlerindeki farklılıklara (özellikle ekonomik ve kültürel faktörlere) bakıldığında, bir veya iki sosyo-grup baskındır (Yourisse, 1990, s. 191 ve 192). Ancak şehirlerdeki insanlar aynı yerde yaşadıkları mahalleler, etnik gruplar, kültür vb. konularda farklılıklarına yakındır. Böyle bir sosyo-kültürel fenomen sadece Afrika kentlerinde ve toplumlarında değil, aynı zamanda Batı şehirlerinde de gerçekleşmiştir. Etnik grupların ve dinlerin türlerine baktığımızda, farklılıklar nedeniyle genellikle Afrika kentlerinde çatışma ve anlaşmazlıklar ortaya çıkmaktadır.

R. Sennett'in de belirttiği gibi, farklılık ve ötekilik gibi kavramların şehirlerdeki farklı insanlar nedeniyle ortaya çıkması dikkat çekicidir. Bu aynı zamanda Simmel'in analizi, ötekiliğin şehirlerdeki insanları nasıl etkilediğiyle de ilişkilidir (Sennett, 2012, s. 54 ve 55). Yani kentteki farklılık çeşitli faktörlere, bakış açılarına zemin hazırlamaktadır. Diğer bir deyişle kentlerdeki ötekilik ve farklılıklar sadece etnik gruplar, kültür ve eşitsizlik arasında yer almaz. Yoksulluk, uyum sorunları ve sosyal sınıflar da bu durumdan pay almaktadırlar. Şehirlere bakmak artık modern bir toplum çalışması olarak anlaşılmaktadır. Yani kent analizlerinde artık

sosyal sınıf ve zengin-yoksul gibi sosyal gruplar da dahil edilmektedir. Kenti analiz eden bir çalışma olgusal olarak onun sosyalist mi yoksa kapitalist bir toplum modeli mi olduğunu da analiz etmektedir. (Ruşen, 2004, s. 86 ve 97).

Yukarıda anlatıldığı gibi kentteki farklılıklar incelendiğinde farklı dinler, diller, sosyal sınıflar, ideoloji vb. gibi çeşitli unsurlar ortaya çıkacaktır. Ayrıca şehirlerdeki farklı kültürler nedeniyle ortak, “egemen”, resmi bir dil ortaya çıkacaktır (A. Haviland, E.L. Prins ve McBride, 2008, s. 218). Yani kent mekân olarak düşünüldüğünde sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel ve hatta politik faktörlere neden olduğu belirtilmektedir (Aytaç, 2013, s. 140). Dolayısıyla kente bakıldığında farklılık olarak aidiyet, cemaat ve çelişkiler ortaya çıkmaktadır. Şehirlerdeki çatışmalarından birinin de sosyal sınıf, grupların mücadelesidir.

Bu bağlamda kentte “başkası”, bir anlamda imtiyazsız kişidir. Dolayısıyla A. Giddens'in devlet ile sınıflar arasındaki yaklaşımı veya analizi ekseninde devlet kentte belli bir sosyal grubun hâkimiyetine zemin hazırlamaktadır. Bu durum adaletsizlik olarak ortaya çıkmaktadır (Anthony, 2010, s. 75). Yine Dahendorf, çoğu kentte görüldüğü gibi modern toplumlarda da ne kadar otorite alanı açıldığını analiz etmiştir (Guy, 1968, s. 111).

Guy'ın da belirttiği gibi Afrika şehirlerine baktığımızda, günümüzde sadece sosyal sınıfların mücadelesi değil, aynı zamanda insanların şehirlere göç edip, orada topluluk ve etnik gruplara göre açık alanları işgal ettiği ve farklılık göstermektedir (Guy, 1968. s. 93). Bununla birlikte kent Afrika'da kültürel farklılıklar ve/ya etnik gruplar arasında nasıl bir sosyal ilişki olduğu büyük bir önem arz etmektedir. Modern toplumlarda etnik gruplar arasındaki fark, sosyal antropoloji için vazgeçilmez bir unsurdur. Çünkü toplumdaki her eylemin kültürel farklılıklarla ilgili olduğu düşünülmektedir. Ancak sosyal ve kültürel farklılıklar arasında ince bir ayrım mevcuttur. Barth'ın da belirttiği gibi Afrika şehirlerinde etnik grup farklı bir coğrafyada yaşadığında farklı bir kültürel yaşama sahip olmaktadır (Barth, 2001, s. 15).

Yukarıda bahsedildiği gibi şehir kozmopolit bir sosyal yapıya sahiptir. Çünkü insanlar hem farklı bölgelerden, toplumlardan göç ederek farklılaşan davranışlarda bulunmakta hem de sosyal sınıfların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Afrika kentlerinde sosyokültürel bakımdan her zaman heterojen, ötekilik ve farklılık yer almaktadır. Barth'ın açıkladığı gibi, şehirlerdeki bazı etnik gruplar, hem yaşam tarzları hem de konuşma dili, giyim tarzları ve yaptıkları davranışları dikkate değer olacak şekilde kolaylıkla ötekiliği ve farklılıkları ortaya koymaktadır (Barth, 2001, s. 17). Simon ve Barouh bir şehir olarak Montréal'in insanlar arasındaki ötekiliği ve farklılığı artırdığını belirtmişlerdir. Bu şehirde, örneğin Yahudiler aynı dine mensup olsalar da Amiş ve Hasidim arasında her zaman bir ötekileştirme ve farklılaşma sorunu vardır. Yahudiler arasında ne sosyal bir ilişki ne de sosyo-kültürel “sıcak” bir sosyal bağlantı vardır (Barouh ve Simon, 1990, s. 326).

Şehirlerdeki etnik gruplar, sosyo-kültürler ekonomik ihtiyaçlar üzerinden analiz edilebilir. İbni Haldun, çeşitli halklarda, nesillerde ve toplumlarda görülen farklılığın ve farklı durumların temel sebebinin ekonomik nedenler olduğunu belirtir. “Medeniyeti sağlayan sebepler de ekonomiktir (...) şehir vatandaşı olmak Bedeviler için bir hedeftir (Haldun, 1377, s. 415 ve 419). Diğer yandan kentte bölgesel boyut (coğrafya sınırları), davranışsal boyut (sosyal uygulama), sosyal boyut (yapı ve tip), ideolojik boyut (kültür, inanç, sosyal diğerleri vb.) vb. farkın oluştuğu ifade edilmektedir. Barouh ve Simon'un göre şehirlerde çoğunluk arasında azınlığın statüsü etnisite ve ötekilikle bilinebilir (Barouh ve Simon, 1990, s. 325). Ancak bazı çalışmalarda da ifade edildiği üzere bazı şehirlerde insanların farklılıkları önemsemedikleri, homojenlik nedeniyle farklı insanlarla tanışarak dostluklar kurduğu da bir gerçektir (Nacak, 2018, s. 39).

4. Birlikte Yaşama Sorunu

Farklı dil, din, kimlik, ideoloji vb. unsurların kentte bir arada bulunması birlikte yaşama olgusu ve sorununa neden olmaktadır. Bu nedenle çoğu kentte insanların sosyal ilişkilerinde her zaman çatışma, anlaşmazlık boy vermektedir. Son

dönem sosyal bilim alanında yapılan çalışmalara bakıldığında birlikte yaşamanın önem kazanmasına bağlı olarak bu olgusu üzerinde sıkça durulduğu gözlemlenmektedir.

Bu bağlamda yukarıda da bahsedildiği gibi şehirde birlikte yaşama bazı sorunları beraberinde getirmektedir. Bireyler arasındaki kimlik farklılaşmaları, ekonomik eşitsizlikler ve anlaşmazlıklar olduğu için çatışma her zaman ortaya çıkmaktadır. Calas, başkent Uganda (Kampala) üzerine araştırmalarında kentte çatışmaların ve şiddetin her zaman yaşandığını ve sosyal gruplar arasındaki çatışmaların iktidar ya da tarihsel olaylarla yapıldığını göstermektedir. Raison'ın araştırmalarının çoğu kenti mekânsal olarak ele almaktadır. Araştırmasında kentsel çatışmaların ve şiddetin sadece kentsel alanı değiştirmede, aynı zamanda kentlerin sosyal yapılarını da değiştirdiğini ileri sürmektedir (Bernard, 1998, s. 17 ve 24). 1960'lı yıllarda ABD kentlerinde birlikte yaşama sorunu her alanda mevcuttur. Beyaz ve siyah arasında bir arada yaşama sorunu vardır ve zaten "Siyah" kelimesi de böyle bir temelde ortaya çıkmıştır (Chassy & T. R., 1971, s. 282 ve 283).

Bugün Afrika kentlerinde her alandaki (sosyal, politik, ekonomik vb.) sorunlar birlikte yaşamak olgusuyla bağlantılıdır. Bu yüzden şehirlerdeki sorunların çoğu sosyo-kültürel kaynaklıdır. Daha önce de belirtildiği gibi Afrika'da kent toplumu, etnik gruplar ve dini sorunlar büyük bir yer kaplamaktadır. Afrika şehirlerinin durağan ve toplumlarının gelişmemiş olması nedeniyle Ulus-Devlet'in hala zayıf olduğu söylenebilir. Bu nedenle şehirlerde siyaset, bürokrasi alanında kayırmacılık aşiret yapısı temelinde işlemektedir. Nsame'de de belirtildiği gibi Afrika kentlerinde çatışmanın etnik grupların birbirine düşman olmasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, bazı modern şehirlerde din sorununun kaçınılmaz hale geldiğine dikkat çekilmiştir. Afrika kentlerinde etnik gruplar arası dini sorunlar her zaman önyargılardan kaynaklanmaktadır. Barth araştırmasında modern toplumda etnik grupların sosyal sistemleri ne kadar etkilediğini ortaya koymuştur (Barth, 2001, s. 32 ve 33).

Bu bağlamda insanlar farklı ülke veya bölgelerden göç ettiklerinde, kentte birlikte yaşama çatışma, kültürel şok gibi unsurları meydana getirmektedir. Benzer

şekilde, R. Sennett, Chicago'yu incelerken göçmenler arasındaki çatışmayı ve sosyo-kültürel uyuma odaklanmaktadır (Sennett, 2012, s. 69 ve 235). Séguin'in açıkladığı gibi, Kanada, çeşitli mahallelerde ve konaklama yerlerinde etnik veya sosyal gruplar arasında bir arada yaşama sorununun tehlikeli hale geldiğini ifade eder. Araştırmasında bazı mahallelerde etnik grupların çatışmalarını, gerilimlerini ve düşmanlıkların varlığını ifşa etmektedir (Séguin, 1997, s. 394-395). Benzer bir gerçeklikte Simon ve Barouh, Montréal mahallelerindeki Yahudiler arasındaki sosyo-kültürel farklılıklar nedeniyle sosyal ilişkilerinde her zaman büyük bir düşmanlık, çatışma yaşandığını belirtir. Başka bir deyişle, birlikte yaşama sorunu her zaman mevcuttur (Barouh ve Simon, 1990, s. 337). Séguin'in belirttiği gibi, Québec pansiyonlarındaki insanlar farklı kültürlere ve farklı yaşamlara sahip oldukları için etnik gruplar arasında her zaman çatışma olmuştur. Bu nedenle her etnik grup, diğerleriyle tanışmak ve yaşamak yerine kendi toplumunda yaşamayı tercih etmektedirler. Böylelikle, bir şehir olarak, Quebec'in homojenlik gerçeklerini gösterirken, diğer yandan heterojenliği, bireyselliği ve bir arada varoluşu geliştirmektedir (Séguin, 1997, s. 397,398 ve 401). Bazı araştırmalarda belirtildiği gibi, birlikte yaşama olgusu etnik kimlikle çözülmektedir. Yukarıda bahsedildiği gibi mahallelerde demografik ve sosyokültürel farklılıklar nedeniyle birlikte yaşama sorunları ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda kentte insanlar arasında her zaman bir korku ve tereddüt hali vardır. (Germain, Leloup ve Radice, 2014, s.16).

Bununla birlikte, kentte birlikte yaşama olgusuna bakıldığında, illa ki çatışmalar ve sorunlar olması söz konusu değildir. Bazı araştırmalarda belirtildiği gibi, şehir homojen bir toplumdur ve insanlar arasındaki bir arada güzel yaşama dikkat çekmiştir. Loua'nın araştırmalarına bakıldığında Batı Afrika ülkelerinde sosyal gruplar (din, etnik, kabile vb.) birbirleriyle anlaşarak yaşamlarını sürdürmektedir. İnsanların farklı kültürel ve dini görüşlere sahip olmalarına rağmen ortak bir fikir öne sürülerek unutulduklarına dikkat çekilir. Aynı aşiret olmasa da birbiriyle evlenmenin marjinalleşmeye yol açmadığı görülmektedir (Loua, 2015). Aynı gerçeklik Kanada şehirlerinde de görülmekte ve insanlar artık ayırım

gözetmeden başkalarıyla birlikte yaşamayı tercih etmektedirler (Germain, Leloup ve Radice, 2014, s. 19).

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. N'DJAMENA, KENTLEŞME, SOSYO-KÜLTÜREL FARKLILIKAR VE KİMLİK OLGUSU

2.1.1. N'Djamena'nın Kentleşme Tarihi ve Sorunları

N'Djamena, 1900 yılında Emile Gentil tarafından bir şehir olarak kuruldu. N'Djamena, bir Fransa askerinin adını taşıyordu. 1900'den 1973'e kadar Fort-Lamy olarak kaldı. Ancak 1973'te Çad'ın ilk Cumhurbaşkanı bu şehrin adını değiştirerek "N'Djamena" adını vermiştir. Kentleşme tarihine bakıldığında N'Djamena'nın Fransa'nın işgalinde yer aldığını söylemek de mümkün. Bu nedenle Fransa 1900'de Kousseri'ye gelip Rabah askerleriyle savaşı kazandığında hem N'Djamena'yı devralmış hem de tüm kentleşme projelerini sunmuştur. 1940'ta Fransa, askerlerle birlikte N'Djamena'da diğer şehirlere göre daha kentleşmiş olduğu görülen bir bina yaptı. Ayrıca, eskiden "Fort-Lamy" olarak adlandırılan N'Djamena, daha sonra eyalet adıyla değiştirildi (bir köyün adı ve dinlenmek anlamına gelmektedir).

Fort-Lamy veya eski N'Djamena'nın tüm planları Fransa tarafından yapılmıştır. Bu nedenle 1950 yılında N'Djamena'yı şehir olarak kabul ettikten sonra Fransa'dan gelen mimarlar tüm resmi planlarını yaparak idareleri, hastaneleri vb. binaları yapmışlardır. Bu bağlamda "1911'de N'Djamena'da 3.148, 2001'de 800.000 kişi yaşıyordu" denilmektedir (Nadia, Darma ve Kana, 2006, s. 14). 2015 yılında yapılan ankete göre N'Djamena'da yaşayan insan sayısının 1.300.000'e ulaştığı belirtiliyor (Dobingar, 2017, s.7).

Çad'ın bağımsızlığını kazanmasından önce ve sonra, Fransa'nın tüm kanalizasyonları, mahalleleri mevcuttu. Bu süre zarfında bazı köylülerin yeni mahalleler (Gardolés, Paris-Kongo, Kabalaye vb.) oluşturarak kentleşmeye başladıkları görülmektedir (Nadia, Darma ve Kana, 2006, s. 09, 10 ve 11). Bu çerçevede N'Djamena çevresindeki köylerin kentleşmeye başladığı belirtilmektedir. Yeni ticari yapılanmalarla N'Djamena bir kent olarak büyümeye başlamıştır. Havalimanının bulunması ve stratejik bir şehir olması Müslüman etnik gruplar için önemli bir ticaret merkezi halini almıştır. Öte yandan bazı bölgelerde köylerde

yaşayanlar sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel zorluklar nedeniyle N'Djamena'ya yerleşmeye başlamıştır (Nadia, Gali, Darma ve Kana, 2006, s.23). Bugün N'Djamena'nın 10 ilçesinde 10 belediye temsilcisi bulunmaktadır (Kimitene, 2017, s.50). İki nehir arasında yer alan N'Djamena, hem başkent hem de Çad'ın en büyük şehirlerinden biridir ve nüfusu 993.492'dir (Kimitene, 2017, s. 81).

N'Djamena'nın kentleşme sürecinde bazı Müslüman mahalleleri yer değiştirmiş veya yeniden adlandırılmıştır. Bu dönemde N'Djamena'daki nüfus artmıştır. Ayrıca farklı etnik grupları cezbeden sanayileşme, ticaret artmıştır. Başlangıçta N'Djamena geçmişte boyutsal olarak büyük değildi ve toplumda farklı sosyal grupların aynı alanda yaşadığı söylenebilir (Nadia, Gali, Darma ve Issa Kana, 2006). Ayrıca, "Bugün N'Djamena ilçelerinin resmi sayılarına baktığımızda, ilçe sayısının 63'ten fazla olduğu ve ilçenin 10'a ulaştığı söyleniyor" (Kimitene, 2017, s.11). Böylelikle, N'Djamena'nın kentleşme planının resmî olmaya başlasa da, her mahallede belirli bir etnik grup, sosyal gruba göre isimlendirilmiştir: Kabalaye, Ardeb-Djournal, Gardolé ve diğerleri. (Nadia, Gali, Darma ve Issa Kana, 2006, s. 24-25). Geçmişte N'Djamena'da çok az mahalle varken bu sayı günümüzde 64'e yükselmiştir (Kimitene, 2017). N'Djamena'da ilçeler ve mahalleler demografi olarak genişlemeye başlamıştır. N'Djamena'da 10 ilçe bulunmaktadır: "1. mahalle: 11 mahalle: 77.817 kişi yaşıyor, 2. mahalle: 5 mahalle: 67.983 kişi yaşıyor, 3. mahalle: 6 mahalle: 41.305 kişi yaşıyor 4. bölge. : 4 mahalle: 5. bölgede 75096 kişi yaşıyor: 3 mahalle: 103019 kişi 6. bölgede yaşıyor: 2 mahalle: 47420 kişi 7. bölgede: 10 mahalle: 8. mahallede 230905 kişi yaşıyor: 6 mahalle: 189916 kişi 9. bölgede yaşıyor: 7 mahalle: 10. bölgede 78241 kişi yaşıyor: 10 mahalle: 81790 kişi yaşıyor." (Kimitene, 2017, s. 83,93 ve 94).

Çad bağımsızlığını kazandıktan sonra N'djamena'nın nüfusu her yıl 40.000 ile 50.000 arasında artmaya başlamıştır (Ndadoum, 2003). Ayrıca, 2009 yılında, Eyalet raporlarına göre, şehir sakinlerinin yaklaşık %90'ının N'Djamena'da yaşadığı belirtiliyor. Aynı zamanda N'Djamena'daki erkek sayısının 527 415'e, kadın sayısının 466 077'ye, 18 yaş üstü erkek sayısı 273040, kadın sayısı ise 222 636 kişidir (INSEED, 2009, s. 27, 34 ve 81). 1993 yılında N'Djamena'da ilk raporlarda kişi

sayısı 687 00 iken, 2009 Devlet raporlarında kişi sayısı 993 492'ye ulaşmıştır. Yani 10 yıl içinde kişi sayısı %38,9'dur (INSEED, 2009), (Kimitene, 2017, s. 92).

Bu nedenle, bazı Afrika şehirlerinde olduğu gibi, N'Djamena'da da nüfusun artırttığı ve bunun da kentleşme sorunlarına yol açtığı belirtilmektedir (Dallah, 2016). Ayrıca, eskiden Çad'da malnütrisyon (kötü beslenme) olduğundan dolayı farklı sosyal gruplar, çeşitli bölgelerden N'Djamena'ya göç etmiştir. Çünkü organizasyon ve diğer kurumların hepsi N'Djamena'dadır ve inşa faaliyetlerine mümkün olduğunca yardım etmeye çalışmaktadır. Bu nedenle, pek çok sosyal grup N'Djamena'ya yerleşmiştir.

Bununla ilgili, 1979'dan 80'lere kadar N'Djamena'da iç savaş (Kuzey ve Güney savaşı) nedeniyle halk N'Djamena'dan çıktı. Bu nedenle kuzey mahallelerinin çoğunun boş olduğunu ve kent sakinlerinin yaşamadığını söylemek mümkün. Ancak savaş biter bitmez halk hem N'Djamena'ya dönmeye başladı hem de N'Djamena'ya anarşik ve / veya düzensiz bir şekilde yerleştiklerine dikkat çekti. Dolayısıyla o zamandan beri Devlet N'Djamena'nın planlanmasında eksik faktörler olduğunu fark etmiştir (Kimitene, 2017, s. 89).

Bu bağlamda N'Djamena'nın bir şehir olarak hem hızlı hem de anarşik olarak kurulduğu görülmektedir. 1900'den 1911'e kadar insanların N'Djamena'ya plansız olarak yerleşmişlerdir. Bu nedenle 90'lı yıllardan itibaren yeni bir planlama ve kentleşme düzenlenmeye başlandı. Dolayısıyla, N'Djamena'nın en ünlü ve/ya kalabalık mahallelerinin ortasında yer almaktadır (Nadia, Gali, Darma ve Issa Kana, 2006).

Bu bilgilerden hareketle N'Djamena'nın kentleşmesine bakıldığında, kentin planlamasında anarşiler yer almıştır. Doğu ve güney ilçelerdeki kentliler genel olarak sorunlarla karşılaşmışlardır. İnsanlar ne iyi bir planlama ne de izin almadan yerleşmişlerdir (Nadia, Gali, Darma ve Issa Kana, 2006, s.45). Bu nedenle bazı kişiler Devlet planına göre yerleşmemiş ve arazinin dedelerinden kaldığını iddia etmişlerdir (Dobingar, 2017, s.17). Bu dönemde elbette 1945'ten 1962'ye kadar N'Djamena'nın planı Fransa ve Çad Devleti tarafından yapılmıştır. Ancak Devlet

şehirleşme planının şu anda uzmanlaşmadığına dikkat çekmektedir. Bu nedenle N'Djamena çevresine izinsiz veya düzensiz yerleşen halkın kentleşme kültürünün değiştiği görülmektedir. Diğer bir deyişle, N'Djamena'nın kentleşme sürecinde, kentlilerin özellikle geleneksel veya kırsal olarak yaşadıkları ve N'Djamena'nın mutasyonunu etkilediği belirtilmiştir (Nadia, G ali, Darma ve Issa Kana , 2006, s.45). Yani köylü gibi yaşayarak hayvancılık ve ziraat yapıldığı gözlenmektedir. Bununla bağlantılı olarak N'Djamena'nın anarşik olarak halkın doğusunda yerleşmeye başladığı ve birkaç kentsel sıkıntıya neden olduğu söylenmektedir (Hadjara, 2008, s. 2). N'Djamena, Çad'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından devletin geçmişte iyi bir planı olmadığı için bir şehirleşme planı ortaya koymaya başlamıştır. Ancak, anarşiklerin giderek daha büyük bir yer tuttuğu görülmektedir (Dobingar, 2017).

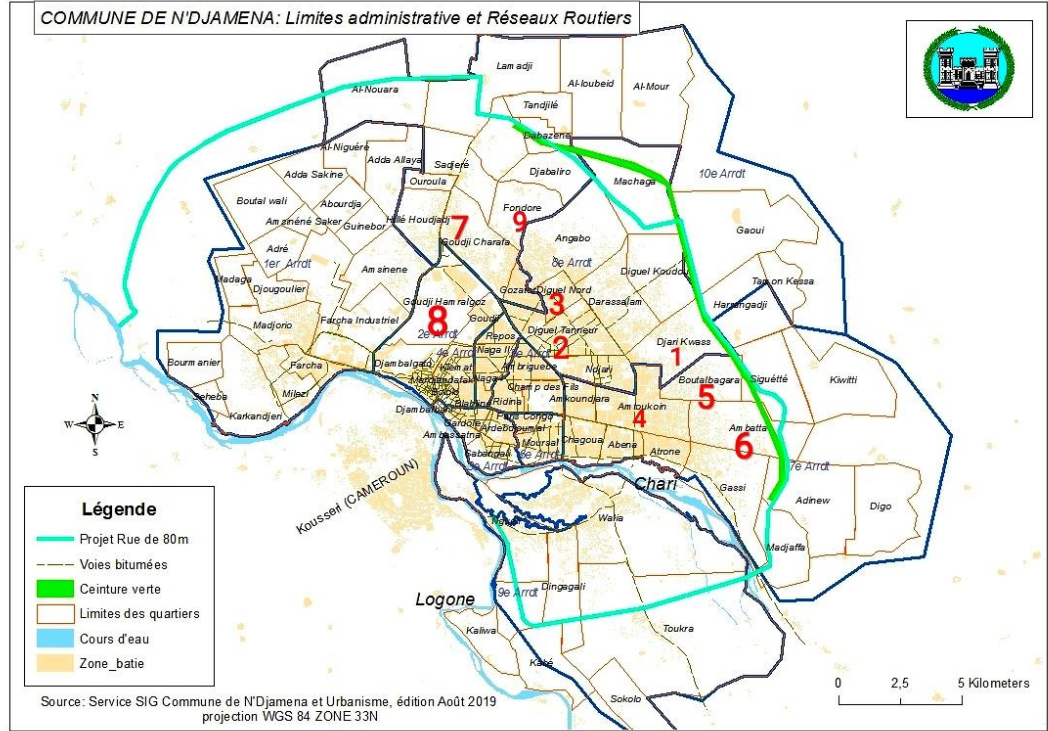
Bundan sonra, 70'lerde ve 80'lerde hem savaş hem de kuraklık, tüm N'Djamena planının kentleşmesindeki düzensizliği etkilemiştir. Yani kırsal kesimden gelenler N'Djamena'da iyi bir sosyo-ekonomik hayat olduğunu düşünerek yerleşmişlerdir. Ayrıca giderek daha fazla orta sınıf veya hükümet yetkilisi N'djamena'nın çerçevesine yerleşmişlerdir. Ancak şimdi N'Djamena'nın en büyük sıkıntılarında biri şu: "Bazı mahallelerde devlet görevlilerinin veya büyük görevleri olanların izinsiz yerleştirildiği görülmekte ve devlet çözmeden yeni bir plan ortaya koyduğuna işaret etmiştir. Başka bir deyişle, N'Djamena'nın bir kentleşme planı olmadığından, bazı köyler kentleşmiş gibi görünmekte ve yeni mahalleler yer almaktadır: Milézi, North Diguel, Habéna, N'djari "(Nadia, Gali, Darma ve Issa Kana, 2006, s. 45) Buna göre, N'Djamena'nın bazı ilçelerine bakıldığında, yerel halkın buralarda yaşamadıkları görülmekte, çoğu göçmen (köyden veya diğer bölgelerden) yerleşmektedir: Chagoua (Hıristiyan mahalleleri Çad'ın güney bölgelerinden geldi), Diguel, N'djari (Çad'ın kuzey ve orta bölgelerinden geldi) ve Dembe (homojen: Müslüman ve Hıristiyan bir araya geldi) (Kimitene, 2017, s. .90).

Bu gerçeğe dayanarak, N'Djamena'nın doğu ve güney mahalleleri sosyo-ekonomik eşitsizliğin kurbanı olmuştur; bazıları ne kanalizasyona ne de büyük hastane hizmetlerine sahiptir. Yani N'Djamena'nın kentleşme sürecinde hem plansız yapılanma hem de nüfus artışıyla birlikte işsizlik artmaktadır. Bazı mahallelerde ne

belediye suyu ne elektrik ne de kentleşme planları vardır (Nadia, Gali, Darma ve Issa Kana, 2006, s.46). Ayrıca N'Djamena'da yoksulluk oranını artırdığı için hırsızlık, güvensizlik ve tecavüz vakaları da artmaktadır (Dobingar, s. 12). Bu süreçte, kentliler ve kentleşme uzmanları ile iyi bir iletişim ve bağ olmadığı için yetkililer ve mahalleler arasında her zaman çatışmalar olduğu söylenmektedir (Nadia, Gali, Darma ve Issa Kana, 2006, s. 46).

Dolayısıyla son 14 yılda N'Djamena'nın kentleşme sürecinde hem anarşik hem de insanların istediği yerde (kirli de olsa) yaşadığı görülmektedir. Bu sorunların çözülmesi için ne şehircilik bakanlığı ne de belediye uzmanları cesaret etmemektedirler. Bunlara temas ettikleri halde (Hadjara ve diğerleri, 2008) bazı raporlarda (2008 yılı raporu) hala önemli sorunlar vardır. Bununla birlikte, 2004'ten 2009'a kadar devlet, birkaç birleşmiş ülkenin N'Djamena'nın şehirleşme planını ve organizasyon projeksiyonunu çözmeye çalışmasına rağmen, hala kentsel sorunlar (güvenli olmayan mahalleler, eksik kanalizasyon, halka boşaltma, vb.) yoğun olarak yaşanmaktadır (Dobingar, s. 14-15). Bazı mahallelerde halkın kendi paralarıyla kanalizasyon, yol düzenlediği de görülmektedir. Aşağıda numaralarla işaretlenen mahalleler, N'Djamena'nın kuzey, orta ve güney ilçelerinde görülmektedir ve kentleşme sürecinde sorun yaşamaya devam etmektedirler.

Şekil 1 N'Djamena'nın yeni kentleşme haritası ve yeni çıkan mahallerin kentleşme sorunları

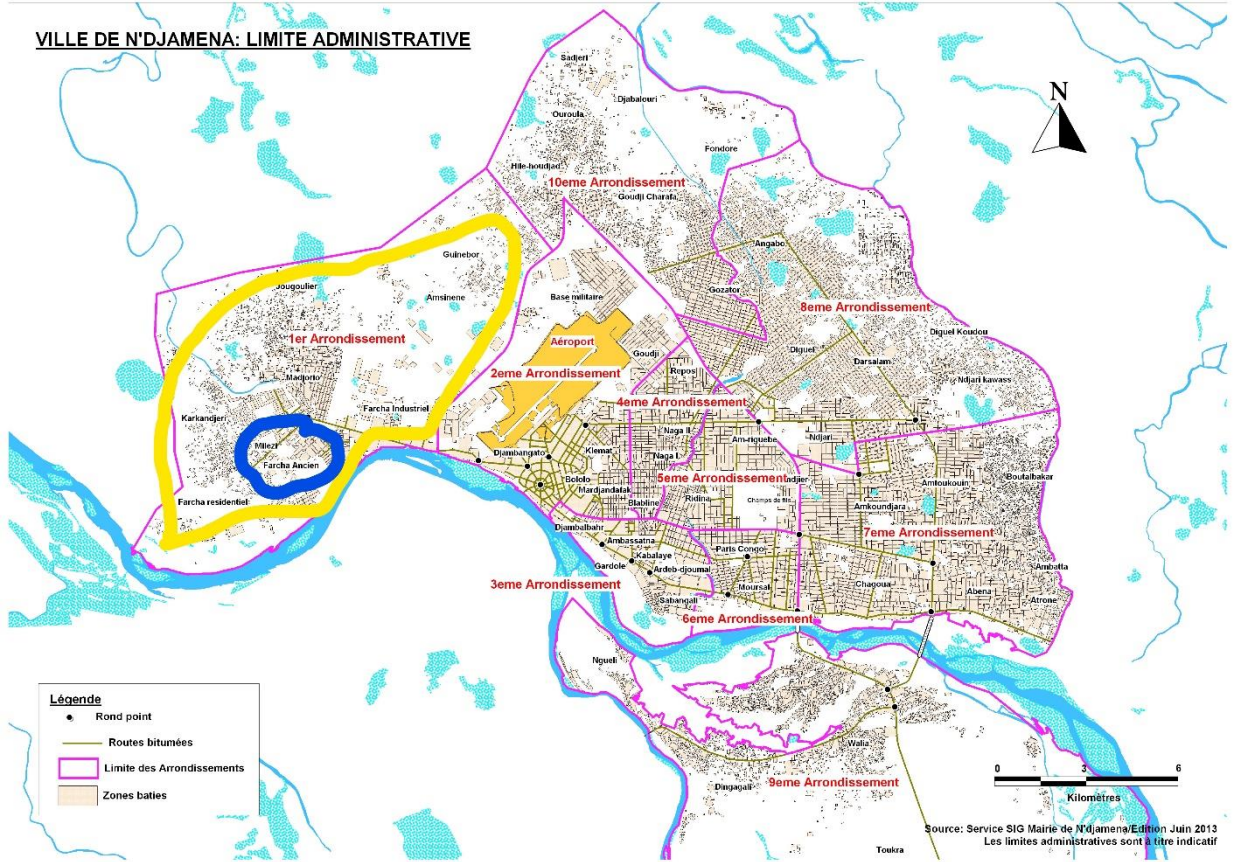

Kaynak: N'Djamena'nın Belediyesinde izinli olarak alındı. 2019 hatırası (Düzenlenen Khalit ADOUM)

Bu bağlamda, N'Djamena'daki nüfus sayısının artması nedeniyle kentin doğu, batı ve kuzeyindeki planların uygun olmadığına dikkat çekilerek kriterlerin yanlış olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca N'Djamena'nın 10 ilçede var olduğu görülmekte ve N'Djamena'nın 1. bölge olan en eski ilçesi olarak ortaya çıktığı söylenmektedir: Milizé mahallesi 1900 yılında kente dahil edilmiştir (Hemchi, 2015). Şimdi, bu bölgede, Çad'ın etnik Başkanlık gruplarını ve bu mahallede ikamet eden Çad'ın kuzey bölgelerinden elit, büyük askerler ve etnik grupları sıklıkla gören "modern" veya yeni gelenler yerleşmişlerdir.

Bu nedenle N'Djamena'nın en eski mahallesi aşağıdaki şekilde gösterilmiş, bu mahalledeki zenginlerin çoğu üst sınıfların mahallelerine sahip oldukları belirtilmiş ve mavi ile işaretlenmiştir.

Şekil 2 N'Djamena'nın kentleşme sınırlanması ve 1. ilçede yaşayan üst sınıfın mahallesi

Kaynak: Kentleşme bakanlığından izni olarak alınmıştır: 2013 haritası (Düzenlenen Khalit ADOUM).

2.2. N'DJAMENA'DA SOSYO-EKONOMİK VE SOSYO-POLİTİKA REALİTELER

2.2.1. Sosyo-ekonomik Realite

N'Djamena sosyo-ekonomik durumunu değerlendirmek için Çad'ın ekonomik durumunu dikkate almak gerekmektedir. Çad'ın ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanmasına rağmen petrol ihracatı başladığında petrol ticareti daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. Birleşmiş Milletler kalkınma programına (PNUD) göre, Çad'ın petrol tüketmesine rağmen halkı yılda sadece 826 dolar ile yaşamını idame ettirmektedir (Kimitene, 2017, s. 54). N'Djamena pamuğu tarıma dahil değildir ancak kentin çevresinde bazı sanayi, hayvancılık ve petrol firmaları vardır.

2003 yılından bu yana N'Djamena'da hem nüfus artmakta hem de sosyo-ekonomik yaşam zorlaşmaktadır. N'Djamena bir ticaret, siyaset ve kültür merkezi haline gelmiş durumdadır. Çad bağımsızlığını kazanır kazanmaz, N'Djamena bir metropol, sosyal gruplar için stratejik bir kent ve ticari alanda çekici hal almıştır. Yanı sıra tüm uluslararası kuruluşlar N'Djamena'nın merkezindedir. Bunun için N'Djamena'da ticaret, endüstri, kuruluşlar vb. halkın farklı bölgelerden gelip onları motive ederek yerleşmektedir. N'Djamena'da sosyo-ekonomik (ekonomik eşitsizlik, işsizlik, yoksulluk vb.) ve kentsel sorunlar (elektrik, su kıtlığı, güvensizlik vb.) kentleşmede siyasi tavır değişikliklerine yol açmaktadır. Devletin şehirleşme politikasında eksiklikler vardır. Bununla bağlantılı olarak, sosyo-ekonomik açıdan bakıldığında, N'Djamena'nın doğu ve güney bölgelerindeki çoğu insan, yoksulluk çekmekte, belediye suyu olmadan yaşamakta ve hasta ve kirli bir çevreyle yüz yüze kalmaktadırlar. Bazı araştırmalara göre, Çad şehirlerindeki insanların sadece %40'ı temiz su içebilmektedir: “Sadece Havalimanı çevresindeki mahallelerin ve Cumhurbaşkanının çevresindeki vatandaşların temiz su içtiği söyleniyor” (Kimitene, 2017, s.54).

N'Djamena, hem aktif genç nüfus hem de iş ağlarının kolayca bulunabilmesi için yatırımcılar ve operatörler için stratejik fırsatlar yaratarak önemli hale gelmiştir (Dobingar, s. 16-17). N'Djamena'daki göçmenler için bakanlar, kuruluşlar vb. oluşumlar önemli bir hale gelmektedir. Aynı zamanda N'Djamena'da en büyük devlet hastanesi, havaalanı, önemli altı bina da bulunmaktadır. Bu nedenle bahsedildiği gibi Çad'ın petrol ihraç etmeye başlamasıyla birlikte başta gençler olmak üzere göçmenler N'Djamena'ya gelmeye başlamış ve çeşitli sektörlerde çalışmışlardır. Önemli petrol şirketlerinin N'Djamena'da ofisleri mevcuttur: Esso, petronas, Exxon Mobil (Kimitene, 2017, s. 91).

N'Djamena'daki çoğu insan alt sınıf veya yoksulluk içinde yaşamakta ve kayıt dışı ticaretle uğraşmaktadır (Hadjara ve diğerleri, 2008, s. 4). Bu nedenle, son zamanlarda, tüm sosyal gruplardan (Hıristiyan etnik köken ve farklı Müslüman etnik köken) gençler kırsal alanlardan N'Djamena'ya etmektedirler. Ne yazık ki, sosyo-ekonomik durumlarına baktıklarında “ne güzel bir iş, hayat vb. resmi sektörde

çalışmadığını da söylemektedirler ”(Dobingar, 2017, s. 11). Yani N'Djamena sosyo-ekonomik açıdan baktığımızda “mazlum” ve “mağdur” un genelde kadın ve çocuklar olduğu görülmektedir. N'Djamena mahallelerinde genel fakir insanlar yaşamakta ve büyük bir hastane de yoktur. Örneğin 7. Bölge, 10. Bölgeler hala bir hastane yoktur 2017 yılında N'Djamena'da akut yetersiz beslenme oranı (beslenme) %13,9'dur (BM İnsani İşler Eşgüdüm Ofisi, 2018) ve 26000 çocuğun yetersiz beslendiği tespit edilmiştir (Barbière, 2018).

N'Djamena'da genç nüfusun çoğu çalışmamaktadır. Kırdan göç edenler zorluk çekmekte ve N'Djamena'da iş bulamamaktadırlar. Dolayısıyla 12 yıldır N'Djamena'da hırsızlık, cinayet vb. kentsel sorunlar yaşanmaktadır. Çoğu insan sosyo-ekonomik durumlarının kötü olduğunu ifade etmektedirler. “World Bank” a işsizlik istatistikleri 2016'da yayıldı ve Çad 121. sıradadır (Taux de chômage des jeunes (15-24 ans), 2016). Bu süre zarfında, Çad'da genel olarak petrol ihracatı başladığında, N'Djamena'daki sosyo-ekonomik koşulların olumsuz işlemektedir. Özellikle çiftçiler ve yetiştiriciler arasında çatışmalar ortaya çıkmıştır. Yanı sıra Çad'daki (N'Djamena) petrol ve sosyal değişim hakkında Remadji kapsamlı bir çalışması mevcuttur. (Remadji, 2013, s. 27 ve 138). Diğer bir deyişle, N'Djamena'da sosyo-ekonomik yönlerden bahsettiğimizde, insanların bir yandan sosyal kategoriye, diğer yandan da bireyselliği ele alarak kapitalist olarak yaşamaya başladıkları görülmektedir.

Ancak N'Djamena'daki sosyo-politik gerçeklere baktığımızda, devletin kentleşme konusunda ne tür siyaset yaptığı ve kent sorunları ile hangi kuralları ele aldığı analiz edilmelidir.

2.2.2. Sosyo-politik Realite

Bazı araştırmalara göre N'djamena'nın sosyo-politik gerçekleri ve son dönemdeki kentleşme sürecinde N'Djamena'nın eksikliklerini (sorunlarını) çözülmeye başlandığını söylemek mümkündür. Devlet bir kentleşme ve yerleşim politikası ortaya koymaktadır. Ayrıca, Devletin N'djamena kentleşme sürecinde

sosyo-politik etkenlere neden olarak, özellikle 3. Birleşmiş Milletler şehir konferansında, uluslararası kurallara göre bazı kararlar aldığı kaydedilmiştir (Dobingar, s. 17-18). Bu bağlamda, N'Djamena'nın kentleşme sürecinde çeşitli sosyo-ekonomik eşitsizlikler meydana geldiğinden, devlet bunu fark etmekte ve çözmeye çalışmaktadır. Ancak N'djamena başkent olmasına rağmen ne elektrik, araç ne de içme suyu yeri olduğu söylenemez. Bu nedenle son yıllarda devlet, bir kentleşme politikası ortaya koyarak stratejiler geliştirmektedir (Dobingar, 2017, s. 22).

2008 yılında Şehircilik Bakanlığı sosyo-politikası, N'Djamena'da sosyo-kültürel yönelim, çoğunlukla sosyo-eğitim politikası vb. ile ilgilidir. Planlamaya rağmen, devlet politikasının sosyal alanda hala zayıf olduğu söylenmektedir (Hadjara & vd., 2008). Geçmişte kentliler anarşik ve özdeş olarak yerleştiği için kentleşme planında sosyo-politika sorunları olmuştur. Çünkü N'Djamena'nın kuzey batısında ve doğusunda insanların hem kimlik hem de düzensiz olarak yerleştikleri görülmektedir. Diğer bir deyişle, N'Djamena'nın sosyo-politik gerçeklerine bakıldığında, devletin iyi bir konut ya da iyi bir sosyal politika yapmadığı görülmektedir.

2.3. N'DJAMENA'NIN SOSYO-KÜLTÜREL YAPISI

2.3.1. Sosyo-Kültürel Gruplar

N'Djamena yakın bir döneme kadar(1970'ten önce) bir toplumsal uyuma sahipti. Farklı etnik gruplar, kültürler, dini oluşumlar insanlar arasında uyum ve iş birliğinin önem kazanmasına zemin hazırlamaktaydı. 1940'lardan 1979'a kadar N'Djamena toplumunun farklı bir kültür ve etnik grup olarak aynı yerde yaşadığı ancak aralarında düşmanlık veya çatışma olmadığı görülmektedir. Bununla ilgili, N'Djamena'ya farklı sosyal grupların ilk göç hareketlerinin 1910 yılında başladığı söylenmektedir. Göç edenlerin bazıları ticaret için(Müslüman etnik grupları : Haoussa, Toundjour vd.) ve bazıları idare, askerlik ve yönetim için göç edip, yerleşmişlerdir.

(Kimitene, 2017, s. 86 ve 87). Buna bağlı olarak, Fort-Lamy'de (eski N'Djamena) her grubun kendi yaşam tarzını ortaya koymakta ve bununla uyum sağlanmaktadır. Bu nedenle, çeşitli Afrika şehirlerinde olduğu gibi N'Djamena'da da sosyal grupların kentleşme sürecine dahil olduğu belirtilmiştir (Nadia, Gali, Darma ve Issa Kana, 2006, s. 4). Sonuç olarak, sosyal grupların N'Djamena'ya yerleşmelerinin nedenlerine bakıldığında kırsal alandaki kuraklık ve bazı bۆlgelerdeki işsizliktir. Öte yandan etnik grupların N'Djamena'ya gelmeden önce kendi topluluklarının liderleriyle iyi ilişkileri olmadığı için N'Djamena'dan ayrıldığını söylemek mümkündür. Buna ek olarak, “çoğu sosyolog ve coğrafyacı araştırmasında böyle bir gerçeklik olduğunu kabul etmiştir” (Kimitene, 2017, s. 103).

Yönetim ve askerlik hizmeti nedeniyle yerleşen ilk etnik gruplar, Kotoko Sara, Massa, Moussey'dir. Daha sonra ad'ın doğu, batı ve güney etnik grupları (Boulala, Haoussa, Ouaddai, Gourane, Kanembou ve diğerleri) kente göç etmeye başlamıştır. Çoğu ticaret ve alışveriş için göç etmişlerdir. Buna göre eski N'Djamena'da güvensizlik, haydutluk gibi birkaç önemli sorun mevcuttur. Birlikte yaşama sorunu ve sosyal gruplar arasındaki çatışma ciddi boyutlara ulaşmıştır (Nadia, Gali, Darma ve Issa Kana, 2006, s.4). 1910'dan II. Dünya Savaş'na kadar çeşitli sosyal gruplar ve göçmenler N'Djamena'ya göç etmişlerdir. Toundjour Arapları Abeche, Ouaddai etnik gruplarından bazılarıdır. Daha sonra Sara (Madjingaye: Hıristiyan etnik gruplar) ve Kanembou (Müslüman etnik grup) N'Djamena'nın orta ve batı mahalleye yerleşmişlerdir. 1920'den sonra Boulala, N'Gambaye'nin N'Djamena'ya göç etmişlerdir. Bu dönemde bazı etnik grupların Batı Afrika ölkelerinden geldiği söylenmektedir (Peul, Senegal, Haoussa ve diğerleri). Diğer etnik gruplar Arap ölkelerinden göç etmişlerdir (Djallaba Sudan'dan ve Fezzanlar Libya'dan geldi). Bununla birlikte, ilk Müslüman etnik gruplar "çoğunun N'Djamena'nın batı ve kuzeybatısına (Bololo, Mardjandaffack, Ambassatna, Gardolé, Ridina ve diğerleri mahallelerinde) yerleştiği belirtilmiştir (Kimitene, 2017, s. 85 ve 98-99).

N'Djamena, ad'ın en kozmopolit kentidir. Farklı etnik ve sosyal gruplar, kentte yaşamaktadır. N'Djamena'da resmi diller Fransızca ve Arapça olmasına

rağmen 23'ten fazla yerel dilin var ve her etnik veya sosyal grubun kendi dili mevcuttur. Bu nedenle, "Çoğunluğun Çad Arapçası (% 68,3) olmak üzere N'Gambaye (% 8,9), Kanemoubou (% 2,3) Daza-Gourane (% 3,8) 200'den fazla yerel dilin konuşulduğu" söylenmektedir (Kimitene, 2017 , s. 11). Bu süreçte sosyo-kültürel farklılıklar açısından bakıldığında Müslüman etnik grupların halı üzerine oturup sohbet ettikleri görülmektedir. Ancak Hıristiyan etnik gruplar, çoğunun Sandeles ile sohbet etmek için oturmaktadır.

2.3.2. N'djamena'da Sosyo-Kültürel Farklılıklar ve Kimlik

N'Djamena toplumunda giderek farklı ve çeşitli etnik gruplar, kültürel ve dini farklılıklar yer almaktadır. Fakat tüm etnik grupları kapsayan bir birlikte yaşama yok gibi görünmektedir. Diğer değişle, eskiden(60'lerde) sosyal grupların (Hristiyan ve Müslüman, 1. 3.2. ve 4. İlçelerde) aynı bölgede yaşadıkları söylenebilir. Sosyal grupların çoğunun 1910'dan başlayarak 1980'e kadar N'Djamena'ya göç ettikleri söylenmektedir.

Bununla beraber, N'Djamena'da çeşitli dinler bir arada yaşamaktadır. Bazı sosyal gruplar İslam dinine mensupken (soufi ve sünni mezheplerindenler) diğerleri Hıristiyan dinine mensuptur (Katolik ve protestan). Aynı zamanda animistler de vardır. Bu bağlamda, N'Djamena'da sosyal grupların siyasi ve ekonomik potansiyellerine bakıldığında da birkaç önemli grup dikkat çekmektedir. Bu hususta, 1960'ten 1972'kadar Sara etnik grubu (Hrisitiyanlar bölgeden gelen) siyaset ve ekonomik alanda hakim olmuştur. 1979 yılından günümüze kadar da Müslüman etnik grupların (Gourane, Zagawa, Hadjarai,Kanembou ve Ouaddai) siyasi ve ekonomik fırsatlar kazanarak, güç elde ettiklerini söylemek mümkündür. Bunun için, günümüzde N'Djamena'da sosyo-kültürel farklılıklara ve kimliklere bakıldığında, 6 tane sosyal gruptan, bazılarının siyasette ve bazılarının da ekonomik alanda rol kazandığı açıklanabilir: Kanembou (Müslüman etnik grubu: ticaret ve siyaset), Araplar (siyaset ve ticaret), Gourane (Müslüman: ticaret ve siyaset), Zagawa (Müslüman: ekonomik ve siyaset), N'Gambaye (Hristiyan etnik grubu: siyaset) Sara (Hrisitiyam etnik grubu: siyaset) ve Ouaddai (Müslüman etnik grubu: ticaret ve siyaset) vd.

Bununla birlikte, son zamanlarda Çad'da iç savaş(1979'da) çıktığı için farklı kimlikler her alanda ortaya çıkmaya başlamıştır. Ayrıca devlet ciddi bir şekilde kimlik farklılıkların sorununu çözmeye çalışmadığı için kimliklere dayalı çatışma hala kalıcılığını sürdürmektedir (Kimitene, 2017, s. 9).

2.3.3. N'Djamena'da Sosyal Gruplar

N'Djamena, yüzden fazla etnik gruba sahiptir. N'Djamena'ya ilk yerleşen sosyal grup, "Kotokolar"dır (farcha semtinde) . Bu dönemde Fransızlar bile henüz gelmiş değillerdir. 1905 sömürge döneminde, Nijerya'dan çeşitli Arap etnik grupların yanı sıra Haousa etnik grupları da yerleşmeye başlamıştır (Kimitene, 2017). "Boulala N'Djamena'ya geldi. Ancak, çoğu etnik grup 1979 ve 80'lerde savaş olduğu için N'Djamena'yı terk etmek zorunda kaldılar. Ayrıca 90'larda tüm etnik gruplar tekrar geri gelmeye başlamıştır. Özellikle Gourane ve Zagawa vs. Ayrıca, N'Djamena'da şu anda 25'ten fazla "popüler" etnik grup bulunmaktadır (Sara, Arab, Ouaddai, Boulala, Gourane, Massa, Zagawa, Kanembou, Hadjarai, Masssa, Falata, vb.). N'Djamena'daki en yaygın etnik gruplar: Sara (% 19), Araplar (% 15), Ouaddai (% 10.8), Hadjarai (% 9.1), Gourane (% 6.9), Kanembou (% 5.8), Boulala (% 5,8), Marba (% 4,74), Kanouri (% 4,3), Bornou (% 3,3), Kouka (% 3,2), Moundang (% 2,3), Bagu.20 (% 2,1), Kotoko (% 2,0), Toupouri (% 2), Massa (% 2), Haoussa (% 1.3), Falata (% 1.1), Kim (% 1.05) "(Kimitene, 2017, s. 94-95) . Dolayısıyla, Aşağıdaki grafikte açıklanmış olup, etnik gruplar numaralar ile gösterilmiştir. 1.Numara (bazı Sara etnik grupların homojenliği ve mahalleleri: Hristiyan) 2. Numara (Gourane etnik grup mahalleleri ve homojenliği: Müslüman), 3.Numara (bazı Arap etnik grupların mahallesi ve homojenliği), 4. Numara (Ouaddai etnik grup homojen mahallesi: Müslüman), 5.Numara(bazı N'Gamabye homojenliği: Hristiyan) ve 6.Numara (Zagawa etnik grup homojen mahallesi: Hristiyan). Diğerlerinin çoğu heterojen ilçelerdir.

grupların kimlikleri, ötekiliği ve adaletsizliğine de bakmak gerektiğini ileri sürmektedirler (Kimitene, 2017, s. 20).

Bu bilgilerden hareketle N'Djamena her şehirde olduğu gibi sosyal, kültürel, dini ve politik sorunlara sahiptir (Hadjara ve diğerleri, 2008, s. 7-9). Sosyal uyum yerine çatışma ve kimlik farklılaşmaları oluşmuş ve yeni mahalleler ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle N'Djamena'nın 1979'dan beri kuzeyden güneye ve batıdan doğuya etnik kimlikleriyle ilgili yeni mahalleler kurulmuştur (Adoum, 2012, s. 51-52). Buna benzer bir durum 1990'larda Türkiye'nin güneydoğusunda meydana gelen zorunlu göçlerle neticesinde gözlemlenmiştir. Aynı soy ve aşiret bağlarına sahip olan toplulukların genellikle aynı mahallelere yerleştikleri gözlemlenmiştir (Tekin, 2011: 96). Böylece şehirleşmeyle birlikte mekan, sosyo-kültürel olarak farklılaşmıştır.

Son yıllarda N'Djamena'da, heterojen ve farklı kimlikler yaygın olarak gözlemlenmektedir. Çad bağımsızlığını kazandıktan sonra güneyden Hıristiyan Devleti tarafından yönetilmektedir. Böylece kuzeyden gelenler marjinalleştiklerini hissettiler. O zamandan beri N'Djamena'da iki toplum arasında kültürel, dini ve siyaset nedeniyle bir anlaşmazlık vardır (Kimitene, 2017, s. 11). Nitekim N'Djamena'da 30 yıldır sadece Kuzey ve Güney (Müslüman ve Hristiyan) düşmanca davranmadılar aynı zamanda farklı etnik grupların kendi mahallelerini kurduklarından dolayı da bir anlaşmazlık durumu hakimdir. Hristiyan toplumlarda da Moursal semtinde Sara etnik grubu hakimdir. Dolayısıyla N'Djamena'daki sosyal grupların heterojenliğine ve kimliklerine bakıldığında sorunlar sadece mahalle bazında ayrı yaşamak ilgili değil, aynı zamanda gündelik yaşamda, ailelerde, idarede vb. alanlarla da ilişkilidir. N'Dajemana'da ticaret ve alışveriş alanında insanların davranışları zorunlu olarak kültürel, etnik vb. dayanışmalarla şekillenmektedir (Kimitene, 2017, s.35).

N'Djamena'da ister ticari, ister siyasi, ister sosyal alanda olsun kimlik ve komünatarizm toplumda sorunlara yol açmaktadır. Diğer bir deyişle, Çad'daki her rejime göre, özellikle N'Djamena'da, ekonomi ve ticaret alanında belirli bir etnik

grubun egemen olduğu bilinmektedir. Yanı sıra Kanembou² ve Haoussa³ eskiden ekonomik alana hakimdiler. Ancak "1982'den beri Gourane⁴, Zagawa⁵ ve Ouaddai⁶ vb. gruplar ekonomik sermayeye sahiptirler. Bu süre zarfında Hristiyan ve Müslümanlar ticari ve ekonomi olarak farklı sektörlere yönelmektedirler. Sömürge döneminden bu yana Müslümanların ticaret, inşaat malzemeleri, hayvancılık, yem, giyim, eczane vb. alanlarda baskın olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda, N'Djamena'daki sosyal gruplar arasında sosyal uyumun olmadığını ortaya koymakta ve ekonomik eşitsizlikten kaynaklanan ötekilik ve farklılıkların ön planda olduğu ileri sürülmektedir (Kimitene, 2017, s.12-13,25 & 69).

N'Djamena kentleşme sürecinde kapalı bir toplum olarak örgütlenmiştir. Bazı araştırmalar, N'Djamena'daki kimlik ve heterojenlik sorunları bağlamında komünalizmin sosyal grupları güçlendirdiğini, sadece farklılığı değil, siyasetin ortaya çıkardığı olumsuz ideolojileri de güçlendirdiğini belirtmiştir (Kimitene, 2017, s. 14). Bu dönemde Müslüman kültürü ve farklı etnik grupların kimliklerinin N'Djamena'nın kuzey, doğu ve batı mahallelerinin farklı yerlerinde yoğunlaşmıştır. Hristiyan kültürü ve farklı etnik grupları ise N'Djamena'nın güney ve batısında farklı mahallelerde yoğunlaşmıştır. Bir cemaat olarak N'djamena, Hristiyan etnik grupların çoğunun güneyde 2., 6., 7. ve 9. ilçelerde yaşarken; 1., 3., 4., 5. ve 10. mahallelerde Müslümanların kuzey, batı ve doğuda yaşamaktadırlar (Kimitene, 2017, s. 102). Dolayısıyla N'djamena, heterojenlikler, kimlikler ve farklılıklar sadece mekanlarda mevcut değildir. Aynı zamanda ideoloji, düşünce ve sosyal tabakalarda da farklılıklar mevcuttur. Aşağıdaki haritada kırmızı renkle işaretli yerler N'Djamena'nın kuzeyindeki Müslüman mahallelerini göstermektedir. Mavi renkle işaretli yerler ise güneyde Hristiyan mahallelerini göstermektedir. Bazı mahallelerde Müslüman ve Hristiyanlar bir arada yaşamaktadırlar.

² Müslüman etnik grubu ve eski Çad'ın imparatorluğu.

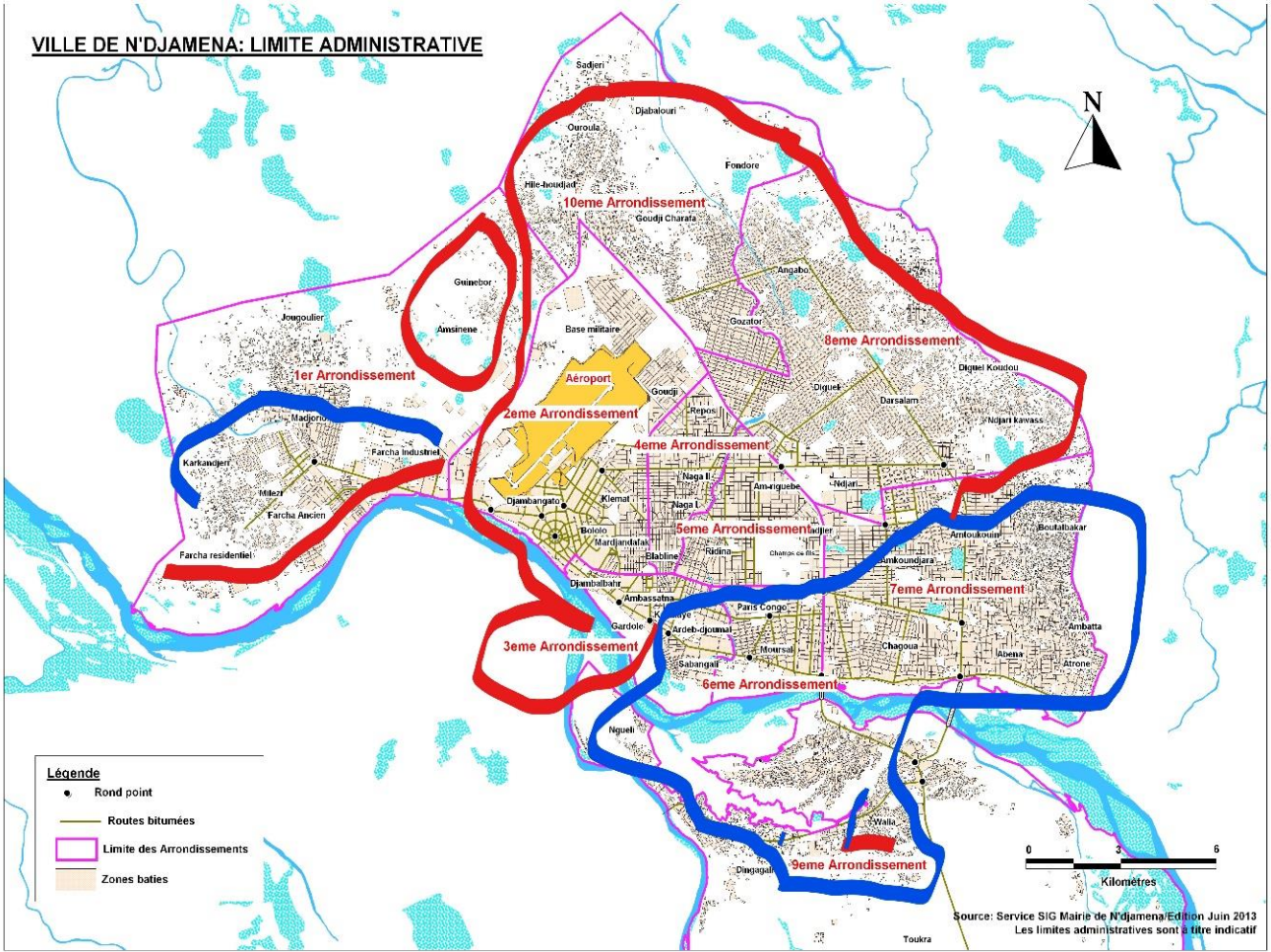
³ Müslüman etnik grubu ve eskiden Nijerya'dan gelmiştir.

⁴ Eski cumhurbaşkanlıkların etnik grupları (Goukini Oueddei:1979-1982 ve Hissein Habré:1982-1990. Müslümanlar)

⁵ Şimdiki Cumhurbaşkanı'nın etnik grubu (Müslüman)

⁶ Eski Çad'ın imparatorluğu (1635-1912).

Şekil 4 N'Djamena'da Hristiyan ve Müslüman etnik grupların ayrı mahalleleri

Kaynak: N'Djamena'nın belediyesinde izinli olarak alındı. (düzenlenen Khalit ADOUM).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın yöntemi

Bu tezde araştırmanın amacına ve problemine bağlı olarak nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma tanımlandığında, "bireylerin ve diğer ilgili kişilerin günlük deneyimlerini gözlemleyerek veya görüşerek belgelemeye veya açıklamaya çalışır" (Büyüköztürk, Kılıç, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2014, s. 18). Diğer bir deyişle, "nitel yaklaşımları, sosyo-tarihsel bir bağlamda konumlanmış olarak kendileri hakkındaki düşünceleri ve bir öz değerlendirme ile başlar" (Neuman, 2014, s. 35). Araştırmada yarı yapılandırılmış bir görüşme formu kullanılmıştır. Veriler, araştırma soruları çerçevesinde hazırlanan görüşme formu çeşitli sosyo-kültürel gruplardan bireylere uygulanarak elde edilmiştir. Ayrıca araştırmacının çocukluğundan beri N'Djamena'da yaşadığı için bu çalışmanın uzun vadeli gözlemlere dayalı olduğu belirtilmelidir. Bu nedenle araştırma etnografik bir özellik de göstermektedir.

3.2. Araştırmanın Konusu ve Problemi

Günümüzde kentleşme, modernleşme ve sanayileşme ile büyük bir önem kazanmıştır. Bu durum tüm dünyada olduğu gibi Afrika kentleri için de geçerlidir. 2030 yılında Afrika'da nüfusun büyük bir kısmının şehirlerde yaşayacağı öngörülmektedir (UN-Habitat, 2010: 1). Başka bir deyişle, kent nüfus oranı giderek artmaktadır.

Orta Afrika'daki ülkelerden biri olan Çad'da kentleşme oranı artmaktadır. Örneğin, ülke nüfusunun %22,80'i bugün Çad'daki şehirlerde yaşamaktadır (BM-Habitat, 2010: 10). Çad, Afrika'nın ortasında ve alanı 1.284.000 km²'dir. Başkenti N'Djamena'dır. Çoğu Afrika ülkesi gibi, Çad'ın kentleşmesi hem hızlı hem de düzensizdir. Bunun için N'Djamena düzensiz bir şekilde büyümeye başlamıştır. Ayrıca Çad bağımsızlığını kazanır kazanmaz, N'Djamena'ya farklı ve çeşitli sosyal gruplar yerleşmeye başlamış ve çoğu sosyal grup kendi mahallelerini

oluşturmuşlardır. Dolayısıyla N'djamena'nın sosyal yapısı çeşitli kimliklerden, sosyal sınıflardan ve farklılıklardan oluşmaktadır. Bu nedenle bu tezde N'djamena'nın kentleşme süreci kimlik, farklılık ve bir arada yaşama bağlamında araştırılmıştır.

Son 15 yılda kentleşme sürecine bağlı olarak N'Djamena'da yeni mahalleler ortaya çıkmıştır. Ancak bu mahallelerin bir kısmı heterojen iken, diğerleri homojen bir özellik göstermektedir. Bu, altı çizilmesi gereken önemli bir noktadır. Çünkü N'Djamena'da farklı sosyo-kültürel (etnik, dini, sınıf) gruplar veya topluluklar çeşitli nedenlerle dayanışma veya ayrışma içerisindedir. Dolayısıyla bu çalışmanın ana sorusu, hangi dayanışma ve ayrışma mekanizma ve stratejilerinin hangi faktörlere bağlı olarak işlediğini belirlemektir. Bu çerçevede, N'djamena'nın kentleşme sürecinde farklı sosyo-kültürel, ekonomik ve politik kimliklerin neden olduğu sorunlar incelenmiştir.

Ana soru:

N'Djamena'nın kentleşme sürecinde kimlikler ve farklılıklar nasıl rol oynamaktadır ve bu süreçte ortaya çıkan sorunlar sosyo-kültürel gruplar tarafından nasıl algılanmaktadır?

Alt sorular

1. N'Djamena'da farklı gruplar arasında etkileşim hangi dinamiklere bağlı olarak işlemektedir?
2. Sosyal grupların kimlik algıları nasıldır?
3. N'Djamena'da yönetimle ilgili problemlerin kimlik ve farklılıklarla ilgili olduğu söylenebilir mi? Neden?
4. N'Djamena'nın kentleşme sürecinde sosyo-ekonomik eşitsizlik hangi faktörlere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır?
5. N'Djamena'da birlikte yaşamayı engelleyen faktörler nelerdir?
6. Hangi grup veya gruplar birbirleriyle daha fazla etkileşim ve iletişim içindedir? Bunun nedenleri nelerdir?

3.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni Çad'ın başkenti N'Djamena'dır. Örneklemi ise N'Djamena'da yaşayan farklı sosyo-kültürel ve politik gruplardan (etnik ve dini) amaçsal örnekleme göre belirlenmiş Müslüman-Hristiyan, kadın-erkek, yaşlı-genç, okuryazar-okuryazar olmayan 36 kişidir. Bu kişilerle mülakat yapılmıştır. Bunlardan 18'si Müslüman 18'si Hristiyan olmak üzere her birinin içerisinde de farklı etnik gruplardan bireyler oluşmuş şekilde belirlenmiştir. Ayrıca Müslümanlar arasında farklı etnik gruplardan 10 erkek ile mülakat yapılmıştır (6'si okuryazar ve 4 okuryazar olmayan veya ilk Okul mezunu). Farklı etnik gruptan 8 Müslüman kadın ile mülakat yapılmıştır (4 Okur-yazar ve 4 ise Okuryazar olmayan). Aynı şekilde, Hristiyanlar arasından farklı etnik gruplarla mülakat yapılmıştır (10 tane erkek farklı etnik kökeni: 6 okuryazar ve 4 okuryazar olmayan ya da ilk Okul mezunu). 8 kadın farklı etnik kökeni: 4 Okuryazar ve 4 Okuryazar olmayan). Dolayısıyla, örneklemimiz 20 erkek ve 16 kadından oluşmaktadır.

Genel olarak, katılımcılar 5. 7. 8. ve 9. ilçede bulunmaktadır. Bazı katılımcılar, kentleşme bakanlığında, belediye ilçelerinde bulunduğundan bunlara yönelik sorular ayrı olarak hazırlanmıştır.

3.4. Araştırmanın Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu ve kişisel deneyimi de kullanılmıştır. Mülakat soruları etnisite, kimlik, farklılık, birlikte yaşama ve sosyo-ekonomik konuları tespit edebilecek nitelikte olup açık uçlu olacaktır. Görüşmeler esnasında elde edilen veriler not edilmiş ve temalandırılmıştır. Araştırmaya başlamadan önce bir pilot araştırma yapılmıştır. Bunun yanı sıra araştırmacının uzun süredir N'Djamena'da yaşıyor olması da gözlemlerini destekleyici bir veri kaynağı olarak kullanmasını sağlamaktadır. Saha araştırmamız 29 Temmuz 2019'da başlamış ve 05 Mart 2020'de sona ermiştir.

3.5. Araştırmanın Veri Analizi

Bu çalışmada elde edilen veriler belirlenen temalar çerçevesinde kategorilere ayrıştırıldı. Veriler öncelikle etnik ve dini kimlikler çerçevesinde ana temalara göre belirlenmiş daha sonra elde edilen bulgular daha ayrıntılı olarak alt kategori ve temalara bağlı olarak belirlenerek yorumlanmıştır. Bununla beraber, veriler literatür bağlamında ele alınarak karşılaştırmalar yapılmıştır. Bu çerçevede N'Djamena'nın kentleşme sürecinde karşılaşılan söz konusu olgu ve sorunların Afrika'nın diğer kentleriyle benzer ve farklı yönlerine odaklanılmıştır.

3.6. Araştırmanın zorlukları

Bu araştırmada, görüşme esnasında ve idarelerde önemli evraklar almaya çalışırken birkaç zorlukla karşılaşmıştır. Görüşmelerde, kimlik ve siyaset faktörlerin yüzünden çoğu sosyal gruplar bizimle görüşmeyi kabul etmemiştir. Diğer deyişle, bir taraftan bu kişilerle aynı dine (Hristiyan) mensup olmadığım, diğer taraftan da siyasi çekinceler nedeniyle görüşmelerde zorluk yaşanmasına sebep olmuştur. Özellikle, 9. ilçede farklı Hristiyan etnik gruplarla görüşme randevu almada zorlandık ve dahası bazıları tarafından dışlanmaya maruz kaldığımızı belirtmek gerekmektedir.

İdarelerde karşıladığımız zorluklardan biri araştırma onayının alınması konusundadır. Bunun yanı sıra, görüşme için otoritelerle randevu alırken çoğu araştırmaya endişe ile yaklaşmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.1. VERİLERİN ANALİZİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1.1. N'DJAMENALI KİMLİĞİNE BAKIŞ

Kentlerde kimlik inşası kaçınılmazdır (Grafmeyer ve Authier, 2011, s. 78). Bazı şehirlerde yaşayan insanlar için dini değerlerin önemini göstermesi açısından kimlik önemli bir tol oynamaktadır (Aslanoğlu, 2000). Afrika kentlerinde kimlikler her alanda giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Kentlerde kimlik olgusunun neden olduğu sorunlar sosyal bilimlerde giderek daha fazla ilgiye mazhar olmaktadır. Diğer bir deyişle kimlik kavramı içerisinde milli sorun, etnisite, din sorunu, siyaset, sosyal davranış gibi pek çok faktör bulunmaktadır (Otakey, 1999, s. 7). Bazı çalışmalarda belirtildiği gibi Afrika'da siyah ten rengine sahip ülkelerin toplumlarında kimlik olgusuna bakıldığında siyaset, ekonomik ve kültürel vb. unsurların sorun olup olmadığı tartışılmıştır (Vidjannangni, 2011). Ayrıca Kenya kentlerinde olduğu gibi (Connan, 2005, s. 32), Çad'da etnik, din gibi unsurlar kimlikleri ve hatta seçimleri etkilemektedir (Vaidjiké, 2017, s. 68).

Çalışmada görüşülen kişilerden elde edilen veriler analiz edilerek N'Djamena'da kimliğe bakış açısına hitap eden farklı gerçeklik ve faktörlerin açıklandığı ortaya çıkmıştır. Bu nedenle N'Djamena'da kimlik farklılıkları ve görünümü incelendiğinde, görüşülen bazı kişiler kimliğin farklılıkların kötü olduğunu söylerken, diğerleri bunun iyi ve normal olduğunu belirtmektedirler. N'Djamena'da temel nedenlerle kimlik incelendiğinde görüşmeciler farklı faktörlerin açıklandığına dikkat çekmektedir. Son olarak, N'Djamena'da kimlikten kimin sorumlu olduğu analiz edilirken, görüşmecilerin bir kısmının sorumlu olduğunu, bir kısmının ise kısmen devlet olduğu söylenebilir.

Bu bağlamda, N'Djamena'da kimlik görüşü incelendiğinde ve sosyal grupların çoğunun (farklı din ve farklı etnik grup) kimlik olarak inşasının tehlikeli olduğu ve anormal bir gerçeklik taşıdığı anlatılmaktadır. Ancak bazı etnik gruplara (görüşmeciler) ve sosyal gruplara göre ise kimlik farklılıkları iyi, normal ve güzel olarak değerlendirilmekte, zenginlik olarak görülmektedir.

4.1.2. N'Djamena'da Grup Kimliğine Bakış ve Algılar

“Benimle aynı kimliği taşıyan dini ve etnik grup ile yaşamak isterim.”

N'Djamena'da kimliğin ortaya çıkışına bakıldığında, katılımcıların görüşlerindeki farklılık farklı düşüncelere neden olmaktadır. Yerleşen veya kimlik olarak savunulan farklı etnik Hıristiyan gruplarının eğitildiği görülmektedir. Müslüman etnik gruptan birinin eğitilmiş diğerinin eğitimsiz olduğuna dikkat edilmektedir. Bu dönemde, çoğu Afrika şehrinde olduğu gibi (Dembelé, 2006-2009, s. 52), N'Djamena'da da ulusal kimlik, kent kültürü vb. sosyal süreçte kendi kimlikleriyle yaşamayı tercih etmektedir. Bu dönemde Ela'nın ifade ettiği gibi görüşmecilerin çoğunun kimliği sevme nedenlerine bakıldığında, yakın akrabaları ve aynı etnik grubun akrabaları ile dayanışma ve barış kazanmanın iyi olduğunu düşüncesi hakimdir (Ela, 1983, s. 107-110), (Connan, 2005, s. 17). Bu nedenle bazı mahallelerde etnik kimliklerle yaşayan sosyal bir organizasyonun olduğu görülmektedir.

Ancak Eriksen'in belirttiği gibi (2018, s. 410), N'Djamena, etnik köken, dini kimlikler vb. arasında kültürel farklılıklar olduğu için kimlikler önem kazanmıştır. Bu nedenle, (M.C2, B.T4 ve K.D14) görüşmecilerin bakış açısından incelendiğinde, N'Djamena'da kimlik üzerinden yaşamak isteyen insanların hem iyi hem de normal olduğu belirtilmektedir:

“İnsanlar kendi etnik kimlikleri ile yaşadığı sebeplere bakıldığında dayanışma ve ihtiyaçların çözümü birinci plandadır. Zaten bu olgu yeni değil. Çünkü çoktan ortaya çıkmıştır ki, bir kişi toprak aldığı anda onun çerçevesinde diğer akrabaları ve aynı etnik grupları çağırıp oturmaktadırlar. Ben, etnik veya dini olsun kimliğin kabul edilmesini normal görüyorum” (MC2, Erkek 50, Hristiyan, Devlet memuru).

Bununla ilgili, bazı katılımcılar N'Djamena'da kimlik savunusunun sebepleri analiz edildiğinde N'Djamena kentini kendi toplumu olarak görememektedir. Çünkü her etnik grup, sosyal grubun kendi sosyal yapısını ve organizasyonu işlendiğine

dikkat çekmiştir (Ela, 1983, s. 57-58). Diğer deyişle, modern toplumlarda kişilerin davranışları ve kimlikleri yüzünden toplumsal ilişkiler etkilenmektedir (Layder, 2010, s. 119). Mülakatlarda N'Djamena'da kimlik temelli mahallelerde yerleşmesi 4. görüşmecinin ifadesi ekseninde analiz edildiğinde bunun normal bulunduğu görülmektedir. N'Djamena kimlik, cemaat vd. toplumsal yapılar ilişkileri etkilemektedir:

“Kimlik ekseninde burada yaşamamızı normal görüyorum ki, N'Djamena'da toplum olarak bizimki değil, herkes etnik grup olarak aynı dinden olan ile oturması lazım. Bu nedenle, N'Djamena'da özellikle, WALIA'da⁷ Massa (Hristiyan etnik grubu) mahallesi, Hadjarai (Müslüman etnik grubu) mahallesi yer aldığı görülüyor. Bu olgu hala devam ediyor. Çünkü herkes kendisiyle yakın olan etnik grup ile birlikte yaşamak ister” (BT4, Erkek 28, Hristiyan, öğrenci).

Bununla beraber, N'Djamena'da kimlik temelli yerleşme isteğinin temelinde güven sorunu vardır. 14. katılımcı farklı kimliklerle yaşaması durumunda kendini rahat hissetmeme, diğer etnik grup ve farklı din ile karşılaştığında güven hissetmediğini açıklamıştır. Dolayısıyla, N'Djamena'da bazı mahallelerde kendi kimliğini oluşturma isteği ağır basmaktadır. Bunun için, N'Djamena'da mahalleler (mekânlar) kimlik tarafından imajları değiştirilerek yeni kimlik ve yeni etnik grubun mahallesi haline gelmektedir. Bu nedenle, 14. Görüşmeci N'Djamena'da doğmasına rağmen hala kendi etnik grubu ve toplumunda yaşamak istediğini söylemektedir. Aynı zamanda kimlik temelli hayatını devam ettirme rahat ve güven vermektedir. Bunun diğer etnik ve dini gruplar ile karşılaşmadığı ifade edilmekte ve bunun sorun yaratacağı belirtilmektedir:

“Ben N'Djamena'da kimliğimle yaşamak isterim. Özellikle, etnik olarak çok istiyorum. Çünkü akrabalarımız ve aynı dinden olanlarla oturması çok iyi oluyor ki, hem rahat hissederiz hem de güvenlik vardır. Ters olunca sorunlar yer alır. Ben benimle aynı kimliği

⁷ Mahalle (9. İlçede)

paylaşanlarla yaşamak istiyorum ama son zamanlarda bu duygu biraz azaltılıyor” (KD14, Kadın 28, Müslüman, ev hanımı).

Bununla beraber, diğer görüşmeciler (Y.P 3 3ve D.S 10) eğitilmiş olup N’Djamena’da kimlikleri çerçevesinde yaşamak istediklerini belirtmektedirler. Dolayısıyla, 9. ilçede birkaç görüşmeci artık kimliksiz yaşamının imkansız olduğunu etmiştir. Yani, N’Djamena’da insanların artık kimlik ile kendi toplumsal organizasyonu oluşturduğunu gözlenmektedir. Diğer bir deyişle, gittikçe, bazı insanlar diğer sosyal gruplardan ayrılarak kendi topluluklarında yaşamayı tercih etmiştir (Eriksen, 2018, s. 410).

Ayrıca N’Djamena’da, Layder’in “Faillik Kavramlarındaki Problemler” bağlamında belirttiği gibi, kimlik tarafından çoğu kentliler kendi toplumsal koşullarının ve yapısının değiştirildiğine dikkat çeker (Layder, 2010, s. 320-21). Dolayısıyla, görüşmeciler kadınlar N’Djamena’da insanların kimlik temelli yaşayıp heterojenlik ile yaşamının daha iyi olduğunu düşünmektedirler. 33. görüşmecinin ifadesine bakıldığında, eskiden N’Djamena’da kimliksiz olarak yaşamasına rağmen sorunlar ortaya çıktığını artık ayrı olarak yaşamak zorunda olduğunu dile getirmiştir. Aynı zamanda 10. görüşmeciye göre (D.S) N’Djamena’da kimlik temelli yaşama isteği normaldir. N’Djamena herkesin kendi topluluğu ve dini ile yaşamının normal olup olmadığını sorduğumuzda şöyle cevaplar verilmiştir:

Bence normal bir olgu. İnsanlar kimlik temelli (din ve etnik) ve ayrı olarak yaşadıklarında toplumlarda sorun olmayacak. Niçin? Çünkü bir taraftan aynı din ve etnik grup olanlarla yaşadığında iyi ve rahatça sosyo-kültürel diğerlerimizi kullanırız. Diğer taraftan, farklı etnik gruplar arasında problem olmayacak. Aksi takdirde sorunlara yol açar. Zaten eskiden olmuştur. Bence, böyle devam ederse sıkıntı olmayacak. Şimdi bazı sorunlar ortaya çıkıyor. Çünkü bazı sosyal gruplar karşılaşmıştır. Kimlik temelli yaşamak artık gündelik hayatın bir parçasıdır. Ayrıca bir kişi A etnik grubu mahalleye geldiğinde bütün kimliği ve etnik grubu toprakları ele geçirdiğine dikkat

çekmiştir. İspat olarak bu realite WALIA'da gözlenmektedir (YP 33, Kadın 38, Hristiyan, Öğretmen).

Maliye ile ilgilidir ve bence N'Djamena'da kimlikler temelinde (etnik, din vd.) yaşamak normaldir. Ben böyle devam etmesini isterim (DS10, Kadın 27, Hristiyan, Öğrenci).

N'Djamena'da bazı sosyal gruplarda (etnik ve din) kimlik temelli yaşamak kaçınılmaz olmaktadır. Bunun yanı sıra, hem Müslüman hem de Hristiyan farklı etnik gruplar kimlik temelli olarak mahallelerde yaşadıklarını söylemektedirler. Bundan dolayı N'Djamena'da kimlik olgusu büyümeye başlayıp bazı sosyal gruplar için daha iyi bir yaşam sunduğu ifade edilmektedir. Bu insanlar artık kimlik farklılıklarıyla birlikte yaşamak istediklerini açıklamaktadır.

Bununla birlikte, bazı görüşmeciler artık kimliksiz olarak yaşamayı isteyerek kimlik temelli yaşamının kötü olduğunu ifade etmişlerdir. Mülakatlarda, N'Djamena'da insanların kimlik temelli mahallelerde yerleşmesinin kötü olup olmadığını sorduğumuzda bazı katılımcılar bunun çok kötü olduğunu söylemektedir.

Görüşülen kişilerden bazıları artık N'Djamena'da kimliği açığa çıkarmak istemediklerini ve bunun toplumda sorunlara yol açtığını belirtmişlerdir. Ayrıca görüşmeciler farklı din (Müslüman ve Hristiyan) ve etnik grup kimliklerinin kötü olduğunu düşünmektedirler. Ayrıca çoğu kentsel araştırmada olduğu gibi (Solak ve I Görmez, 2017, s. 80) N'Djamena'daki insanların giderek artan bir şekilde kentsel yaşamı, yeni sosyal süreci istedikleri ve yeniden bütünleşmeye çalıştıkları görülmektedir. Diğer bir deyişle, etnik kimlikler insanların sosyal ilişkilerinde çatışmalara ve nefretlere yol açtığı için N'Djamena'da görüşülen kişilerin bir kısmı, kimlik sorununu çözmek istemektedir.

Bu nedenle, N'Djamena'da kimliklerini açıklamak istemeyen görüşmecilerin çoğu, N'Djamena'da en az 20 yıl yaşamış kişilerdir. Eğitimli veya eğitimsiz, farklı sosyal grup sahibi, ister Müslüman ve ister Hristiyan olsun hepsi kimliği inkar etmektedir. Diğer bir deyişle, N'Djamena'da sosyal gruplarla kimlik görüşü üzerine yapılan görüşmeler, kimliklerin çoğunun kötü olduğuna ve din ve etnik kimliklere

diğer vermediklerini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla, görüşülen 31 kişiye (17 Müslüman etnik köken ve 14 Hıristiyan farklı etnik köken) göre kimlik temelli yaşamak bugün N'Djamena'da en tehlikeli gerçeklerden biridir ve sorunlara neden olmaktadır.

Yukarıda bahsedildiği gibi, görüşmecilerin bazıları N'Djamena'daki insanların kimlik temelli olarak yaşamak istemediklerini, bunun kötü olduğunu belirtmişlerdir. Görüşmeciler, kimlik temelli yaşamının kötü olduğunu kabul etme noktasında birleşirler ancak bunun nedenleri noktasında farklı açıklamalar yapmaktadırlar. Görüşülen birkaç kişiye göre, N'Djamena'da sorunlar etnosantrizm ve stereotiplerden kaynaklanmaktadır. Kimlik ekseninde yaşamak tehlikelidir. Bu bağlamda her etnik grubun kendi motivasyonunu göstermeye çalışılarak kurulduğu görülmektedir. Ayrıca sadece etnik kimlik sorunu olmadığı, aynı zamanda Hıristiyan ve Müslümanlar arasında dini kimliğin hiçbir klişeye ve nefrete neden olmadığı ifade edilmektedir. Nitekim Yacouba'nın da işaret ettiği gibi, bu fenomenin (kimlik sorunu ve nefret) çoğu Afrika şehrinde bulunmaktadır. Çad, Fildişi, Burundi, Kongo, Gana, Nijer, Mali, Ruanda toplumlarında kimlik sorunu hem mekansal hem de siyasal ve sosyal alanlarda yer almaktadır (Yacouba, 2012, s. 129). Benzer şekilde, N'Djamena'da bulunmaktadır.

Bu bağlamda görüşmeciler farklı ilçelerde (MX6: 9. Bölge DD3: 7. Bölge, XS31: 8. Bölge, BM32: 9. Bölge ve HM35: 8. Bölge) yaşamalarına rağmen, hem kimliğin kötü hem de Hıristiyanlar ve Müslümanlar arasında bir arada yaşamının sorunlara yol açtığı ve aynı zamanda etnik gruplar arasında çatışmalara neden olduğu düşünmektedirler. J.M. Ela Kamerun kentlerindeki gibi (Ela, 1983, s. 59).

MX6, DD3. Ve XS31 görüşülen kişilere N'Djamena'da mahallelerde kimlik temelinde yaşamının iyi olup olmadığını sorduğumuzda, bunun çok kötü olduğunu ve kentlilerin bazı mahallelere gitmekten korktuklarını açıklayıp bunun önyargı ve nefrete yol açtığını ifade ettiler:

“N'Djamena'da kimliğin ortaya çıkışı ya da etnik olarak yaşamak çok kötü bir şeydir. Hatta bazı mahallere gitmekten korkuyorum. Çünkü

herkes kendi akrabaları, kimlikleri ile yaşadığı için birlikte yaşamak sorunlara yol açar” (MX6, Erkek 31, Hristiyan, bahçıvan).

“Kimlik temelli yaşamamanın çok kötü olduğunu düşünüyorum. Mesela, Farchaya⁸ gittiğimde bana şöyle diyorlar: burası sizin mahalleniz değildir ve bize “kirdi” (güneyli, pislik, Müslüman değil) diyorlar. Lakin aynı şekilde Müslüman bizim mahallemize geldiğinde stereotipilerle karşılaşılıyor: “Doum” diyoruz (kuzeyli aptal, zihinsiz vd.)” (DD3, Erkek26, Hristiyan, Öğrenci).

“Bence, çok kötü bir olgu ve daima genişliyor. Çünkü insanlar N’Djamena’da etnik, bölgesel olarak yaşamayı tercih ederler. Mesela, 8. ilçede 1993 ve 94 arasında devlet memurlara toprak verdikten sonra, Güneyliler (Hristiyanlar farklı etnik kökeni) topraklarını hepsi satılıp kuzey mahallelerinden çıkıp güney mahallelerinde yerleştirilmiştir. Yani, dinler ve etnik gruplar arasında düşmanlık, nefret yer almıştır. Ayrıca en kötü olan her etnik grup kendi kimliğinin üstün olmasını ister. Aynı zamanda dinler arası kalıp yargılar çıkmaktadır. Diyelim ki, bir Hristiyan kızı Müslüman mahallerine geldiğinde kalıp yargılarla karşılayıp insanlar ona küfür söyleyerek taşlarla vurur. Aynı şekilde Müslüman oraya gittiğinde benzer bir durum görülür. Ama nüans vardır: orada taşlar ile vurmazlar sadece olumsuz tepki gösterir” (XS31, Kadın 60, Müslüman, Devlet Memuru).

Bununla ilgili, bazı görüşmeciler düşüncelerini açıkladığında, N’Djamena’da kimlik olgusunun kötü olduğunu ve mahallelerde anlaşmazlıklara yol açarak çatışma ortaya çıkardığını söylemektedirler. Bunun için, görüşmecilere N’Djamena’da kimlik temelli yaşamamanın niçin kötü olduğunu sorduğumuzda, şöyle yanıtlarla karşılaştık.

“Bence kimlik kötüdür ve bir kaygı kaynağıdır. Toplumlarda sorun ortaya çıkarır. En tehlikeli olan aynı dini paylaşanlar (Hristiyan olsun, Müslüman olsun) arasında ötekilik, kimlik ve birlikte yaşam

⁸ Bir mahalle (1. ilçede)

sorunu yer almıştır. Mesela, ilçemizde 2 kişi farklı etnik kökeni çatışma yaptığında direkt cemaat, etnik grupların çatışmalara yol açar. Çünkü mahallelerde insanlar etnik kimlikleriyle yerleşmiştir. Bence, bugün sadece Hristiyan-Müslüman problematiği kaygı oluşturmuyor aynı zamanda etnik grupların problematikleri de tehlikeli bir hal almıştır.” (BM32, Erkek 43, Hristiyan, Müdür/Öğretmen).

“Bana göre, toplumda kimlik temelli yaşamak tehlikelidir ve çok kötüdür. Zira toplumun üyelerini bölüp iki bloklara yol açar. Düşmanlıklar baş gösterir. Senin de bildiğin gibi her gün kimlik sorunu artırmaya devam ediyor ve bazı mahallelerde çatışmalara zemin hazırlıyor (HM35, Erkek 72, Müslüman, kabile lideri).

Görüşmeciler N’Djamena’da kimlik temelli ayrılmış bir biçimde yaşamının nasıl olduğunu sorduğumuzda genellikle bunun kötü olduğunu ifade etmişlerdir. Aynı zamanda bu görüşmeciler kimlik temelli yaşamının eski N’Djamena’da sorunlara yol açmadığını söylemektedirler. Yani eskiden insanların etnik kökenleri ve dinleri farklı olsa da heterojen olarak yaşamakta ve bu mahallelerde sosyokültürel sorunlar yaratmamaktadır. Bu bağlamda görüşmecilerin çoğu eski N’Djamena toplumunun özlemine çekmektedir. Diğer bir deyişle, insanlar farklılıkları görüp bunlara önem vermediğini ifade etmişlerdir. Görüşmeciler eski N’Djamena toplumunun açık bir toplum olduğunu söylemişlerdir. Ama şimdiki toplum kapalı bir toplumdur (Nizet, 2007, s. 21). Görüşmecilere N’Djamena’da kimlik temelli ayrılmaların ortaya çıkmasıyla mahallelerde insanların ayrık olarak yaşamasıyla ilgili olarak ne düşündüklerini sorduğumuzda aldığımız yanıtlar şu şekildedir:

“Bence eski bir olay ile ilgilidir. Bildiğin gibi 1974’te çatışma başladığı zaman kimliksel bölünme başlamıştır. Çünkü eski N’Djamena’da Müslüman ve Hristiyan farklı etnik gruplar aynı mahallede birlikte yaşıyordu. Mesela, Mardjandaffack⁹ mahallesinde Müslüman ve Hristiyan farklı etnik kökenler beraber yaşıyordu. Aynı

⁹ Müslüman Mahallesi

şekilde Hristiyan mahallesinde Müslüman yaşıyordu. Yani N'Djamena'nın açık bir toplum olduğunu görüyorduk. Lakin şimdi aynı bölgeden gelen, aynı etnik gruba mensup kişiler sadece beraber yaşayabiliyorlar. Bence, kimlik temelli yaşama fikri kötü bir rol oynadı ve bunu çözümü de yoktur. Artık ayrı ve heterojenlik olarak yaşıyoruz” (MS9, Erkek 63, Müslüman, Teknokrat).

“İyi bir şey değildir. Eski N'Djamena'da herkes kardeş olarak yaşıyordu (kız, erkek, genç, yaşlı vd.) ve kimlik sorunu (dini ve etnik) yoktu. Biliyorduk ki, ben ve o aynı etnik grup, dine mensup değildik ama bu sorun olmuyordu. Özellikle gençler hiç kimliksel ayrışma nedir bilmiyordu. Çünkü çocukluktan ailemizden öğrendik ki, kimlik temelli yaşamak kötüdür” (OA 24, Erkek 84, Müslüman, Terzi).

“Önce böyle kimlik temelli bir ayırım yok. Ama şimdi herkes gelip kendi etnik grubu ile yaşamaktadır. Mesela eski N'Djamena'da özellikle 40 metre mahallesinde oturduğumda hem Müslüman farklı etnik kökeni hem de Hristiyan farklı etnik kökeni birlikte yaşıyordu. Maalesef şimdi tam tersi oluyor. Normalde din farklılıklarımız hiçbir engel olmayacaktı. Oğlum, şimdi N'Djamena'da herkes ikiyüzlülük yaparak sevmeye çalışıyor. Ama gerçek olarak birbirimizi hiç sevemiyoruz. Mesela bir kaza olduğunda insanlar hemen kazazedenin hangi etnik grup veya dine mensup olduğunu sormaktadır. Böyle bir davranış 25 yıl önce N'Djamena'da hiç olmamıştır” (XH19, Erkek 57, Müslüman, Emekli).

“Önceki N'Djamena'da kimlik olgusu büyük bir yer almadı. Özellikle mahallelerde etnik kimlik hiç ortaya çıkmadı. Bana göre, mahallelerde kimlik temelli yaşamak kötüdür ve toplumuz için çok fenadır, birlikte yaşama sorununa yol açıyor.” (MS26, Erkek 81, Müslüman, İmam/Şeyh).

“Mesele budur. Bence her şeyden önce şunu açıklamam gerekir, eski N’Djamena’da kuzey-güney, Müslüman-Hristiyan gibi ayrışmalar yoktu. Başka deyişle, N’Djamena toplumunda insanlar rahatça ve birlikte güzelce yaşayarak fikir paylaşıyordu. Aynı zamanda sosyal gruplar arasında ne dini ne de etnik sorunlara yol açmayan kimlikler vardı. Yani N’Djamena açık bir toplumdur.” (AA1, Erkek 57, Müslüman, Belediye ilçe danışmanı).

“Bence iyi bir şey değildir. Eski N’Djamena’da herkes kardeş olarak yaşıyordu. Aynı zamanda güçlü sosyo-ekonomik dayanışma içinde yer alıyordu. Aramızda çok iyi sosyal ilişkiler vardı. Toplumda ikiye bölünme, kimlik göremiyorduk. Şimdi tam tersi olmuştur. Eski N’Djamena’da kimlik ve farklılıklar gözetilmeden her sabah komşular birbirini ziyaret ederdiler. Mahallelerde kimliklere önem vermeden insanlar yaşarlardı. Mesela, Ridina, Djambal Ngato mahallesinde insanlar farklı etnik köken, dine sahip olsalar da sıkıntısız ve güzelce yaşıyordu. Herkes Çadlı olarak, Hristiyan ve Müslüman kardeş gibi yaşıyordu. Hatta evde bir aktivite varsa mahallede oturanlara ve komşulara haber verdikten sonra kendi etnik grubumuza haber verirdik. Ama şimdi çoğu kendi etnik grubunu çağırıp kendi topluluğuyla (kimlik) ile her şey paylaşmaktadır” (HD25, Kadın 82, Müslüman, ev hanımı).

“Kötü bir durumdur ve eski N’Djamena’da böyle bir kimlik sorunu yoktu. Şimdiki N’Djamena’da birlikte yaşama sorunu etnik kimliklerden kaynaklanmaktadır. Her grup kendi topluluğuyla yaşamayı tercih eder” (XK21, Erkek50, Hristiyan, belediye danışmanı).

“Bence şimdiki N’Djamena’da kimliksel bir bölünme vardır. Eski N’Djamena’da dini ve etnik kimlik sorunları göremiyorduk. Hatta farklılıklar azdı. Herkes Çadlı olarak görünüyordu” (AA8, Kadın 57, Müslüman, ev hanımı).

Bununla birlikte, N'Djamena'da artık etnik kimlik sorunu toplumsal hayatta büyük bir yer kaplamaktadır. Görüşmecilerin çoğu e kimliği yüzünden sosyal gruplar arasında ayrımcılıkların ortaya çıktığını açıklamıştır. Etnik gruplar arası sosyal ilişkiler güçlü değildir. Benzer şekilde, Fildişi toplamlarında özellikle 1972'den beri etnik ve kültürel kimlik sorunlara yol açarak insanlar arasında nefret, ayrımcılık yaratmıştır (Vidjannangni, 2011, s. 23).

H.H, N.S. ve M.S isimli görüşmecilerin kimlik algılarına bakıldığında N'Djamena bugün etnik kimlik, farklıklar büyük yer kaplamaktadır ve sosyal gruplar arasında ayrışmalar ve sorunlar ortaya çıkmaktadır. N'Djamena toplumu kutuplaşmaya (muhalafet olarak) yol açmıştır. Görüşmecilerin yanıtlarına bakıldığında kimlik yüzünden sosyal grupların arasında düşmanlık, sosyal eşitsizliği ve çatışmaların ortaya çıktığı görülmektedir. N'Djamena'da kimlik temelli yaşamaya dair algılarınız nelerdir ve bunun sorun teşkil edip etmediğini sorduğumuzda, görüşmecilerimiz şöyle yanıtları dile getirmişlerdir:

*“Çok fena bir olgu. Çünkü insanların arasında düşmanlık, ayrımcılık ve sorun çıkartıyor. Mesela, şimdi N'Djamena'da diyorlar ki, burada **Zagawa**¹⁰ mahalleleri, orada **Sara**¹¹ mahalleleri”* (HH23, Kadın 50, Müslüman, Öğretmen).

“N'Djamena'da kimlik temelli yaşam tarzı anormal bence. Çünkü sosyal gruplar arasında karşılaştırma ve iletişim yoktur. Bunun yanı sıra ayrımcılık ortaya çıkmıştır, aramızda sosyal birlik yoktur” (NS30, Kadın 25, Hristiyan, Öğrenci).

“Bence kimlik temelli yaşam tarzı kötü olup en tehlikeli olan etnik kimliklerdir. Ayrıca sosyo-kültürel ve siyasi sorunlar gibi ayrımcılık ortaya çıkarır. Bu yüzden birlikte yaşama sorunu daima yaşanmaktadır. Sosyo-kültürel dediğimde, N'Djamena'da kültürel farklıklarımız tamamlayıcı bir rol oynamayıp düşmanlıklara yol

¹⁰ Müslüman etnik grubu

¹¹ Hristiyan etnik grubu

açmaktadır. Mesela, şimdi N'Djamena'da kiralık bir ev istiyorsak, bize sorulan ilk soru şudur: hangi bölgeden geliyorsunuz? Hangi etnik kökene sahipsiniz? Etnik farklılıklarımız, kimliklerimiz büyük bir kaygı kaynağı olmuştur” (M.S.İ. 36, Erkek 37, Müslüman, Kentleşme bakanlığında kent düzenleme başkan yardımcısı).

Bu bağlamda, N'Djamena'da doğan bazı görüşmeciler etnik kimliği bir kaygı kaynağı olarak düşünmektedirler. Bu süre içinde, çoğu Afrika toplumlarında olduğu gibi (Yacouba, 2012, s. 130), N'Djamena'da sorunlar (siyasi,iktisadi, vd.) etnik kimlik ile ilgilidir. N'Djamena'da mekansal, siyasal, ekonomik sorunlar etnik ve dini kimlik kaynaklıdır. Çoğu Afrika toplumlarında olduğu gibi (Vidjannangni, 2011, s. 32), N'Djamena'da sadece etnik kimlik temelli anlaşmazlıklar yoktur, aynı zamanda bölgesel, siyasal ve coğrafi kimliklerden kaynaklanan sorunlar da vardır.

Ayrıca görüşmecilerin hepsi aynı dini paylaşımlarına ve ilçede yaşamalarına rağmen, etnik kimliğin kötü olduğu ve N'Djamenalılar arasında sorunlar yarattığını dile getirmişlerdir:

Kimlik büyük sorunlara yol açmıştır. Özellikle etnik kimlik bir kaygı olmuştur. Niçin? Etnik gruplar arasında ayrımcılık, farklılık (zenginlik, marjinalite vd.) yer alarak bazı etnik gruplar kendi mahallelerini oluşturmuştur. Mahallelerde etnik kimlik ayrımcılığı 82'lerde başladı. Hissen Habre'nin döneminde yer almaya başlamıştır ve şimdi en tehlikeli olan etnik gruplar arasında düşmanlık ve anlaşmazlıklar vardır. Hatta Müslüman mahallelerinde etnik gruplar arasında sorunlar (bölgesel) gözlenmektedir. Aynı şekilde Hristiyan mahallelerinde bulunmaktadır. Önceden böyle bir olgu yoktu (XD28, Erkek 70, Müslüman, Emekli-Devlet memuru).

“Kötü bir olgu olduğunu düşünüyorum, herkes diğer etnik gruplarla karşılaşmayı istememekte. Kimlik olumsuz olarak toplumlarda yer alır. Sıkıntı şu, bir kişi özellikle zengin olunca topraklar satın alıp aynı etnik grubu, kimliğine bu toprakları verir. İlçemizdeki Walia

*Toupouri*¹², *Walia Hadjarai*¹³, *Walia Massa*¹⁴ mahalleleri buna örnektir “(S.G. 34, Kadın 57, Hristiyan, Ev hanımı).

“Bence mahallerde etnik kimlik temelli yaşamak kötü ve tehlikelidir. Zaten objektif olarak bakıldığında etnik gruplar arasında ayrımcılık ve birlikte yaşama problemi var. Etnik gruplar kapalı olarak yaşamayı tercih etmişlerdir” (AS11, Kadın 30, Hristiyan, Aşçı).

“Çok kötü bence. Bugün sadece Hristiyan ve Müslüman ayrı olarak yaşamıyoruz, etnik olarak da ayrı ayrı yaşıyoruz. Bunun faydası yoktur. Zaten hepimiz Çadlıyız” (BG17, Kadın 38, Hristiyan, enformel ticaret).

Fark edildiği gibi, N’Djamenalıların kimliklere bakışı veriler ışığında açıklandığında görüşmeciler bunun iyi olduğunu düşünmektedir. Lakin diğer yandan çoğu görüşmeciler bunun kötü olduğunu ve sorunlara yol açtığını ifade etmişlerdir. Peki, N’Djamena’da bu durumdan kimler sorumlu olarak görülmektedir? Hangi aktörler kimlik temelli yaşamı yaymaktadır?

4.1.3. N’Djamena’da Kimlik Temelli Yaşam: Etkili Faktörler ve Aktörler

Kimliklerin N’Djamena’da ortaya çıkışı ve bunun temel nedenin ne olduğu sorulduğunda farklı görüşler ortaya çıkar. Ayrıca yukarıda kimliğin ortaya çıkışına ilişkin algılarda farklılık olduğu için, kimliğin ortaya çıkışından da sorumlu olan farklı aktörler gösterilmektedir. N’Djamena’nın farklı semtlerinde (5.7.8. Ve 9. bölgeler) sosyal gruplarla (din, etnik) yapılan görüşmelerde, bazıları bundan sorumlu aktörlerin halk ve devlet olduğunu, bazıları Devlet ve Blama¹⁵’nin sorumlu olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

¹² Hristiyan etnik grubu

¹³ Müslüman etnik grubu

¹⁴ Hristiyan etnik grubu (Şu 3 etnik gruplar aynı ilçede yaşamaktadır: 9. İlçe)

¹⁵ Devlet’in dışı toprak satılan kişi

N'Djamena'da kimliklerin ortaya çıkmasından devletin sorumlu olduğunu söyleyenlerin ifadelerine bakıldığında, siyasete giriş ve devletin cesaret yetersizliği ön plana çıkar. Çoğu Afrika kentinde olduğu gibi, siyasetçilerin, hedeflerine ulaşmak için aşiret ve etnik kimliği temel alarak sosyal yapının ve sosyal uyumun zayıflatıldığına dikkat çekilmiştir (Dembelé, 2009, s.53). Görüşmecilerin ifadelerinde de benzer açıklamalar bulunmaktadır. Dolayısıyla her şehirde olduğu gibi sosyal süreçlerinde de insanlar ve sosyal gruplar arasında her zaman siyasi eylemlerin olduğunu söylemek mümkündür.

Bunun için bazı görüşmeciler, yetkililerin ve politikacıların hedeflerine ulaşmak için kimlik sorununu gündeme getirdikleri belirtilmektedir. Bu dönemde Eriksen, çoğu Afrika toplumunda siyasetçilerin etnik kimliği veya etnisiteyi öne çıkardığını açıklamaktadır (Sierra Leone, Nijerya vs.) (Eriksen, 2018, s. 417). Devletin sorumlu olduğunu söyleyenler, görüşmeciler farklı değişkenlere (eğitimli ve eğitimsiz, Müslüman ve Hristiyan, zengin ve fakir) ve farklı ilçelerde yaşayanlara rağmen bu noktada hem fikirdirler. Bu nedenle görüşmeciler HM35, MH27, XD28, XH19, AA8, AS11 ve OA24, N'Djamena'da kimliğin ortaya çıkmasında hem devletin hem de politikacıların sorumlu olduğunu belirttiler:

“Sorumlu olan Devlet'tir. Çünkü Devlet çaba göstermiyor. Bunun için, N'Djamena'da çoğu insan bazı mahallerde oturmaktan korkuyorlar. Bunun yanı sıra güvenlik için herkes kendi etnik grubu ile yerleşiyor. Bu nedenle, N'Djamena'da hala bu olgu devam ediyor” (HM35, erkek 72, Müslüman, okur-yazar değil, kabile lideri).

“Bence, N'Djamena'da kimliğin ortaya çıkışında devlet sorumludur. Çözüm için hiçbir siyaset, cesaret göstermiyor. Aynı zamanda yerleşme için hiç takip edemiyor” (MH27, erkek 71, Müslüman, okuryazar değil, kabile lideri ve mahalle lideri).

“Bu olguda etkili olan Devlet ve siyasi liderlerdir. Onlar her zaman halkı bölmeye çalışır. Bunun için, N'Djamena'da kimlik olgusu gittikçe genişlemeye başlıyor. Birlikte yaşama sorunlarına yol açıyor.

Hâlbuki bazı gençler bu olgunun tehlikeli olduğunu fark edip çözmeye çalışıyorlar” (XD28, 8.ilçe Erkek 70, Müslüman, Emekli-Devlet memuru).

“Sorumlu olan eski liderlerimiz ve devlet, özellikle Habre¹⁶ ve Kamouge¹⁷ savaş yaptıktan sonra toplumlarda dini ve etnik kimliği ortaya çıkarıp farklılara önem verilmiştir. Önce N’Djamena çok güzeldi. Haftada 2 gün her mahallede farklı kültür danslarını ediyorduk (biraz ağladı). Aramızda çok iyi dayanışma vardı. Bunun yanı sıra o farklı etnik grup ve dinden olmasına rağmen hiç sorun olmuyordu. Sorumlu kesinlikle devlettir. Bak, önceki etnik grup çatışmalarında 100’den fazla insan ölmüştür (Abeche’de). Niye Devlet durdurmuyor?” (XH19, 5.İlçe, Erkek 57, Müslüman, Emekli).

“Bana göre sorumlu olan otoritelerdir. Zira onlar etnik grupları birleştirmeye çalışmamıştır. Eğer çaba gösterirse N’Djamena’da kimlik ve farklılık sorunu yer almayacaktı. Devlet çaba göstermediğinden etnik gruplar hala düşmanca yaşarlar” (AS11, 7. İlçe, kadın 30, Hristiyan, Aşçı).

Ayrıca, Vaidjiké’nin araştırmasında belirttiği gibi, Çad’da, Fransa Hristiyan ve Müslümanlar arasında düşmanlık kurarak milliyetçiliği tetiklemektedir (Vaidjiké , 2017, s. 66). Bunun için, O.A. adlı görüşmecinin ifadesine bakıldığında, aynı gerçeği anlatmıştır, Çad’da özellikle N’Djamena’da kimlik farklılıkları sorununun Fransa’nın etkisiyle ortaya çıkmış bir sorun olduğu dile getirilmiştir:

“Sorumlu olan devlet ve Fransa. Fransa devlete destek verip iyi rol oynayayıp kimlik ve sorunlara yol açmıştır. Bunun için, bu olgu hala genişlemeye devam ediyor” (OA24, 5. İlçe erkek 84, Müslüman, Terzi).

¹⁶ Çad’ın eski cumhur başkanı(1982’den 1990’kadar. Müslüman).

¹⁷ Eski general ve eski savunma bakanı(Hristiyan).

Bununla birlikte görüşmecilere göre N'Djamena'da kimlik ortaya çıkışından sadece devlet sorumlu değildir, sosyal gruplar ve halk da sorumludur. İnsanlar kimlik farklılıkları ile yaşamak isteyip mahallerini şekillendirdiği gözlenmektedir. N'Djamena'da insanlar kendi ideolojileriyle kimliklerini savunmaktadır. Ancak, görüşmeciler farklı dine, etnik gruba mensup olup; farklı ilçelerde yaşayıp düşüncelerinde farklılıklar yer aldığına dikkat çekmiştir. Bunun yanı sıra diğer taraftan bazı görüşülenler kimlik sorunu çözülmüş olacağını düşünüyorken diğer görüşülenler artık kimlik olgusunun çözülmeyecek hale geldiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla, D.A.5,Y.P.33, M. X. 6 ve B. G 17 göre “herkes” sorumludur ve artık kimlik sorunu çözülmeyecek bir hal almıştır.

“Sorumlu olan herkestir. Çünkü etnik grupların mahallelerde kimlik temelli yerleştikleri gözlenmektedir. Ben kimliğin yok olmasını isterim ama henüz çözüm göremiyorum ve olmayacağını düşünüyorum” (DA5, 7. İlçe erkek 32, Hristiyan, Fotoğrafçı).

“Halkın sorumlu olmasının sebeplerine bakıldığında bir kişi (A etnik grubu ya da Dini) bir mahalleye yerleştiğinde sadece aynı etnik grubunu çağırıyor. Hayır, bu olgunun daha genişlediğini ve çözülmeyeceğini düşünüyorum “(Y.P.33, 9. İlçe kadın 38, Hristiyan, Öğretmen).

“Bence sorumlu olan herkestir. Kimlik sorunundan sadece devlet sorumlu olmuyor. Etnik grupların sorunları sadece devlet çözemeyen aynı zamanda sosyal grupları ilgilendirmektedir. Artık kimlik sorununu çözemeyeceğiz. Niçin? Çünkü hala mahallelerde nefret devam ediyor” (MX6, 9. İlçe erkek 31, Hristiyan, bahçıvan).

“Kimliğin ortaya çıkışından halk sorumludur. Çünkü bütün sorunlar (dini ve etnik) ondan kaynaklanmaktadır. Hayır bunun devam edip artık çözülmeyeceğini görüyorum.” (B.G.17, 3. İlçe kadın 38, Hristiyan, enformel ticaret).

Bununla birlikte yukarıdaki bazı görüşmecilere (XS31,SG34, DO29, YM15ve 16RB) göre N'Djamena kimliğin ortaya çıkışından herkes sorumludur ama bu sorun çözümsüz değildir:

“Sorumlu olan hepimiziz (farklı sosyal gruplar). Halka iyi bir eğitim verilmeli. Çünkü daima etnik grup mahalleleri yer almaya devam ediyor. Mesela Goudji Ouaddai, Walia Massa, Matabono Gourane vd. mahalleleri. Evet, çözülebilir iyi bir siyaset ve eğitim olursa” (X.S.31,8. İlçe kadın 60,Müslüman,Devlet memuru).

“Blamalar ve halk sorumludur. Dediğim sebebi bugün N'Djamena'nın plan gelmeden önce yerleşme düzenli kimlikler temelinde (etnik ve dinsel) insanlara toprak satılmaktadır. Bu olgu hala devam ediyor ama çözülebilir eğer devlet ciddi olarak cesaret gösterirse.” (D.O.29, 9. İlçe erkek 32, Hristiyan, fotoğrafçı).

“Bence kimliğin ortaya çıkışından sadece halk sorumludur. Çünkü halk kimlik temelli yaşamayı tercih eder. Bu sorun ortadan kalkar, topraklar kısıtlı olmaya başlar ve yeni toprak alımına dair düzenlemeler yapılırsa.. Çözüm var eğer herkes vatanımızı severse” (S.G.34, 9. İlçe kadın 57, Hristiyan, ev hanımı).

Bazı görüşmecilere göre bütün sosyal gruplar ve devlet sorumlu davranırsa sorun hızlı bir şekilde çözülebilir. Aksi halde, N'Djamena'da bu sorunlar devam edecektir.

“Sorumlu olan hepimiz ve bütün cemaatler. Eğer hızlı olarak çözüm bulmazsak N'Djamena toplumu tekrar karanlık olaylara dönüşecek. Bazı etnik gruplar zengin olup kendi mahallelerinde oturup uyumsuzluklar ortaya çıkartmaktadır” (Y.M.15 5.ilçe erkek, 74, Hristiyan, emekli-Teknokrat).

“Bundan herkes sorumludur. Zira şimdiye kadar devlet iyi bir plan yapmadı ve insanlar da kimlik temelli yaşamayı tercih ettiler. Evet, sorun çözülebiliriz” (RB16 3.ilçe erkek, 35, Hristiyan, güvenlik).

“Sorumlu olan herkeştir. Bu olguda herkesin dâhil olduğunu düşünüyorum. Her Çadlının pozitif bir tepki ortaya koyması gerekmektedir. Yoksa sorunlar devam edecektir. Evet, çözülebilir eğer herkes vatani için düşünürse” (BM32, 9.İlçe erkek 43, Hristiyan, Müdür/ öğretmen).

4.1.4. N'Djamena'da Çoğul Kimliklerin ve Farklılıkların Yaygın Olmasının Sebepleri

N'Djamena toplumunda kimliklerin ortaya çıkışına baktığımızda, bunun birkaç nedeni var. N'Djamena'da kimliklerin ortaya çıkış nedenleri olarak siyasi, sosyo-kültürel ve tarihi faktörler ön plandadır. Ancak, görüşülen kişilere N'Djamena'da kimliklerin neden ortaya çıktığını sorduğumuzda, farklı cevaplar ortaya çıktı. Bu nedenle bazı görüşmeciler N'Djamena'da kimliğin ortaya çıkma nedenlerini açıklarken siyasi ve sosyal kültürel faktörler olduğunu düşünürken, bazı görüşmeciler sosyo-kültürel faktörleri göstermektedir.

Bu nedenle, yukarıda da belirttiğimiz gibi bazı görüşmecilere göre kimliğin N'Djamena'da yer almasının nedeni sosyokültürel problemlerle açıklanmıştır. X.S. 31, B.M. 32 ve Y.M. 15, adlı katılımcılar N'Djamena'da kimliğin ortaya çıkışını dini ve etnik farklılıklara bağlamaktadır. Onlara göre N'Djamena'da kimlik etnik grupların heterojenliği tarafından oluşturulmaktadır:

“Bence, N'Djamena'da herkes kendi etnik grubu ile yerleşmeyi istemesi en önemli nedendir. Çünkü bazı etnik gruplar bazı mahallelere yerleştiğinde kalıp yargılarla karşılanmaktadır. Bazı etnik gruplar kendi etnik grubu hakim olduğunu düşünüp diğerlerini küçüksemeye çalışır. Diğer etnik gruplar bunu kabul edemiyor. Bunun için, N'Djamena'da insanlar arasında nefret yayılarak kimlik ve farklılık sorununu oluşturmaktadır” (XS31,8. İlçe kadın 60,Müslüman,Devlet memuru).

“Sosyo-kültürel farklıklar kimliklere neden olmaktadır. Bugün düşmanlık sadece Hristiyan ve Müslüman arasında yer almayıp aynı zamanda etnik gruplar arasında da gözlenmektedir. Diğer taraftan siyasetçiler halkı bölmeye çalışmaktadır.” (BM32, 9.İlçe erkek 43, Hristiyan, Müdür/ öğretmen).

“Sebepe N’Djamena’da bazı etnik gruplar diğer etnik gruplara önem vermediğini söyler. Bunun için, toplumda daima etnik ve dini çatışmalar tehlikeli bir hale gelmiştir” (YM15 5.ilçe erkek, 74, Hristiyan, emekli-Teknokrat).

Diğer görüşmecilerin anlattıklarında N’Djamena’da kimlik temelli sorunların sebebi hem siyaset hem de sosyokültürel faktörlerdir. Burada, Connan’ın (2005, s. 30), Kenya kentlerinde belirttiği gibi görüşülenler siyaset liderlerini sorumlu tutmaktadır. Bunun yanı sıra, Cohen, modern toplumlarda etnik kimlik hem kültür hem de siyaset tarafından ortaya çıkarılıp işletilmektedir (akt., Eriksen, 2018, s. 417). Bu süreç içinde, bazı Afrika kentlerinde (Fildişi), kültürel farklılıkların siyasi sorunlara yol açarak milliyetçilik sorunu ve nefreti ortaya çıkardığı belirtilmiştir (Vidjannangni, 2011, s. 34). Benzer durum N’Djamena’da da gözlenmektedir. Bu yüzden, OA24, XH19 ve MS26 adlı görüşmecilere göre siyasetçiler sorunun kaynağı olup; Fransa ile işbirliği etmişlerdir. Ayrıca onlara göre iyi bir politika olmadığı için kimlik ve farklılıklar bu denli bir sorun olmuştur. N’Djamena’da bunun sebebinin neler olduğunu sorduğumuzda şöyle cevaplar dile getirilmiştir:

“N’Djamena’da kimlik sorununun siyasetçilerin bir projesi olduğunu düşünüyorum. Çünkü etnik grupların çatışmaları siyasetçilerin hedefidir. Bunun hepsi Fransa’nın siyasetidir. Zira Fransa daima Çadlıların bölünmesini ister” (XH19, Erkek 57, Müslüman, Emekli).

“Bugün N’Djamena’nın mahallelerinde insanlar kimlik temelli yerleşiyor. Çünkü Devlet Fransa’nın istediği siyaseti yapıyor. Halkı bölmeye çalışıyorlar. Fransa, Çadlıların birliğini hiç sevmez” (MS26, Erkek 81, Müslüman, İmam/Şeyh).

“N’Djamena’da kimlikler Fransa tarafından sorun yapılmıştır. Fransa ve siyasetçiler halkı bölmeye çalışıyor” (OA24, Erkek 84, Müslüman, Terzi).

Bazı görüşmecilere göre, N’Djamena’da çeşitli dinler yer aldığı için bu sorunlara yol açmıştır. Yani bunun siyaset ile ilgili olmadığını ifade etmiştir. Diğer deyişle, siyasetçiler dâhil olmadan sosyal gruplar birbirine farklı dine inandığı için düşmanlık etmişlerdir. Bunun için, yukarıdaki sözü geçtiği bazı görüşmeciler (DA5 ve DD3) tek faktöre dikkat çekip N’Djamena’da Hristiyan ve Müslüman dini kimliklerin sorunların kaynağı olduğunu düşünmektedirler:

“N’Djamena’da kimlik sorunu din problematiği olduğu içindir. Çünkü farklı dinler olduğu için beraber yaşamıyoruz ve aramızda stereotipi ve korku yer almıştır. Ama şimdi bazı siyasetçiler duyarlılık göstermeye çalışıyorlar” (DD3, Erkek26, Hristiyan, öğrenci).

“Bence dini kimliklerden dolayı ayrı olarak yaşıyoruz. Bunun için, daima kimlik olgusu genişlemeye başlıyor” (DA5, Erkek32, Hristiyan, fotoğrafçı).

Bazı görüşmecilere göre N’Djamena’da kimliğin bir sorun olarak ortaya çıkışı kültür ve tarihi faktörlerden kaynaklanmaktadır. Onlara göre N’Djamena’da farklı etnik, kültür, dinler olduğundan kimliksel problemler vardır. BT4, DS10 ve AS11, adlı görüşmeciler bu bağlamda şunları söylemişlerdir:

“N’Djamena’da kimlik sorunu kültür faktöründen kaynaklanıyor. Bence din ile ilgili değil bu. Temel sorunun kaynağı kültürelidir. Bak, Hristiyan toplumlarında etnik kimlik büyük önem kazanmıştır. Aynı şekilde Müslüman toplumlarında da olmuştur. Öyle değil mi? Bunun için, şimdi laiklik olmasına rağmen herkes kimliğini göstererek cemaat, Communitas olarak yaşamayı tercih etmiştir” (BT4, Erkek28, Hristiyan, öğrenci).

“N’Djamena’da kimliklerin sorun olması tarih ile ilgilidir. Eskiden Hristiyan ve Müslüman sivil savaşı yaptığından herkes kimlikleriyle ve

kendi toplumunda yaşamayı istemiştir” (AS11, kadın30,Hristiyan, aşçı).

“Bana göre kimlik sorunu kültür ile ilgidir. Hatta Hristiyan mahallelerinde etnik grup mahalleleri yer almaya başlamıştır. Mesela, Moundang mahalleleri, Sara mahalleleri vd.” (DS10,kadın27,Hristiyan, öğrenci).

“Bence dini değerlerimiz farklı olduğundan hem ayrı olarak yaşayıp hem de kimlikler sorun olmuştur. Bunun yanı sıra aramızda güven ve rahatlık olmadığı için farklı mahallelerde yaşıyoruz. Bu olgu sadece N’Djamena’da değil diğer şehirlerde böyledir. “(AB22, kadın 52, Müslüman, öğretmen).

Diğer yandan bazı görüşmeciler N’Djamena’da kimlik sorununun kaynağını siyaset ve sosyo-kültüre bağlamaktadır. Burada, Yacouba’nın makalesinde belirttiği gibi çoğu Afrika toplumlarında sorunlar siyaset ve etnik kimliği ile korelasyon içindedir. Aynı zamanda, örnek olarak Sudan, Nijerya ve Fildişi toplumlarına bakıldığında siyasetçiler dini özellikle Müslüman ve Hristiyan düşmanlıkları kullanarak devlet yönetmeye çalışmaktadır (Yacouba, 2012, s. 6). Benzer durum N’Djamena için de geçerlidir. Dolayısıyla insanlar sadece farklı din ve etnik gruba mensup olduğu için değil aynı zamanda farklı din ve bölgeden geldiği için siyasetçileri sorumlu olarak görmektedirler. İİ7, AA1 ve MSI36, adlı görüşmecilerin ifadelerinde siyaset ve kültür unsurları ön plana çıkmaktadır:

“Bana göre N’Djamena’da bölünmüşlük iki sebeple açıklanır. Birinci sebep 1979’de sivil savaş başladığında durum kötü olup toplumsal yapı değişmeye başlamıştır. İkinci sebep sosyo-kültürelidir. Çünkü Çad’ın ilk cumhurbaşkanı “Yondo ibadetleri”¹⁸ zorla yaptırdığında toplumda isyan edenleri devrimci yapıp protoganist bir toplum ortaya çıkmıştır. Eğer sadece güneşler için bu yapılsa idi sıkıntı olmayacaktır. Ama bütün Çadlılara yapıldığında Müslümanlar

¹⁸ Geleneksel ibadet, din

protesto yapıp çatışmalar başlatmıştır. Bu yüzden o günden itibaren N'Djamena'da din ve etnik kimlik sorunu vardır.” (İ.İ.7, erkek, 42, Müslüman, Yönetici).

“N'Djamena'da kimlik sorununun sebebi bence iktidar ve siyaset ile ilgilidir. Çünkü siyasetçiler hedeflerine ulaşmak için din ve etnik kimlikleri ele alarak olumsuz zihinleri ortaya koymaktadır.” (A.A.1, Erkek, 57, Müslüman, Belediye danışmanı).

“Bence sosyo-kültürel problemiği ve politika sorunları tarafından ayrımların ortaya çıkması kimlik sorununun temelidir. Yani etnik ve dini farklılarımız kimlik sorununa yol açtı ama siyasetçiler bunun için iyi bir politika yapmamışlardır” (M.S.İ, 36, Erkek, 37, Müslüman, kentleşme uzmanı).

Bazı görüşmecilere göre, N'Djamena'da etnik grupların arasında ne etkileşim ne samimiyet olmadığı için kimlikler sorun olup, milliyetçiliği tetiklemiştir (Vidjannangni, 2011, s. 35). Bu nedenle bazı görüşmecilere göre N'Djamena'da kimlik sorununun sebebi etnik gruplar arasındaki toplumsal ilişkinin iyi olmayıp milliyetçiliğe yol açmasıdır:

“N'Djamena'da kimlik sorununun sebebi etnik gruplar arasındaki etkileşim ve iletişim yokluğudur. Bizden olmayan etnik grup tehlikeli olarak görülür ve ona düşman olarak bakılır. Çünkü aynı bölgeden değildir” (XK21, Erkek 50, Hristiyan, Belediye danışmanı).

*“Bütün ülkemizde olduğu gibi N'Djamena'da etnik kimlik önemli bir problemdir. Bunun için son zamanlarda etnik grupların çatışmaları artıyor. Önceleri mahallelerde etnik kimlik büyük bir yer almamıştır. Şimdi sadece ilçemizde **Walia Massa**, **Walia Toupouri** vd. bulunmaktadır. Aynı şekilde ilçenizde (Müslüman toplumlarında) **Goudji Ouaddai**, **Farcha Zagawa** ve **amsisene Gourane**. Herkes bir vatan bir millet gibi yaşamıyor, etnik, bölgesel olarak yaşamayı istiyor” (A.B. 29, Erkek, 32, Hristiyan, fotoğrafçı).*

“N’Djamena’da kimlik sorunun sebebi etnik gruplar arasında düşmanlıktır. Çünkü o yabancı olarak görülür, Çadlı olarak değil”
(D.O. 29, Kadın 32, Müslüman, öğrenci).

“Bence etnik gruplar arasında olumsuz düşünceler yer aldığı için kimliksel sorunlar ortaya çıkmıştır. Yani zihnimiz çok geri kaldı. Ondan dolayı ayrı olarak yaşayıp, toplumda iyi bir etkileşim olmadı”
(M.X. Erkek 31, Hristiyan, bahçıvan).

4.2. KAPALI TOPLULUKLARA ULAŞAN N’DJAMENA VE FARKLIK ALGISI

Tüm dünyada görüldüğü gibi şehirlerdeki insanlar kendi sosyal organizasyonlarını işlerler. Afrika şehirlerinde, özellikle Çad'da böyle bir gerçeklik olduğunu söylemek mümkün. Şehirlerde sosyal bir yapı ve sosyal süreç oluşmakta ve vatandaşların kendi topluluklarını kurması ön plana çıkmıştır. Bu süre zarfında N'Djamena'da bazı insanlar açık toplumlarda yaşarken, bazıları kapalı topluluklarda yaşayarak dışlanma ve yabancılaşma hissetmektedirler. Başka bir deyişle, bir şehirde çeşitli gerçeklikler ve topluluklar vardır. Çünkü insanlar farklı bölgelerden gelip aynı sosyal sınıftan olmadıkları için farklı topluluklarda ve semtlerde yaşarlar. Benzer şekilde, Fildişi toplumlarındaki bazı etnik gruplar, Abidjan'da doğup yaşamalarına rağmen yabancılaşma ve dışlanma hissetmekte ve çoğu kapalı bir toplumda yaşamaktadır (Vidjannangni, 2011, s. 37).

Ancak N'Djamena'da sosyal ve kültürel pek çok gerçeklik var. Bu bağlamda, bahsedildiği üzere N'Djamena'da çeşitli ilçelerde farklı toplumların var olduğu görülmektedir, Her ilçenin farklı bir sosyo-kültürel gerçekliği ve tamamen farklı bir sosyal yapısı vardır. Grafmeyer ve Authier'in (Grafmeyer & Authier, 2011, s. 83-84) açıkladığı üzere, N'Djamena'da çeşitli sosyal gruplar olduğu için bu farklılıklara neden olmaktadır. Bu nedenle bir yandan N'Djamena'da açık (homojen) toplumlar varken diğer yandan kapalı (heterojen) toplumlar meydana gelmiştir. Ayrıca

N'Djamena'daki kimlik, farklılık ve diğer sorunlar sosyo-kültürel faktörle bağlantılıdır.

Araştırmamızda N'Djamena'daki kapalı topluluklarla görüştüğümüzde ve sosyal grupların algılarını sorguladığımızda, görüşmecilerden bazıları kapalı bir toplumda yaşamayı tercih ederken, çoğu açık bir toplumda yaşamak istediklerini belirtmektedir. Aynı zamanda N'Djamena'da kapalı toplumlar hakkındaki algıları sorguladığımızda görüşmecilerin çoğu bunu kötü (kapalı gruplar, topluluklar) olarak görüp bunun acilen çözülmesi gerektiğini ifade ettiler.

Görüşülen diğer kişiler kapalı bir (heterojenlik ve kendi topluluğu) toplumda yaşamayı tercih etmektedirler. Aynı zamanda, farklılıkları (sosyal, kültürel vb.) unutmamaya ve N'Djamena'yı hissetmeden x etnik grup olarak yaşamak istemektedirler. Yani farklılık ve yabancılaştırmanın hissedildiği ifade edilmektedir.

4.2.1. N'Djamena'da Açık Toplumda ya da Birlikte Yaşamak: N'Djamenalı Kimliği

N'Djamena'da farklılıklar ile ilgili veriler analiz edildiğinde yukarıda belirttiği gibi farklı düşüncelerin olduğu görülmektedir. Bazı görüşmecilere göre, N'Djamena kapalı topluluklar halinde olmasına rağmen farklılıklar unutulup açık bir toplumda yaşama isteği yoğundur. Bu süreçte, çoğu Afrika kenti üzerine araştırmada bulunduğu gibi (Ela, 1983, s. 106), (Dembelé, 2006-2009, s. 51) N'Djamena'da git gide bazı sosyal grupların zihniyetleri değişmeye başlamıştır. Bu yüzden görüşmeciler, kendi sosyo-kültürel değerleriyle yaşamayıp açık toplumda yani birlikte yaşamayı tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Diğer deyişle, onlar farklı kimlikte olmalarına rağmen farklılıklara önem vermediklerini belirtmektedirler.

Bazı görüşmeciler artık kent kültürüne alışıp homojenlik ile yaşamayı tercih etmiştir. Diğer bir ifadeyle, yabancılaştırma, farklılık hissetmeyerek x grup etnik olarak yaşamadığını açıklanmıştır. Lakin N'Djamena'nın çoğunda farklılıklar sorunlara yol açmaktadır. Aynı zamanda görüşmecilerin çoğu farklı Müslüman etnik kökendir.

Görüşmecilere N'Djamena'da farklılık algısını unutup unutmadıklarını sorduğumuzda şöyle yanıtları dile getirilmiştir:

“Ben artık N'Djamenalıyım. Bence, şimdi N'Djamena'da herkes kendi toplumunda kapalı olarak yaşamayı ister. Buna rağmen, bir çözüm görüp farklıklarımızı unuturuz. Eğer herkes vatanseverlik yaparsa dini ve kültürel farklıklarımızı unuturuz. Aynı zamanda bir forum yapılmalı ve farklı etnik grup, dini liderler toplanıp vatanseverlik, beraber yaşamak vd. önemleri teşvik etmelidir” (AA1, Erkek 57, Müslüman, belediye danışmanı).

“Hayır, kendimi N'Djamenalı gibi hissediyorum. X etnik grup olarak yaşamayıp yabancılaşıma hissetmiyorum. Burada doğdum ve büyüdüm. Yani buraya entegre oldum. Bence bugün farklıklarımız bir sorundur. Evet, unuturuz eğer sosyal grupların hepsi İYİ niyet gösterirse. Nasıl olabilir sizce? Her şey açık olarak söylemeli ve kimlikler silinmeli” (NS30, kadın25, Hristiyan, öğrenci).

Görüldüğü gibi bazı görüşmeciler dışlanma ve ötekileştirme hissetmediklerini ifade etmişlerdir. Aynı zamanda, farklılık sorununa çözüm bulunacağını düşündüklerini ifade etmişlerdir. Bununla birlikte, diğer görüşmeciler (BO22 ve YM15) etnik x grup olarak yaşamalarına rağmen, artık farklılıkların sıkıntılara yol açarak aktörlerin (devlet, halk vd.) net bir çözüm bulamadığını söylemişlerdir:

“Hayır N'Djamenalıyım. Çünkü kimliklere ve farklıklara önem vermiyorum. Biliyorum bugün farklıklarımızda özellikle dini farklıklarımızda sorunlar, kaygılar bulunmaktadır. Niçin? Herkes öteki dine saygı göstermiyor. Ben henüz çözüm göremiyorum. Çünkü hem devlet sosyal grupları serbest bırakmıştır hem de biz de çok geri kaldık. Nasıl? Halkın çoğu okur-yazar değildir. Ama mahallelerde ve okullarda kampanya yapmalı ve müfredatlarda birlikte yaşama yer verilmelidir” (BO22, kadın 52, Müslüman, öğretmen).

“Hayır, artık N’Djamenalıyım. Bak emekli oldum. Ama hala bölge ve/köyüme dönmedim. Bugün farklılarımız bir sorundur. Devlet ve bazı liderler çözmeye çalışıyor bunu ama henüz olumlu sonuç bulamadılar. Buna rağmen, eğer bütün etnik gruplar, dini liderler objektif olarak çalışırlarsa bu sorunun üstesinden gelebilirler. Nasıl unutulmalı? Duyarlılık artırılmalı ve herkes vatan için düşünmeli, etnik grup için düşünmemeli” (YM15 5.ilçe erkek, 74, Hristiyan, eski Teknokrat/emekli).

Bununla ilgili, bazı görüşmeciler kendilerinin açık bir toplumda yaşadığını söyleyip; bir etnik grup olarak görmediklerini N’Djamenalı olarak yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Ama homojen toplumda yaşamasına rağmen, bugün N’Djamena’da kapalı topluluklar sorunlara yol açmaktadır. Görüşmecilerimize farklılık hissedip hissetmediğini, farklılıkları unutup unutmadığını ve çözüm bulunup bulunmadığını sorduğumuzda şöyle yanıtlar dile getirilmiştir:

“Hayır, yabancı ya da başka toplum görmüyorum. N’Djamenalı gibi yaşıyorum, etnik merkezli yaşamıyorum. Bugün kültürel, dini vd. farklılarımız sıkıntılara yol açmıştır. Bence, herkes kendi kültürünü gösterdiğinde sıkıntı olmuyor. Sorun olan herkesin kendi dininin ve kültürünün iyi olup diğerlerinin kötü olduğunu düşündüğü için sorunlar yaşanmaktadır. Evet unutturuz. Çünkü umudumuz var. Şimdiki gençlerimiz sosyo-kültürel farklılarımız ve sorunlarımız çözülebilir. Nasıl? Şimdi gençlerin duyarlılığı artmaya başlamıştır. Sorunları hızlıca çözmek için, bir komite kurtulmalı ve her sıkıntımızı açık ve net çözmeliyiz” (RB16 3.ilçe erkek35, Hristiyan, güvenlik).

N’Djamena’da açık toplumda yaşamalarına rağmen, sosyo-kültürel farklılıklar çatışmalara yol açarak kapalı toplum anlayışı giderek güçlenmektedir. 9. Görüşmeciye N’Djamena’da açık toplumda yaşayıp yaşamadığını, farklılıkların sorun oluşturup oluşturmadığını ve ırkçılık olup olmadığını sorduğumuzda şöyle yanıtlar dile getirilmiştir:

“N’Djamenalı olarak görmekteyim. Çünkü kapalı ve kendi toplumunda yaşamak istemiyorum. Bugün, bence farklıklarımızı iyi kullanıyorsak zenginizdir. Ama tersi olduğunda tekrar çatışmalar ortaya çıkar. Farklıklarımızı unutamayız. Niçin unutamazsınız? Çünkü şimdi zihnimiz hazır değil” (MS9, Erkek 63, Müslüman, Teknokrat).

Görüşmeciler farklı değişkenlere sahip olmalarına rağmen aynı realite ve düşünceye sahiptirler. Diğer deyişle, yapılan görüşmelerde çoğu kişi aynı değişkenlere sahip olmamasına rağmen açık toplumda yaşamak istediğini ifade ederek entegre olduğunu açıklamaktadır. Maalesef, zamanda gittikçe, farklılıklar, kapalı toplulukların büyümeye başladığını öne sürüp bazıları artık farklılıkların çözülemez bir sorun haline geldiğini ifade etmiş ve bu konudaki inancını kaybetmiştir. Görüşmecilere farklılıklar algısı ve bir etnik grubuna mensup olarak yaşayıp yaşamadığını, farklılıkların çözümünün bulunup bulunmadığını sorduğumuzda şöyle yanıtları dile getirilmiştir:

“Hayır, kendimi X etnik grubuna mensup olarak hissetmiyorum. N’Djamenalıyım artık. Çünkü uzun zamandır burada yaşayıp topluma entegre oldum. Bugün toplumdaki farklıklarımız sorunlara yol açmıştır. Buna rağmen unutturuz bence. Çünkü beraber yaşamak zorundayız. Nasıl unutturuz? Kalbimiz ve zihnimizle değiştirmeliyiz. Aynı zamanda mahallelerde karışık olarak yaşamalıyız” (SG34, kadın57, Hristiyan. Ev hanımı).

“Hayır x etnik grubuna mensup olarak yaşamıyor, ona ait hissedemiyorum kendimi. Çünkü N’Djamenalı olarak yaşıyorum. Niçin? Benim ülkem. Farklıklarımız bir dezavantaj şimdi çünkü toplumda sosyal grupların arasında anlaşmazlık var. Aynı zamanda nefret yer almaya başlamıştır. Bu yüzden çözüm göremiyorum. Hiç kimse cesaret göstermiyor. Bunun için, gittikçe N’Djamena’da kapalı ve etnik mahalleler yer almaya başlıyor” (DO29, erkek32, Hristiyan. Fotoğrafçı).

“Ben artık N’Djamenalıyım. Topluma entegre oldum. Aynı zamanda büyük bir sıkıntı yaşamadım. Kendi bölgeme sadece ziyaret için giderim ama kalmak için değil. Bence farklılarımız bir varlıktır eğer iyi düşünürsek. Bakın, Çin toplumlarında çeşitli kültürler olmasına rağmen iyi yaşarlar ve kültürel zenginlik kazanmaktadırlar. Ama eğer iyi düşünmezsek farklılarımız bir sıkıntı olacaktır. Bazı kültürler ve etnik gruplar üstünlük kazandığını düşünüyorlar. Şimdi N’Djamena’da kapalı toplumları silmek ve açık toplumlarda yaşamak için her alanda (siyaset, eğitimde, camide vd.) daha fazla çalışmaya ihtiyaç var.” (DD3, erkek26, Hristiyan. Öğrenci).

7. görüşmeci açık toplumda yaşamasına rağmen, kapalı toplulukların milliyetçiliğe yol açtığını ifade etmektedir. Bunun yanı sıra, N’Djamena toplumunda hala kültürel sorunlar ve sosyal problemlerin olduğunu söylemektedir:

“Ben bir etnik gruba mensup olarak yaşamayıp yabancılık hissetmiyorum. Yani N’Djamenalıyım ve açık toplumda yaşıyorum. Ama çoğu insan N’Djamenalı olarak yaşamamaktadır. Çünkü mahallelerde etnik gruplar halinde yaşanmaktadır. Diğerleriyle sosyal bağlantı kurulmamaktadır. Bence farklılarımız bir kaygı, sıkıntı kaynağıdır. Çünkü biz hala bir devlet, millet olarak yaşamıyoruz ama heterojen, düşman olarak yaşıyoruz. Çünkü toplumda bilinçsiz insanlarla yaşıyoruz. Bunun için, Müslüman-Hristiyan problemi devam ediyor. N’Djamena’da en temel ve büyük sıkıntımız sosyo-kültürel farklılıklardır. Bence farklılarımızı unutmak için tek yol vardır: karşılıklı evlenme evlilikler (etnik olarak) farklılıklarımızı azalabilir. Çünkü bir yeğen dayısını düşman olarak görmez ve dayı da aynı şekilde yeğenini dost görecektir” (İ.İ.7, erkek, 42, Müslüman, yönetici).

Bu ifadelere bakıldığında farklılıkların ortadan kaldırılması için bir çözüm sunulduğu görülmektedir. Farklı etnik gruplar arasında evlilikler sosyokültürel sorunları, kapalı topluluklar vd. yok etmeye başlayacaktır. Ayrıca, hala çoğu sosyal

gruplar (etnik gruplar, kültürler) arasında evliliklerin sosyal dayanışma içerisinde yer almadığı gözlenmektedir.

Ancak bazı görüşmeciler (OA24, XD28 ve HD25) bir etnik gruba bağlı olarak yaşamayarak N'Djamenalı olarak yaşadığını söylemiştir. Ayrıca, sosyal gruplar arasında düşmanlık, anlaşmazlık ortaya çıkmakta ve bu yüzden bazı N'Djamenalılar kapalı toplumda yaşadıklarını açıklamıştır. Aynı zamanda sosyal grupların arasında ayrımcılık olduğu için farklılıkların tamamlayıcı olmadığını ifade etmektedirler:

Hayır ne bir gruba mensup olarak yaşıyorum ne de yabancılaşma hissediyorum. Ben artık N'Djamenalı ve açık toplumda yaşamaya karar verdim. Niye? Çünkü N'Djamena'nın kültüründe kimliklere önem verilmez. Bence farklılarımız engel değildir ve sorunlara yol açmaz. Ama bireyler, insanlar sorunlara yol açmıştır. Çünkü insanlar dini ve kültürel değerleri bilmezler aralarında saygı, adalet yoktur. Eğer herkes dinini ve N'Djamena'nın kültürünü bilirse toplumlarda farklılara önem vermez ve rahatça yaşarız. Evet, farklılarımızı unuturuz. Her Çadlı, özellikle gençler Fransa ve siyasetçilerin gerçekleri bildiğinde etnik ve dini kimliklerin farklılara önem vermezsek farklılarımız sorun olmayacaktır. Ben, o dönemde yaşamam ama sen olabilirsiniz (gülüyor). Oğlum, gençlerin cesareti varsa her şey olur. Ama ciddi olmak gerekir.” (O.A.24, erkek, 84, Müslüman, terzi).

O. A.'nın ifadesine bakıldığında farklı bir veriye yol açacak farklılıklar ve kapalı topluluklar sorununu çözmek için illaki kimlikleri (etnik ve din) silinmiş olacağı fikri ön plandadır. Bunun yanı sıra, eski N'Djamena'da insanlar kimliklere önem vermediğinden farklılıklar ve kapalı topluluklar sorun olarak görülmemekteydi:

“Hayır hissetmiyorum. N'Djamenalıyım artık. Toplum olarak farklılıkların tehlikeli olduğunu düşünüyorum. Çünkü hem insanlar ayrı olarak yaşıyorlar hem de aralarında nefret, ayrımcılık ve güvensizlik var. Eğer

devlet ciddi bir şekilde hemen çözmezse daha kötü olaylar yaşarız. Ama şimdi bazı dini liderler tehlikeyi fark ederek çözmeye başlamıştır. Unuturuz farklılarımızı. Eğer zihniyetimiz değişirsek hemen çözülebiliriz. Bak, önceden N'Djamena'da sosyal gruplar arasında ayrımcılık, farklılık yer yoktu ve mahallelerde "Dabalaye"¹⁹ ve farklı din, sosyal sınıf, etnik gruplar hepsi bir arada yaşayıp yemek yiyorduk. Lakin bugün çoğu mahallelerde bunlar olmuyor" (X.D.28, Erkek 70, Müslüman, Devlet memuru-Emekli).

Ayrıca, bazı veriler, N'Djamena'da kapalı toplulukların olmasının sebepleri sosyal gruplar arasındaki eşitsizliklerdir. Bunun yanı sıra, sosyo-kültürel farklılıklar iyi kullanılmadığından kutuplaşma (güçlü ve zayıf) ortaya çıkarmaktadır. 25. Görüşmeciye kendini x etnik gruba mensup olarak hissedip hissetmediğini, farklılıkların sorun çıkartıp çıkartmadığını ve bir çözüm olup olmadığını sorduğumuzda şu şekilde yanıt vermiştir:

"Hayır, kendimi bir gruba mensup olarak hissetmiyorum. Çünkü N'Djamena'da büyüdüm ve entegre oldum. Farklılarımız sorunlara yol açmıştır. Bazı etnik gruplar çok güçlü ve zenginler. Ama diğerleri hem çok zayıf hem de fakirdir. Çözüm olur ama yakın zamanda değil. Niye? Çünkü sosyal gruplar arasında gittikçe ayrımcılık yükseltiyor. Aynı zamanda etnik ve din farklılıkları çeşitlendirmeye başlamıştır. Tek çözüm herkesin güçlü bir iman kazanmasıdır. Zaten unutmak için devlet hiçbir şey yapamaz. İllaki gençler cesaret göstermeli ve devlete eski N'Djamena toplumu gibi yaşamak istiyoruz dediğinde her şey çözülür. Yani, devletin siyasetini değiştirmelisiniz. Hangi siyaset? Bölme ve nefret siyaseti." (H.D. 25, Kadın, 82, Müslüman, Ev hanımı).

Bununla beraber, diğer görüşmecilere göre açık toplumda yaşadıklarını söyleyerek x etnik grubuna mensup olarak yaşamayıp ama N'Djamena'nın gittikçe kapalı bir toplum oluşturmaktadır. Buna rağmen, artık açık toplumda yaşamayı

¹⁹ Yemek sofrası: farklı sosyal grup, sosyal sınıf oturup yiyordu.

istemektedirler. Diğer bir değişle ifade edilirse, etnisite sorunları (farklılıkları) tarafından diğer sosyal problemlerin ortaya koyulduğunu dile getirmişlerdir:

“Ben N’Djamenaliyim artık ve daima açık toplumda yaşamayı isterim. Bence bugün farklılarımız sorunlara yol açmıştır. Yani etnik gruplar ve dinler arasında düşmanlık yer almaktadır. Bunun için, bazı mahallelerde belli etnik ya da dini gruplar yaşamaktadır. Geç olmadan devletin bir çözüm bulması gerekir. Evet unuturuz. Zaten şimdi sensibilizasyon başlamıştır. Buna rağmen daha yapılması gereken pek çok şey var. Zihnimizi değiştirmeli aynı zamanda etnik ve dini farklılıklara bakmadan kardeş olarak yaşamalıyız” (M.S. İ. 36, Erkek, 37, Müslüman, Kentleşme uzmanı).

Bununla ilgili, bazı görüşmeciler N’Djamena’da eskiden dinsel olarak iki toplum (Müslüman ve Hristiyan toplumu) yaşarken şimdi etnik toplumların çoğaldığı ve çatışmalara yol açtığını ifade etmektedirler. Bunun için, MA18, DA5.ve BG17 adlı görüşmecilere sosyo-kültürel ve din algıları nelerdir ve niçin farklılıkların sorunlar yarattığını sorduğumuzda şöyle verilere ulaştık:

“Hayır ben açık toplumda yaşayıp bir gruba mensup olarak görmüyorum kendimi. Evet, N’Djamena’da bazı insanlar etnik bir gruba mensup olarak ve kapalı toplumda yaşıyor ama ben x etnik gruba mensup olarak yaşamayıp yabancılaşma hissetmiyorum. N’Djamenaliyim, Çadlıyım. Zaten oturduğum mahallede, evde farklı dini ve etnik gruplarla yaşamaktayız. Bugün farklılıklarımıza bakıldığında etnik kimlik sorunu çok sıkıntılı haline gelmiş ve sosyal-gruplar arasında etkileşim azaltmıştır. Ama pişman oluruz eğer çözmezsek. Evet, farklılıklarımızı unutabiliriz. Lakin söylediğim gibi etnisite problemi genişlemeye başlamıştır. Ve bu başka sosyal problemlere yol açmıştır. Neler mesela? Eşitsizlik, nefret, yoksulluk vd. O zaman nasıl unuturuz? İyi bir sensibilizasyon yapılmalı. Özellikle okullarda ve üniversitelerde. Sonra her kabilenin lideri doğru yola getirmelidir.” (M.A.18, kadın, 32, Müslüman, öğrenci).

“Hayır, ben x etnik gruba mensup olarak yaşamıyor ve ötekilik hissetmiyorum. Çünkü N’Djamenalı gibi hissedip yaşarım. Bence farklılarımız bir engeldir. Çünkü bu, toplumda düşman olarak yaşamamıza neden olmaktadır. Hiç anlaşıyoruz ve herkes ikiyüzlülük yapıyor. Fark ettiğimiz gibi her etnik grup kendi toplumunda içe kapalı olarak yaşamayı ister. Unuturuz ama şimdi değil” (D.A. 5, erkek, 32, Hristiyan, fotoğrafçı).

“Hayır, ben x etnik grubuna mensup olarak yaşamayıp bir N’Djamenalı gibi görüyorum kendimi. Farklı dini ve etnik gruplara önem vermiyorum. Daima açık toplumda yaşamak isterim. Hayır, bugün farklılarımız sıkıntılara yol açar. Her yıl etnik ve dini çatışmalar olduğunu görüyoruz. Tabii unuturuz ama herkes vatan için düşünmeli” (B.G.17, kadın, 38, Hristiyan, ev hanımı).

Ancak, yukarıda anlatıldığı gibi, N’Djamena’da yer alan kapalı topluluklar ile ilgili düşünceler bazı sosyal grupların (17 görüşmeci farklı etnik kökeni) tehlikeli olduğunu (kapalı olarak yaşamak) sosyo-kültürel farklılıklar temelinde sorunlara yol açmaktadır. Bunun yanı sıra, çoğu görüşmeci artık kapalı toplumda yaşamayıp N’Djamena’da kendi toplumları gibi olduğuna kabul etmişlerdir. Buna rağmen, bugün sosyo-kültürel farklılıklar sorunları ortaya çıkararak etnik farklılık tarafından N’Djamena’lıların arasında etkileşim iyi yoktur ve düşmanlık yaşamaktadır.

Bunun için, N’Djamena’da farklılıklar ile ilgili kapalı ve açık toplumda olup olmadığı bazı görüşmecilere göre (12 görüşmeciler) artık N’Djamena’da x grubuna mensup olarak yaşamaya karar verdiklerine ama artık herkesin kapalı olarak yaşamak zorundadırlar.

4.2.2. N'Djamena'da İe Kapalı Yaşamak İsteyenlerin Farklılık ve Ayrımcılığa Yönelik Algıları

Yukarıda bazı görüşmeciler kapalı bir toplumda ve etnik bir gruba mensup olarak yaşamak istediklerini ifade ettiler. Bunun yanında N'Djamena toplumunun iyi bir şekilde entegre olmadığını da söyleyebiliriz. Ancak çoğu görüşmeci farklılıklar ve kimliklerin etkin olmasını istemektedirler. Burada, diğer Afrika şehirlerinde olduğu gibi, devletin sosyal grupları birleştirmek istemediğini söylemek mümkündür (Dembelé, 2006-2009, s.52). Dolayısıyla, görüşmecilerin çoğu, hem bütünleşemedikleri için hem de sosyal gruplar arasında adalet (sosyal adalet ve ekonomik eşitsizlik) olmadığı için yabancılaşma ve marjinalleşme hissetmektedirler. Bu bağlamda Alacahan ve Duman'ın, kentteki dışlanma ve ayrımcılık olgusu konusunda ifade ettikleri gibi, yabancılaşma ve dışlanma hissi baskındır (Alacahan ve Duman, 2011). Diğer bir deyişle, sosyal gruplar arasında düşmanlık olduğu için herkes kapalı bir toplumda yaşamak istemektedir. Bu süre zarfında bazı sosyal grupların -Kamerun kentlerinde görüldüğü gibi- geçici olarak N'Djamena'da yaşadıkları ve her şeyi kendi etnik grupları (toplumları) için düşündükleri de bir gerçektir (Ela, 1983, s.61-62). N'Djamena'da yaşayanların davranışları, sosyo-kültürel ritüeller vb. farklıdır. Bunların ne sembolleri ne de fiziksel yapıları aynıdır. Bundan dolayı herkes kendi grubuyla yaşamayı tercih etmektedir.

Ancak kapalı bir toplumda yaşamak isteyen ve N'Djamenalı gibi hissetmeyen görüşmecilerin ifadelerine baktığımızda genellikle kendilerini dışlanmış hissettikleri görülmektedir. Aynı zamanda bazıları kendi sosyo-kültürel değerlerini savunmak ve sosyo-ekonomik adaletsizlikler nedeniyle N'Djamenalı gibi hissetmemektedirler. Ayrıca görüşmecilerin çoğu Hıristiyan ve farklı etnik kökene sahip olması N'Djamena x grubunda kapalı bir biçimde yaşamalarına rağmen bir gün farklılıkları çözeceklerine inanmaktadırlar. Bunun için N'Djamenalı mı yoksa bir x etnik grubuna mensup olarak yaşamak ister misiniz? diye sorduğumuzda şu cevaplar verilmektedir:

“Hayır, N’Djamenalı gibi yaşamıyorum. Moundulu²⁰olarak yaşıyorum. Elbette yabancılaşıma ve farklılık hissediyorum. Çünkü orada doğmuştum ve oraya dönmem gerekir. Yani burada geçici olarak yaşıyorum. Biz farklı (kültür ve din) olmamıza rağmen biriz. Hepimiz Âdem ve Havva’dan geldik. Bence farklıklarımızı unutabiliriz bir gün. Nasıl? Halka iyi oryantasyon yaparak her yerde afişler yapıştırarak bunun beraber yaşamak çok önemli olduğu açıklanmalı “(MC2, erkek50, Hristiyan, Devlet memuru).

Bu bağlamda, kapalı toplumda yaşamın tercih sebeplerine bakıldığında hem bazı sosyal gruplar güçlü olması hem de diğerlerle aralarındaki adaletsizlik ve eşitsizlik ön plana çıkmaktadır. Ayrıca bazı görüşmecilerin, yanıt verirken biraz korktuğunu ya da bize güvenmediğini söylenmek mümkündür. DS10 ve XK21 adlı görüşmecilere kimlerin zengin olup kendi kapalı toplumda yaşadığını sorduğumuzda cevap veremediler:

“Hayır, Cevap veremem. Bence farklıklarımız bir zenginliktir. Ama şimdi bildiğin gibi bir kaygı ve/veya sorun olmuştur. Nasıl? Birbirimizle anlaşamıyoruz. Hayır, çözümün olduğunu düşünmüyorum. Artık kapalı toplumlar olarak yaşamaya devam edeceğiz. Çünkü zihnimiz hazır değil (XK21, erkek, 50, Hristiyan, Devlet memuru)

“Sadece bazı etnik gruplar güzelce yaşayıp kendi toplumunu kurduğunu düşünüyorum. Kimler? Biliyorsun zaten. Evet x grup olarak yaşayıp yabancı olarak hissederim. Çünkü bir etnik grup mensubu (Moundang) olarak yaşıyorum. Bir N’Djamenalı olarak hiçbir zaman düşünmedim kendimi. Niçin? Burası benim toplumum değil aynı zamanda memnun değilim. Sonra, çok yoksulluk ve eşitsizlik var. Ondan dolayı aktivite yok ve her şey çok pahalı. Özellikle etnik gruplar arasında. Bugün farklıklarımız bir kaygı (sorun) olup toplumda herkes düşman olarak

²⁰ Bir şehir Çad’ın güneyinde.

yaşıyor. Devlet bu problemi çözmek için ciddi değildir. Tabii ki unutulabiliriz. Nasıl? Eğer başka etnik gruplardan da cumhurbaşkanı olursa.” (D.S. 10, kadın, 27, Hristiyan, öğrenci).

Bununla beraber, görüşmecilerin (bazı sosyal gruplar) kapalı toplumda yaşayıp x etnik gruba mensup olarak yaşadığına bakıldığında, iki faktör ortaya çıkmaktadır: sosyo-ekonomik eşitsizlik ve adaletsizlik.

“Evet yabancılaşıma ve ötekilik hissedirim. Çünkü kendimi N’Djamenalı olarak hissetmiyorum. Zaten burası benim toplumum değil ve kendimi güvende göremiyorum. Hatta aramızda ayrımcılık, sosyal eşitsizlik var. Bazı etnik grupların çocukları üniversitelerden mezun olur olmaz iş bulurken ama biz bulamamaktayız. Bunun için, N’Djamenalı değilim ve dışlanma hissediyorum. Bugün gerçekten farklıklarımızı (etnik, kültürel, din vd.) bir engel olarak görüyorum. Bunun için hala ülkemiz gelişmiyor. (A.S. 11, kadın30, Hristiyan, aşçı).

“Evet yabancılaşıma hissediyor ve bu yüzden x etnik grubuna mensup olarak yaşıyorum. Niçin? Çünkü N’Djamena’da 50 yıl yaşıyor olmama rağmen hala kendimi yabancı olarak hissediyorum. Çünkü ne adalet ne de iyi hayat yaşamaktayım. Devlet Fransa ile bizi bölmeye çalıştığı için artık N’Djamena’da herkes düşman olarak görülür ve bölgecilik ortaya çıkmıştır. Bence farklıklarımız bir kaygı kaynağı değildir. Sadece etnik gruplar ve dinler arasında sosyal adaletsiz, sosyal eşitsizlik yer aldığından sıkıntılar vardır. (M.S. 26, erkek, 81, Müslüman, Şeyh)

“Hayır, N’Djamenalı değilim. Ötekilik, yabancılaşıma hissediyorum. Bugün farklılıklarımız (din ve etnik) problemlere yol açar. Aynı zamanda gelecekte bir engel olacaktır. Herkes kendi kimliği ile yaşamayı ister. Evet, bir gün farklıklarımızın sorunları unutturuz. Çünkü sonunda hepimiz Çadlıyız beraber yaşayıp çözüm bulmamız gerekir. Nasıl? Geniş bir sensibilizasyon yapmalı“ (YB33, kadın38, Hristiyan, öğretmen).

“Evet, yabancılaşma ve dışlanma hissediyorum. Farklıklarımız bir sorun bence. Her şey din ile bağlanmış. Hatta tarım ve hayvancılık sektöründe çatışmalar dini mensubiyete göre yerleşiyor. Ama umudumuz var, bir gün olumsuz zihnimizi değiştireceğiz ve birbirimizi severiz. Bunun için devlet iyi organize edilmeli ve bütün liderler birbirini sevmelidir.” (M.D. 13, kadın, 33, Hristiyan, ev hanımı).

Yukarıda belirtildiği gibi, M.D. görüşmeci, tarım ve hayvancılık sektöründe neden dini bir sorun olduğu düşünüldüğünde, genel olarak Hristiyan etnik grupların tarım sektöründe çalışmakta olduğunu söylemektedir. Müslüman etnik grupların çoğu ise hayvancılık sektöründe çalışmaktadır. Ayrıca bu iki grup arasında etkileşim olmadığı için her zaman çatışma vardır. Bu nedenle iklim nedeniyle (yağış nadirdir vb.) Müslüman etnik grupların güneye hayvanlarla göç ederek Hristiyan etnik grupları rahatsız ettiği söylenmektedir.

Ancak görüşmecilerden bazıları ne N'Djamenean gibi hissettiklerini ne de farklılıkları unutmadıklarını ve kapalı toplumların devam edeceğini söylediler. Ayrıca Kamerun'un pek çok şehrinde olduğu gibi, N'Djamena'da da çok sayıda etnik grup vardır dolayısıyla birbirleriyle anlaşamadıkları ve antagonist olarak yaşadığı görülmektedir (Ela, 1983, s.59). Bu nedenle farklılıkları unutmadan kapalı toplumların devam edeceğini söyleyenler, çoğunun hem Müslüman hem de Hristiyan etnik gruplar olduğuna dikkat ekerler. N'Djamena'daki farklılıkların neden artık unutulamayacağını sorduğumuzda farklı sosyal gruplar aynı açıklamaları yaptı:

“Hayır, bir etnik grubuna mensup olarak yaşıyorum. Farklıklarımızı bir zenginlik olarak görüyorum aynı zamanda hiç sorun olmayacak. Çünkü onlarla (Hristiyan etnik gruplara bahsediyor) aynı yerde yaşamıyoruz. Bence böyle yaşamak daha iyi. Hayır, zm görmüyorum. Artık ayrı yaşamak herkes için iyi” (K.D.14, kadın, Müslüman, ev hanımı).

“Evet bir etnik grubuna mensup olarak yaşıyorum. Çünkü bu benim toplumum değil ve kendimi maguinaye²¹ olarak hissediyorum. Bir ayrımcılık değil ama kimliğimin savunulması istiyorum. Sosyo-kültürel değerlerimizin devamını isterim. Sosyal gruplar arasında sosyal adalet yoktur. Maalesef bir çözüm görmüyorum. Artık herkes kendi toplumunda yaşamak zorunda. Niçin? Çünkü çoğu insan Çad Milletini unutmuştur ve kendi kimlikleriyle yaşamak isterler. Bir de olumsuz zihniyet meselesi var.” (H.M. 35, erkek, 72, Müslüman, Kabile lideri).

“Bence bugün farklılarımız sıkıntılara yol açmaya başlamıştır. Hatta yüzde yüz gözden geçmezse çok kaygı haline gelmiştir. Hatta bazı radyolar insanlar arasında nefret yaymaya başlamıştır. Hayır, kapalı toplumlar devam edecektir. Niçin? Çünkü zihnimiz buna hazır değil” (X.H.19, erkek, 57, Müslüman, Emekli).

X.H.’nin açıklamasına bakıldığında, ayrımcılık ve nefretin kitle iletişim araçlarıyla sürdürüldüğü görülmektedir.

“Ben normalde N’Djamena’da yaşıyordum. Çünkü 50 yıldan beri N’Djamena’da yaşıyorum. Ama son yıllarda buranın kendi toplumum gibi olmadığını düşünüyorum. N’Djamena’da yoksul, sosyo-ekonomik eşitsizliği vd. yer aldığı için kendimi yabancı olarak hissediyorum. Bence, şimdi bütün sıkıntılarımız farklılardan kaynaklanmaktadır. Niçin? Çünkü N’Djamena’da her etnik grup, kabilenin bir lideri var ve cemaatler genişlemeye başlamıştır. Hatta devlet bunları kontrol edemiyor. Mesela eski N’Djamena’da bir kaza olduğunda kimliklere (farklıklara) önem vermeden herkes gelip yardım etmeye çalışıyordu. Ama şimdi tam tersi olmuştur. Yani, herkes kendi etnik grubuna yardım etmek ister (A.A.8, kadın, 57, Müslüman, Ev hanımı).

“X etnik grubuna mensup olarak yaşıyorum ben. Bugün farklılarımız bir engeldir. Çünkü birbirimizi sevmiyor birbirimizle anlayamıyoruz.

²¹ Etnik grup(Müslüman)

Maalesef henüz çözüm göremiyorum. Çünkü bu ayrımcılık genişlemeye başladı ve kimse çözmeye cesaret göstermiyor (M.X. 6, erkek,31, Hristiyan, bahçıvan).

Dolayısıyla, yukarıda geçtiği gibi, iki farklı düşünce (diverjanslar) vardır. Bazı (hatta çoğu) katılımcılar ya da sosyal gruplar artık N'Djamenalı olarak yaşayarak entegre olduğunu açıklamaktadır. Ama diğer katılımcılar artık kapalı toplumda yaşayıp kendilerini x grup kimliği üzerine görüp kapalı toplumda yaşadığını açıklanmaktadır. Ancak, hem açık toplumda yaşamak isteyen katılımcıları hem de kapalı toplumda yaşamak isteyen katılımcıların ortak düşünceleri sosyo-kültürel farklılıkların sorunlara yol açtığıdır. Dolayısıyla N'Djamena'da bir tarafta homojen kapalı mahaller bulunurken diğer taraftan açık ve heterojen mahaller vardır.

4.2.3. N'Djamena'da Homojen Yerleşim Alanları

N'Djamena toplumunda, bazı ilçelerin heterojen bir sosyal yapıya sahip olduğu görülmektedir (Bölüm II). Ayrıca bu ilçelerde sosyo-kültürel ve mekânsal bir farklılık olduğunu söylemek mümkündür. Biraz daha detaylı ifade etmek gerekirse, N'Djamena'nın kuzey, doğu ve batısında (8 4 ve 5 numaralı bölgelerde) farklı etnik kökenlerden gelenler ayrı olarak yaşamaktadır. Benzer şekilde 7. ve 9. mahallelerde aynı mahallede farklı Hristiyan etnik gruplarının yaşadığı görülmektedir. Yani N'Djamena'da iki toplum vardır ve ayrı yaşamaktadır. Her toplumda farklı kültür ve dini semboller bulunmaktadır.

Bu noktadan hareketle N'Djamena'da heterojenlik olsa da, dini yönler söz konusu olduğunda homojen bir yapıdan söz edilebilir. Müslümanların genel olarak aynı toplulukta (mahallede) yaşadığı görülmektedir. Bunun yanında Müslüman mahallelerde, farklı etnik kökenler, kültürler vb. söz konusu olduğunda genel olarak aynı kıyafetleri giyerek sosyal yapıda herhangi bir farklılık gözlenmemektedir. Bununla birlikte, Hristiyan mahalleleriyle karşılaştırmalı olarak bakıldığında, Müslümanlar ve Hristiyanlar aynı kıyafet ve semboller taşımamakta farklılıklara ve

heterojenliğe neden olmaktadır. Daha spesifik olarak Hristiyan mahallelerinde farklı etnik grupların aynı kıyafet ve aynı sosyal yapıya sahip olduğu görülmektedir. Bunun için araştırmamızda veri olarak Müslüman mahallelerindeki (mahallelerdeki) homojenlik ve kültürü göstermesi açısından buraların fotoğraflarını çektik.

Aşağıdaki resimde 8. bölgenin sokaklarında dolaşan Müslüman kadınlar görülmektedir. Kadınların çoğu aynı kıyafeti giyen farklı etnik köken, kültürden Müslüman kadınlardır.

Resim 1 İlçede Müslüman kadınlar

Fotoğraf çekilen: Khalit ADOUM ABDRAMANE 28.10. 19 saat 17.13

Bu bağlamda, Müslümanlar erkeklerin çoğu beyaz ve uzun kıyafetler giydiği ve Hristiyanlardan kolayca farklı oldukları görülmektedir. Bunun yanı sıra N'Djamena toplumunda dini değerler sosyal yapıda ve sosyal davranışlarda farklılık oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle, dini farklılıktan dolayı kent mahallelere bölünmüş ve sosyo-kültürel realitelerde farklılıklar bulunmaktadır. Ayrıca, bazı

gençler (13'ten 39 yaşa kadar) modern kıyafetler giyerek Hristiyanlar ile benzer bir görünüşe sahip olmaktadır. Dolayısıyla gençlerin çoğunun “kaptanı” (bir geleneksel kıyafetin ismi) giydiği ve homojen bir sosyal yapı olduğunu gözlenmektedir. Aşağıdaki fotoğraflar Müslüman erkeklerin kıyafetlerini ve homojen toplum yaşamını göstermektedir.

Resim 2 8. İlçede Müslüman toplumda ikindi namazdan sonra çıkan gençler (Fotoğrafi çeken: Khalit ADOUM ABDARAMANE saat: 15: 46 tarih 27.11. 2019).

Resim 3 5. İlçede öğle yemeğinden sonra sohbet edilen Müslüman etnik gruplar (Tarih: 28. 10. 2019; Saat 14:02)

Resim 4 Alışveriş yapan Müslümanlar (Tarih 03.03. 2020. Saat: 15: 46).

Resim 5 2. İlçede, homojen topluluklarında sohbet edilen Müslüman gençler

Tarih 3.03. 2020. Saat: 15: 46

Ancak, yukarıda belirttiği gibi N'Djamena'da Müslüman toplulukların sosyo-kültürel faktörleri açıklanmıştır. Bunun yanı sıra dikkat ettiğimiz gibi bu ilçelerde (5.ve 8. ilçeleri kısıtlı olarak) Müslüman değerleri ve kuzey-doğu kültürel değerleri aynıdır. Bu süreçte, N'Djamena'nın güney batısında tam homojen bir toplum yapısı vardır. Ne barlar, ne de kilise ve ne Hristiyan etnik gruplar burada bulunmaktadır (4.8. ve 11.ilçeler). Bu ilçelerde Hristiyan çalışanlar vardır ama aileleri burada ikamet etmemektedir.

Bu bağlamda, 5.ve 8. ilçelerde yaşayan Müslüman etnik gruplar iki farklı etnik gruba ayrıldığı ve niçin güney mahallelerde yaşamadığını sorduğumuzda, kültürel ve dinsel değerlerinin farklı olduğu için oraya yerleşmektense Müslüman toplumlarında yaşamayı tercih ettikleri tarzında cevaplarla karşılaştık:

“Hayır Hristiyan mahallelerinde yaşayamam. Hem sosyal hem de dinsel değerlerimiz farklıdır. Orada meyhaneler, kilise ve barlar bulunmaktadır. Hatta sosyal davranışımız farklıdır. Bunun için ne ben ne de çocuklarım için iyi değildir” (MA18, 5.ilçe, kadın 32, Müslüman, Öğrenci)

“Biz farklıyız. Yani toplumsal olarak davranışlarımız aynı değil. Bunun için, burada yaşamak daha rahat benim için” (HM35, 8.ilçe erkek 72, Müslüman, okur-yazar değil, kabile lideri).

N'Djamena'nın güneyinde ve güney-batısında Hristiyan olup farklı etnik kökenden gruplar bulunmaktadır. Oraya gittiğinde hem sosyo-kültürel olarak (din, sembol, kıyafet vd.) hem de mekânsal olarak kuzey toplumları (Müslüman toplumları) ile farklılık olduğu gözlemlenmiştir. Bunun yanı sıra 7. 6. ve 9. ilçeleri gözlemlendiğinde çoğu Hristiyan farklı etnik grubun burada yaşayıp kapalı toplum olduğu ve güney mahalleleri ile mukayese edildiğinde bambaşka bir sosyal yapıya sahip olduğu söylenebilir. Bu ilçelerde, Müslümanlar nadiren bulunmaktadır. Güney bölgelerden gelenlerin çoğu farklı etnik gruplara mensup olmalarına rağmen Hristiyandır. Bunun yanı sıra oraya gittiğinde, bir taraftan meyhaneler, kiliseler (mekânsal olarak) görürken diğer yandan bu toplumlarda insanların giydiği

kıyafetlere bakıldığında ve 8.4. vd. ilçelerde mukayeseli analiz edildiğinde sosyo-kültürel farklılıklar belirgin olarak görülmektedir.

Bu bağlamda, N'Djamena'da 7. ve 9. ilçelerde kalabalık Hristiyan etnik gruplar yer almaktadır. Bunun aynı zamanda bu ilçelerinin mahallelerinde dolaşan insanlara bakıldığında Müslüman olmadıkları kolayca fark edilmekte ve farklı bir kültürel yapıya sahip oldukları gözlemlenmektedir. Hristiyan kadınlar farklı kıyafet giymekte ama başları kapalıdır. Ayrıca bu ilçelerde sadece birkaç market sahibi Müslümandır. Bunun dışında buralarda Müslümanlar yerleşmemektedir.

Buna bağlı olarak, aşağıdaki fotoğraflarda Hristiyan ilçelerin heterojenliği gösterilmekte ve toplumsal algılarında köpeğin ne kadar önem kazandığını görülmektedir.

Resim 6: 7.İlçede bulunan büvetler. Atrone Mahallesi

(Fotoğrafi çeken: Khalit ADOUM ABDRAMANE. Tarih: 12.08. 2019 saat: 16: 52)

Resim 3. İlçede bulunan bir kilise.

Tarih: 25.12.2019

Saat: 15:09

Resim 7 İlçede, küçük kiliseden çıkan kadınlar. Ardeb-Djournal Mahallesi

Tarih: 25 Kasım 2019. Saat 14:00

Resim 8 7. ve 9. ilçelerde arasında bulunan Chagoua mahallesinde enformel işe giden gençler. Tarih: 05.03. 2020.

Resim 9 Hristiyan farklı etnik gruplar (9.İlçede). Tarih: 05.03.2020.

Bununla birlikte, N'Djamena'da bütün ilçeler kültürel olarak kapalı olmayıp bazı ilçeler açık ve heterojendir. Müslüman, Hristiyan bir arada yaşamaktadır. Peki, heterojen toplumlarda insanlar hangi dinamiklere bağlanmaktadır? Hangi etnik gruplar birbiriyle daha çok etkileşim içindedir?

4.2.4. N'Djamena'da Heterojen Yerleşim Alanları

Grafmeyer ve Authier 'in *Urban Sociology*' de (Grafmeyer & Authier, 2011) ortaya koyduğu gibi, N'Djamena'da bir yandan heterojen toplumların, diğer yandan da homojen toplumların olduğunu söylemek mümkündür. Bu anlamda demografik, sosyo-kültürel ve sosyo-politik faktörler, N'Djamena'nın yeni yönelimi ve sosyal yapısı dikkat çekmektedir. Dolayısıyla, son zamanlarda homojenlik meydana geldi. Ancak buna rağmen, N'Djamena'nın hala aynı yerde (mahallelerde) farklı etnik kökenlere sahip Hristiyan ve Müslümanların yaşadığı, bazı mahalle ve ilçelerde heterojenliklere yol açtığı görülmektedir. Bu ilçelerde yaşayan insanların farklılıklarla birlikte yaşamayı tercih ettikleri görülmektedir. Ayrıca kentte bu tür gerçekler çoğu Afrika şehrinde (Fildişi şehirleri gibi) mevcuttur. Bazı mahalleler kapalı ve heterojen olsa da istisnaların ve homojenliklerin ortaya çıktığı görülmektedir (Dembelé, 2006-2009, s.53).

Bazı ilçelerin homojen olduğu, bazılarının ise sonradan homojenliğe yol açtığı görülmektedir. Bu ilçelerde hem cami hem de kiliselerin bulunduğu görülmektedir. Ancak daha detaylı olarak N'Djamena'nın 3. bölgesinde (Ardeb-Djournal, Sabangali, Kabalaye vb.) Müslüman ve Hristiyan farklı etnik gruplarla aynı mahallede birlikte yaşadıkları gözlemlenmiştir. Bu mahallelerde Müslüman ve Hristiyanlar arasında iyi bir etkileşim olduğu görülmektedir. Ayrıca bu ilçede yaşayan etnik grupların, Sara, Baguirmi, Kotoko vb. olduğu söylenmektedir. Bu mahallelerde farklılıklar (kültürel, dinsel, sosyal) olduğu fark edilmekte ancak sosyal ilişkiler ve iletişim hiçbir şekilde engellenmemektedir. Diğer bir deyişle, bu ilçede yaşayan sosyal grupların etkileşimlerinin hem gündelik yaşamla sürdüğü hem de

herkesin gelip dini veya sosyal faaliyetlere (düğün, evlilik, cenaze vb.) katıldıkları görülmektedir.

Bu bağlamda 2. ve 6. ilçelerde aynı heterojenlik görülmektedir. Özellikle Mardjandaffack, Ambassatna görünüşe göre farklı Müslüman sosyal gruplar mahallelerinde komşulardır ve hiçbir fark (kimlik) olmaksızın onlarla sosyal ilişkiler kurmaktadır. Bu dönemde bu iki ilçede yaşayan etnik gruplar Haoussa, Kotoko, Borno, Baguirmi, Ouaddai, Sara vd.dir. Bu iki mahalledeki bazı Müslüman etnik grupların çok nadir olduğu söyleniyor (Gourane, Zagawa ve Araplar). Çünkü bu mahalle ya da ilçelere yerleşmemelerinin nedenleri sosyo-kültürel ve sosyal ilişki-etkileşimin iyi olmamasıdır. Buna bağlı olarak 9. ilçenin 2. mahallesindeki insanların heterojen olarak konumlandığı görülmektedir. Yani aynı mahallede Müslüman ve Hristiyan farklı etnik gruplar yaşamaktadır. Elbette bazı mahallelerde çok sayıda etnik grubun hâkim olduğu ve adlarını isimlendirdiği ancak bunun farklılıklarla birlikte yaşamayı engellemediği görülmektedir.

N'Djamena'da genel olarak sosyal grupların birbirleri ile etkileşim içinde olduğu görülmektedir. Çünkü alışverişte farklı sosyal gruplar, farklı bölgelerden insanlar aynı dili konuşmakta ve aynı yerde yaşamaktadır. Ayrıca, bazı Hristiyan ve Müslüman etnik gruplar (Kanembou, Massa, Sara ve diğerleri) alışveriş ve ticaret yoluyla sosyal bağlar kurmaktadır. Bazı sosyal gruplar arasında dayanışma (ekonomik, sosyal vb. ayrıca geri dönüşlerde görevlendirme, staj imkanları vb.) vardır. Özellikle 2. 3. ve 6. ilçelerde yaşayan sosyal grupların böyle bir etkileşime sahip olduğu görülmektedir. Peki, bu tür sosyo-kültürel faaliyetler başka semtlerde de oluyor mu? Hayır, bu tür sosyal bağlantı ve sosyal paylaşım diğer ilçelerde çok nadirdir. 1. 8. 5. 11. 7. ilçelerde ne Müslüman ne de Hristiyan etnik gruplar arasında yüksek düzeyde dayanışma vardır. Bazı mahalleler ("repos" mahallesi: 4. bölge) biraz homojenliğe sahiptir, ancak derece olarak daha az görünmektedir.

dolayısıyla bu ilçelerde yaşayan etnik gruplar farklı din ve kültürlere sahip olmalarına rağmen ortak bir kültür içinde (kimliksiz, paylaşarak) heterojen yaşamayı tercih etmektedirler. Ayrıca bu mahallelerde yaşayan sosyal gruplar, dedelerinin çoğu eski N'Djamena değerlerinin yerleştiğini ve kimliklerinin sosyalleşme sürecine

dahil edilmediğini açıklamaktadır. Bu nedenle bu mahalle ve ilçelerde birliktelik sağlanarak insanların sosyal ilişkilerinde ve etkileşimlerinde herhangi bir sorun olmadığı söylenmektedir. Bunun için bazı görüşmeciler eski N'Djamena'yı açıklarken, diğerleri de bazı mahallelerin heterojen olduğunu ifade etmektedirler:

“Mesela eski N'Djamena'da özellikle 40 metre mahallesinde oturduğumda hem Müslüman farklı etnik kökeni hem de Hristiyan farklı etnik kökeni birlikte yaşıyordu. Maalesef şimdi tam tersi oluyor. Normalde dini farklılıklarımıza hiç bir engel olmayacaktı” (XH19, Erkek 57, Müslüman, Emekli).

“Bazı mahallelerde etnik gruplar ve din kimliği sorun olmayıp etnik gruplar arasında iyi sosyal ilişkiler vardır. Mesela Mardjandaffack, Kabalaye ve Sabangali mahallelerinde karışık bir toplumdur. Bu mahallelerde çoğunlukla Sara, Baguirmi, kotoko, Hadjarai vd. sosyal grupların yaşadığını görüyoruz” (MD13, kadın33, Hristiyan, ev hanımı).

Bu araştırmada N'Djamena'nın homojenlik dinamiklerini göstermesi açısından fotoğraflar çekilmiştir.

Özellikle 6. ve 9. ilçede insanların sosyo-ekonomik ve mekânsal gerçekleri açıklanmıştır. Bunun yanı sıra 15.ve 16. fotoğrafta, 6.ilçede bulunan çarşıda hem Müslüman ve Hristiyan farklı etnik gruplar ticaret ve etkileşime girmektedirler. 17. Fotoğrafta 9.ilçede aynı mahallede yaşayan Hristiyan ve Müslüman farklı etnik gruplar birlikte yaşamaktadır.

Resim 10 6. İlçede, Dembe çarşısında farklı sosyal grupların etkileşimi ve alışverişi

Tarih: 03.03.2020 .

Resim 11 6. İlçede Dembe çarşısında farklı sosyal gruplar alışveriş yapanlar

Tarih: 25.11.2019. Saat. 13:37

Resim 12 9. İlçede N'Gueli mahallesinde dolaşan farklı sosyal gruplar (farklı din)

Tarih: 28. 10. 2019 . Saat: 15: 10

4.3. N'DJAMENA'DA BİRLİKTE YAŞAMA ENGEL OLAN TEMEL FAKTÖRLER

Modern toplumlarda insanların artık kozmopolit şehirlerde yaşadıkları bilinmektedir. Afrika'da, Avrupa'da veya Asya'da, farklı sosyal sınıflar ve sosyo-kültürel gruplar her yerdedir ve birlikte yaşamak zorundadır. Castells'in belirttiği gibi bir kentte sadece binalar değil, aynı zamanda toplumsal bir varlık olarak insanlar, toplumsal sınıfların mücadelesi ve bir toplumun toplumsal yapısı ortaya çıkar (Castells, 1970, s. 1156). Başka bir deyişle, kentte modern toplumun çeşitli gerçeklikleri ve dinamiklerinin olduğu gözlemlenirken, sosyal raporlarda bu sistemin bir yandan iyi işlediği, diğer yandan sorunlara neden olduğu görülmektedir (Grafmeyer ve Authier, 2011). Bu nedenle birçok şehirde (Afrika, Avrupa, Doğu vb.) dinsel ve kültürel farklılıklar, insanlar arası çatışma, düşmanlıklar ve eşitsizlik gibi bir arada yaşamayı engelleyen sorunlar vardır (Barouh ve Simon, 1990).

Bu bağlamda Çad'da ,özellikle N'Djamena'da da benzer bir durum vardır. Yani bazı araştırmalarda vatandaşların ilişkilerindeki bu farklılıkların birlikte yaşama konusunda çatışmalara ve sorunlara yol açtığı ifade edilmektedir(Vaidjiké , 2017) Yukarıda belirtildiği gibi, N'Djamena'da kozmopolit bir toplumdur, insanlar farklı kültürlerden, etnik gruplardan, dinlerden ve sosyal sınıflardan gelmektedir. Özellikle bazı sosyal gruplar arasında ne etkileşim ne de evlilikler yapılmaktadır. Ayrıca N'Djamena'da sosyal grupların bir arada yaşamasını engelleyen en önemli sorunların sosyo-kültürel çatışmalar ve politik faktörler olduğu söylenebilir. Çünkü eskiden (1979'da) Hristiyan yönetici baştayken Müslümanlara yönelik dışlamalar vardır. Müslümanlar yönetimi aldıktan sonra ise bu defa da Müslüman siyasetçiler benzer eylemleri yaparak düşmanlık, nefreti devam ettirmişlerdir (Vaidjiké , 2017, s. 70). Bunun aynı zamanda Çad'ın toplumsal yapısında iki rakip (kuzey: Müslüman toplumu ve güney: Hristiyan toplumu olmuştur) topluma dönüşmesiyle, birlikte yaşama sorunları ortaya çıkmıştır.

Bu dönemde N'Djamena'daki bazı sosyal grupların bazı mahallelere yerleşmeleri veya ev satın almaları istenmemektedir. Ayrıca, temelde toplum

genelinde sosyo-kültürel ayrımcılığın hâkim olduğu, toplumun farklı sosyal gruplarla yaşamak veya etkileşimde bulunmak istemediği tespit edilmiştir.

Bununla ilgili olarak bu başlıkta N'Djamena'luların sosyal ilişkilerinde ve sosyal yapısında birlikte yaşama sorununun hangi faktörlerle bağlantılı olduğu analiz edilecektir. Bu süre zarfında katılımcılar bir arada yaşamayı engelleyen faktörleri ortaya çıkararak bir çözüm bulunup bulunamayacaklarını belirtmişlerdir. Çalışma için yapılan görüşmeler sırasında N'Djamena'da bir arada yaşamayı engelleyen sorunlara bakıldığında çeşitli faktörlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Görüştüğümüz kişilerden bazıları (farklı değişken: din, yaş, cinsiyet, eğitim vb.) N'Djamena'da bir arada yaşamayı engelleyen faktörlerin din ve siyaset (çift faktör) olduğunu açıkladı. Bazıları din ve kültür faktörlerinin birlikte yaşamayı engellediğini belirttiler. Bir arada yaşama ile ilgili veriler incelendiğinde sosyal grupların aynı gerçekliğe birbirinden farklı bir bakış açılarıyla yaklaştıkları görülmektedir. Dolayısıyla N'Djamena'da bir arada yaşamayı engelleyen faktörler incelendiğinde, bu farklılıkların hangi hususlarda ön plana çıktığına değinilecektir.

4.3.1. Dini ve Siyasi Faktörler

Bazı görüşmeciler, N'Djamena birlikte yaşama sorununun temel sebeplerinin din ve siyaset olduğunu düşünmektedirler. Ayrıca, çoğu Afrika kentlerinde olduğu gibi (Dembelé, 2006-2009), N'Djamena'da da siyasetçiler daima kültürel farklılıkları (etnik ve din) nefrete dönüştürerek politika yapmaktadırlar. Vidjannangni'nin ifade ettiği gibi çoğu Afrika kentlerinde özellikle Fildişi'de siyasetçiler kültürel farklılıkları projelerle sunup, insanları bölerek düşmanlıklara yol açmaktadır (Vidjannangni, 2011). Bu durum N'Djamena için de geçerlidir.

Görüşmecilerin çoğu eğitimsiz olup farklı din ve etnik gruplara mensuptur. (AA8, OA24 ve HM35 görüşmeciler). Bununla birlikte iki görüşmeci eğitimlidir (BO22 ve XS31 görüşmeciler). Görüşmecilere göre N'Djamena'da birlikte yaşama probleminin kaynağı, siyasetçilerin dini projelerine alet etmesidir. Eskiden farklı

sosyal gruplar ve dinler aynı yerde yaşarken şimdi N'Djamena'da insanlar ayrı ve birbirlerine düşman olarak yaşamaktadır.

Bazı görüşmeciler N'Djamena'da ciddi bir birlikte yaşama sorununun var olduğunu ve artık çözüm bulunamayacağını ifade etmiştir. Bu süre içinde, kimi görüşmeciler farklı etnik gruplarla evlenme imkânı olduğunu söylerken bazıları farklı etnik grup ya da dinlerin hakim olduğu bir mahallede oturamayacağını ifade etmiştir. Dolayısıyla, bazı sosyal grupların bazı mahallelerde oturmaktan korktuğu gözlemlenmektedir. Bunun için, N'Djamena'da birlikte yaşama sorunu ile ilgili görüşmecilerimize en etkili faktörlerin hangileri olduğunu sorduğumuzda, bunların din ve siyaset olduğunu dile getirmişlerdir:

“Ben, farklı etnik grup ve dine mensup olmasına rağmen oğlumu evlendireceğim ama kızımı değil. Çünkü dinimde bu kabul edilemez. Mahallelerinde oturma konusunda dini ve etnik farklılıklara ve kimliklere önem vermiyorum. Bence, birlikte yaşama sorununun temel sebebi siyaset ve dindir. Malloum ve Hissein(ikisi eski cumhurbaşkanları) savaşı bu iki bloğu ortaya çıkıştır. Hatta çoğu insan bu olayların tekrar yaşanmasından korkuyorlar. Müslümanlar o kadar korkmuyorlar sadece güneyliler korkuyorlar. N'Djamena'da Müslümanlar, Hristiyan mahallelerinde evler satın alıp mağazalar açmışlardır. Ama hiçbir Hristiyan, Müslüman mahallelerinde ne evler ne mağazalar inşa edemez. Bunun için çoğu, İdriss'in Cumhurbaşkanlığı'ndan çekilip, bir güneyli cumhurbaşkanı olduğunda çatışmaların geri döneceğini düşünüyor. Bence birlikte yaşama sorununun çözümü çok zor. İllaki halk ayrımcılık yapar ve kimliğini unutmaz” (XS31, Kadın 60, Müslüman,Devlet memuru).

Lakin BO22 ve OA24. Görüşmecilerimizin anlattıklarına bakıldığında, farklı dine mensup olanlarla çocuklarının evlenme imkânı olmayacağını söylemektedirler. Ayrıca, bunun sebebi birlikte yaşama ile ilgili olmayıp dinseldir. Çünkü İslam dininde bir kız farklı dine inanan biri ile evliliği kabul etmemektedir. Bunun yanı sıra, güney etnik grubundan olmasına rağmen eğer Müslümansa evlilik olabilir.

Bunun için, görüşmecilerimize N'Djamena'da birlikte yaşama sorunu ile ilgili, mahallelerde oturmadan farklılara önem verip vermediklerini ve diğer sosyal gruplarla (din ve etnik) evlenme imkânı olup olmadığını sorduğumuzda, şöyle yanıtlar dile getirilmiştir:

“Dini farklı olan ne kız ne de erkek kabul edemem. Ama aynı dinden farklı etnik kökene -eğer sosyal ahlakı ve davranışı iyi ise- izin verebilirim. Hayır, mahallelerinde oturma konusunda kimlik ve farklılara önem vermiyorum. Önemli olan toprak. Evet, satın alırım. Bence N'Djamena'da birlikte yaşama sorunun sebebi siyaset ve dindir. Çünkü siyasetçiler dini alıp sadece hedeflerine ulaşmak için değil aynı zamanda insanlar arasında düşmanlık oluşturmak için kullanmıştır. Eğer halka birbirlerine karşı hoşgörülü olmaları öğretilirse ve eğitim bakanlığı da müfredatlarına birlikte yaşama dersi koyarsa bu soruna çözüm olabilir. Dini ve mahalle liderleriyle konuşup camilerde ve kiliselerde daha fazla duyarlılık sağlanmalı” (BO22, Kadın52,Müslüman, Öğretmen).

“Din farklılığını kabul etmem ama etnik grup farklı olursa hem erkek hem kızımın evlenmesini kabul ederim. Hayır, mahallelerinde oturma konusunda kimliklere ve farklılıklara önem vermiyorum. Çünkü her yerde oturma hakkım var. Evet, Hristiyan mahallelerde ev satın alırım. Bence, birlikte yaşama engel olan en önemli faktörler din ve siyasettir. Hissein Habre ve Kamouge savaş yaptıktan sonra mahallelerin ayrılmasıyla birlikte N'Djamena'da birlikte yaşama sorunu ortaya çıktı. Önceki N'Djamena'da özellikle savaş yapılmadan önce mahallelerde farklı etnik grup ve dinler bir aradaydı. Maalesef savaş olduktan sonra Hristiyanlar Müslüman mahallelerinden çıkıp güney mahallelerine yerleşti. Aynı şey Müslümanlara da yapılmıştır. Hayır, artık bir çözüm görmüyorum” (OA24, Erkek84,Müslüman, Terzi).

A.A.8 ve H.M.35 adlı görüşmeciler ise mahallelerine oturma konusunda kimliklere ve farklılıklara önem verip; farklı Hristiyan etnik gruplarla aynı mahallede ne oturma ne de evlenme imkânı olmadığını açıklamıştır. Bunun yanı sıra, görüşmecilerimizin yanıtlarına bakıldığında, birlikte yaşama sorununun temel sebebi siyaset ve dindir. Ayrıca A.A.8 çözüm olacağını düşünürken H.M.35 artık çözüm olamayacağını ifade etmiştir:

“Çad’da Müslüman olduğu sürece çocuklarımın evliliğini onaylarım. Ama ahlakı iyi olmalı. Evet, mahallelerde yaşama konusunda farklılara ve kimliklere önem veriyorum. Çünkü çocuklarımın iyi sosyo-kültürel değerleri öğrenmesi isterim. Bunun için, onların (Hristiyanların) yanında oturmak istemiyorum. Hayır, onların mahallesinden ev satın alamam. Sosyo-kültürel değerlerimiz farklıdır. Müslüman ve Hristiyan savaşımdan dolayı birlikte yaşayamayız. Çünkü Çad bağımsızlığını kazandıktan sonra ilk cumhurbaşkanı Hristiyan olmuştur ve Müslüman toplumlara adaletsiz davranmış, ayrımcılık yapmıştır. Bu yüzden Müslümanlar devrim yapıp devlete hâkim olmuştur. O günden beri kuzeyden gelen Müslüman etnik gruplar N’Djamena’nın kuzeyine, güneyden gelen farklı Hristiyan etnik gruplarsa N’Djamena’nın güneyine yerleşmiştir. Yani, herkes kendi toplumunu seçmiştir. Çözüm yoktur, artık böyle yaşarız” (HM35, Erkek, 72,Müslüman,kabile lideri).

“Evet, farklı etnik grupları kabul ederim ama din farklı olunca kabul edemem. Müslüman olduğunda evliliği kabul ederim. Evet, mahallelerde yaşamda kimliklere ve farklılıklara önem veriyorum. Kendimi iyi ve güvende hissediyorum. Hayır, Hristiyan mahallelerinde ev satın almam. Bu konuda açık olarak konuşuyorum, sosyal değerlerimiz aynı değil ve çocuklarımın güneylilerin sosyal değerlerini öğrenmesinden korkuyorum. Oraya gitmek etnik grubumuz için de tehlikeli. Önce N’Djamena’da farklı din ve etnik gruplar aynı mahallede yaşıyorduk. Ama Habré ve Malloum savaşında her şey

bozulmaya başladı. Eski arkadaşlar yeni düşmanlar oldu. Bence siyasetin problemleri, din problemlere de yol açmıştır. Evet, çözüm var. Halka birlikte yaşamanın önemini anlatılmalı” (AA8, Kadın57, Müslüman, Ev hanımı).

Bununla beraber, çoğu görüşmeci N'Djamena'da birlikte yaşama sorununun siyasetçilerin projelerinden kaynaklandığını ifade etmiştir. Bu süre içinde, Vidjannangni'nin Fildişi toplumlari için açıkladığı gibi (Vidjannangni, 2011, s. 44-45 ve 48), N'Djamena'da siyasetçiler kimlikleri, farklılıkları kullanarak sosyal ve ekonomik sorunlara yol açmaktadır. Bunun yanı sıra Connan Kenya'nın kentlerde belirttiği gibi (Connan, 2005, s. 2), N'Djamena'da siyasetçiler ve eski kolonyalistler dini kimliği kullanarak insanlar arasında birlikte yaşama sorununa yol açmaktadır (Vaidjiké , 2017).

N'Djamena'da birlikte yaşamayı engelleyen faktörün politika olduğunu söyleyen görüşmecilerin çoğu eğitilmiş olup N'Djamena'da yaşamaktadır. Bu süreç içinde en az 40 sene N'Djamena'da yaşadıklarını ve eskiden N'Djamena'da birlikte yaşama sorununun yer almadığını ifade etmişlerdir. N'Djamena'da birlikte yaşama sorununu siyaset ve siyasetçilere bağlayan görüşmecilerin genelde erkek olması dikkat çekicidir. Bununla beraber, bazıları çözümün mümkün olmayacağını belirtmiştir. Devlet hem iyi bir siyaset geliştirmediği hem de kentleşme politikasında kötü olduğu için N'Djamena'da birlikte yaşama sorunu ortaya çıkmıştır. Ayrıca N'Djamena'da birlikte yaşama sorununun hangi faktörlere bağlı olduğu ve sorunların çözülüp çözülmeyeceğini sorduğumuzda şöyle verilere ulaşılmıştır:

“Eskiden N'Djamena'da toplum olarak rahatça hep birlikte yaşıyorduk. Aramızda ne din ne de etnik farklılık sorun değildi, kardeş olarak yaşıyorduk. Bence N'Djamena'da birlikte yaşama sorununun sebepleri iktidar ve siyasettir. Çünkü N'Djamena'da bazı etnik gruplar ekonomik ve siyasi eşitsizliklere kurban olmaktadır. Hayır, aynı mahallede yaşama konusunda farklı kimliklere, dini mensubiyete, etnik gruba bağlı olmaya önem vermiyorum. Çünkü hem dinim hem de

sosyalleşme süreci gereği çeşitli insanlarla ilişki kurmak gerekmektedir” (AA1, Erkek 57, Müslüman, ilçe belediye danışmanı).

“N’Djamena’yı siyasetçiler etnik gruplara bölmüştür. Her grup kendi toplumunda yaşamayı tercih etmiştir. Bunun sebebi 1979’dan beri yaşanan sivil savaştır. Eğer sosyal adaleti sağlar ve halka iyi bir eğitim verirsek çözüm mümkün olabilir” (XK21, Erkek, 50, Hrisityan, İlçe belediye danışmanı).

“Evet, çocuklarımı farklı dini ve etnik gruplarla evlendirebilirim. Önceden olsa bunu kabul etmezdim. Ama şimdi gençler istediği kişi ile evlenebilir. Onlar farklı dünyada yaşarlar. Hayır, sosyo-kültürel farklılıklara önem vermeden yaşarım. Param varsa eğer Müslüman mahallelerde ev satın alırım. Bazıları sizden nefret ediyor ama ben önem vermiyorum buna. Birlikte yaşama sorununun temel sebebi 1979’dan beri siyasetçilerin yaptığı savaş ve bunun her alanda yarattığı düşmanlıktır. Hatta çocuklar sosyalleşme sürecinde bu olumsuz zihniyeti öğrenmektedir. Bence siyasetçiler hedeflerine ulaşmak için daima bu problematiği kullanıyorlar. Çözüm olur, özellikle dini liderler tarafından geniş bir sensibilizasyon yapılmalı.” (MB32, Erkek43, Hrisityan, Öğretmen)

“Evet, fark etmez. Etnik grup ve din farklı olmasına rağmen evlendirebilirim. Çünkü etnik grubumun genişlemesini istiyorum. Torunlarımın babalarının hepsi Müslüman etnik kökenlidir. Yani kuzey ve güneyi karıştırdım (gülüyor). Hayır, aynı mahallede yaşama konusunda farklılıklara önem vermiyorum, aynı zamanda buna önem vermenin kötü ve olumsuz olduğunu düşünüyorum. Mesela 1969’dan beri Müslüman mahallelerinde yaşamaktayım ama hiçbir zaman komşularıyla sıkıntı yaşamadık. Evet, çözüm olur, çocuklar karşılaştırılmalı. Özellikle sosyalleşme sürecinde bunu yaparsak onlar iyi yolu öğrenir ve tercih ederler. Okullarda ve üniversitelerde birlikte

yaşama kültürü öğretilmeli, sonra halka tavsiyeler vermeli”(YM15, 5.ilçe erkek, 74, Hristiyan, emekli memur).

Bununla birlikte, diğer görüşmecilerin ifadeleri analiz edildiğinde (MS9,XH19 ve MS26 görüşmeciler) birlikte yaşama sorununun artık çözülemez hale geldiği görülmektedir. Ayrıca, diğer Afrika toplumlarında olduğu gibi (Vidjannangni, 2011, s. 52), N'Djamena'da da milli bir kültür veya görüşün oluşmadığı gözlenmektedir. Bunun yanı sıra görüşmecilere göre siyasetçiler adaletli davranmayıp insanlar arasında ayrımcılıklara yol açmakta ve bu yüzden de çözüm zorlaşmaktadır. N'Djamena'da artık farklı sosyal grupların birlikte, homojen ve sıkıntısız olarak yaşayamayacağı söylenir:

“Bence birlikte yaşama sorunu eskiden yoktu. Bildiğin gibi 1974'te çatışma başladığında bölünme başladı. Çünkü eski N'Djamena'da farklı Müslüman ve Hristiyan etnik gruplar aynı mahallede kalıp birlikte yaşıyordu. Yani N'Djamena açık bir toplumdur. Ama şimdi sadece aynı bölgeden gelen, etnik gruplar bir arada yaşamakta. Bence artık çözüm yoktur. İnsanlar kimlik ve ötekilik ile yaşamaktadır” (MS9, Erkek 63, Müslüman, Teknokrat).

“Farklı dinden biri oğluma eş olarak kabul edebilirim ama kızımın evlenmesine izin vermem. Dinimiz bunu kabul etmez. Hayır, aynı mahallede yaşama konusunda farklılıklara önem vermiyorum. Sosyalleşme sürecinde böyle öğrendim. Evet, Hristiyan mahallerinde ev satın alırım. Çünkü etraftaki insanlar iyi ahlak sahibi olunca her yerde yaşayabilirsin. N'Djamena'da birlikte yaşama sorunu siyaset ile ilgilidir. Çünkü 1979'da çıkan çatışma ile birlikte N'Djamena'da insanlar bölünmüş, 2 blok olarak yaşamaya başlamıştır. Çözümün mümkün olduğunu düşünmüyorum. Artık güvensiz bir şekilde yaşıyoruz. Herkes ikiyüzlülük ile yaşıyor zaten. Hatta entelektüeller bile olumsuz zihniyetlere sahipler, kendi etnik gruplarıyla yaşamayı tercih ediyorlar” (XH19, Erkek57, Müslüman, Emekli).

İ.İ.7. adlı görüşmeci, hem farklı sosyal gruplarla yaşamak isteyerek hem de çocuklarının Hristiyanlarla evlenmesine müsaade ederek bu sorunun çözüleceğine inanmaktadır. Bununla birlikte, 26.görüşmecinin (MS26) anlattıklarında nüanslar yer almaktadır. Çünkü bir yandan birlikte yaşama sorununun siyasetçiler tarafından yönetilip çözüleceğini söylerken diğer taraftan ne farklı din ne de farklı etnik gruptan biriyle yaşamak istediğine dikkat çekmiştir:

“Farklı etnik gruptan biriyle çocuklarımı evlendiririm ama farklı dinden birini sadece oğlum için kabul ederim. Evet, Hristiyan mahallerinde ev satın alırım. Birlikte yaşama sorununun sebebi devletin kentleşme planlamasındaki yanlışlardır. Bunun için hala beraber yaşayamıyoruz. Normalde devlet toprakları piyango olarak verecekti. Öyle olsaydı herkes kafasına göre ve kimlik temelli olarak yerleşmeyip aynı mahallede farklı sosyal gruplarla bir arada yaşayabilirdi. Çözüm, devletin kentleşme planlamasında her dairede farklı sosyal grupları karşılaştıracak biçimde toprak dağıtması olabilir. Oralarda oturacak kişiler de 3-4 yıl arasında inşaat yapmazsa cezalandırılmalı (İİ7, Erkek42,Müslüman, yönetici).

“Ben çocuklarımı ancak aynı din ve aynı etnik gruptan biri ile evlendiririm. Çünkü ayrımcılıklar yükseltmiş ve insanlar tehlikeli olmaya başlamıştır. Evet, aynı mahallede yaşama konusunda etnik ve dini farklılıklara önem veriyorum. Çünkü aynı din ve etnik grup ile yaşamak isterim. Hayır, güneylilerin (Hristiyan) mahallelerinde toprak ve ev satın almam. Biz ve onlar farklıyız. Birlikte yaşama sorunu etnik gruplar arasındaki ayrımcılıktan kaynaklanmıştır. Çözüm olarak herkes vatanını sevmeli ve sensibilizasyon yapmalı. Dini liderler iyi uyum yapmalıdır. En son gençler ve devlet bir komite kurarak bütün krizleri çözmelidir (AB26,Erkek81,Müslüman, Şeyh).

4.3.2. Dini ve Kültürel Faktörler

Yukarıda bahsedildiği gibi, bazı görüşmecilere göre N'Djamena'da birlikte yaşama sorunu din ve kültür temellidir. Mbongo'nun Afrika kentlerinin çoğu için söylediği gibi din ve kültür temelinde birlikte yaşama sorunları vardır (Mbongo, 1985, s. 44,46 ve 47). Benzer durumun N'Djamena için de geçerli olduğu ifade edildi. Ayrıca N'Djamena'da büyüyen bazı görüşmeciler (MC2, XD28 ve AS11) eğitim almış olsalar bile farklı dinlerden ve farklı etnik gruplardan kişilerle evlenmek ve aynı mahallelerde yaşamak istemediklerini belirtmişlerdir. Buna rağmen, birlikte yaşama sorununa çözüm bulunabileceğini düşünmektedirler.

Yanı sıra, MC2 ve XD28 görüşmeciler, asla farklı dini ve kültürel gruplarla bir araya gelmeyeceklerini ifade etmektedirler. Bu gruplardan biriyle evlenmeyeceklerini ve aynı yerde yaşamayacaklarını da belirtmektedirler:

“Hayır, ne farklı etnik kökenden ne de farklı dinden birileriyle çocuklarımı evlendirmem. Çünkü bizim kültürümüz böyledir. Diğer etnik gruplarla asla evlenmeyiz. Tabi ki aynı mahallede yaşama konusunda da kültürel ve dini farklılıklarımıza önem veriyorum. Çünkü Hristiyanlarla oturmak istemiyorum. Etrafımda Müslümanlar olmazsa kendimi iyi hissetmiyorum ve onların mahallelerinde güvende hissetmeyeceğimi biliyorum. Hayır, Hristiyan mahallelerinde ev satın almam. Onlarla karşılaşmak istemiyorum. Çünkü sen onların karanlık olaylarını göremedin. Bunun için, böyle sorular soruyorsun bana. Bunun sebebi din, kültür ve biraz siyasettir. Habré ve Malloum savaşı başladığında toplum ikiye ayrıldı (güney-kuzey ve Müslüman-Hristiyan) ve bu birlikte yaşama konusunda sorunlara yol açtı. 1980 öncesinde N'Djamena'nın mahallelerinde farklı din ve etnik gruplar aynı mahallelerde yaşıyordu. Hatta farklı sosyal gruplarla evlenme oluyordu. Bir akrabam Hristiyan kızı ile evlendirildi. 1980'lerden sonra düşmanlık ve güvensizlik baş gösterdi. Bunun için bugün bir Müslüman Hristiyan mahallesine yerleştiğinde kendini güvende hissetmiyor, aynı şekilde bir Hristiyan buraya gelince kendini güvende

hissetmiyor. Evet, çözüm bulunabilir eğer vatan için düşünürsek” (XD28, Erkek 70, Müslüman, Emekli Devlet memuru).

“Hayır, aynı dinden birinin olması gerekir. Yoksa çocuğumu evlendirmem. Evet, aynı mahallede yaşama konusunda da kültürel ve dini farklılıklara önem veririm. Bunun için 7. ilçedeyim(Hristiyan toplumu). Çünkü herkesin yaptığı gibi yapıyorum, akrabalarımın yanında oturmayı istiyorum. Hasta olursam ve birine ihtiyaç duyarsam çözümü kolay olacak. Ama eğer Müslüman ya da Arap mahallelerinde otursaydım zorluklarla karşılaşırđım. Onların çocukları problemi çözmektense hemen bizle kavga etmeye başlar. Böyle nasıl yaşarız? Hayır, Müslüman mahallelerinden ev satın almam. Ayrımcılık olarak değil kendimi güvende hissetmek için. Çünkü eğer N'Djamena'da herkes farklı etnik grup ve din ile aynı yerlerde yaşarsa çatışmalar başlar. Çözüm olur ama zihniyetimizi değiştirmeliyiz -özellikle bazı etnik gruplar. Devlet yalnızca bazı etnik gruplara yardım etmeyi bırakıp tarafsız kalırsa ve sosyal adalet ortaya koyarsa sorunlar çözülebilir ” (MC2, Erkek 50, Hristiyan, Devlet memuru).

“Karar bende değil. Çocuklar istediği kişi ile evlenir. Evet, aynı mahallede yaşama konusunda kimliklere önem veriyorum. Çünkü ailem bana böyle öğretti. Bunun için daima aynı din ve kültürden kişilerle yaşarım. Hayır, Müslüman mahallelerinde bir ev satın almam. Çünkü orada bildiğin gibi birlikte yaşama sorunu hala devam ediyor ve zihniyetimiz farklı olduğundan oraya gitmektense kendi toplumumda yaşamayı tercih ederim. Bu sorunun temel sebebi kültürel zihniyetimiz ve tarihimizin farklılığıdır. Evet, eğer herkes zihniyetini değiştirse sorunlar çözülebilir. (AS11, Kadın30, Hristiyan, Aşçı).

Bununla birlikte bazı görüşmeciler (MH27,MD13,FT12, BT4 ve HD25) farklı dini ve etnik gruplardan olup farklı ilçede yaşamalarına rağmen artık birlikte

yaşamayı istemekte ve aynı mahallelerde oturma konusunda farklılıklara önem vermediklerini ifade etmektedirler. Hatta bazıları sosyo-kültürel anlamda farklı olsa bile evlenmede herhangi bir sıkıntı olmayacağını düşünmektedirler. N'Djamena'da birlikte yaşama sorununun laiklik temelinde çözülebileceğini ifade etmektedirler. N'Djamena'da birlikte yaşama sorununun, kültürel ve dini farklılıkların işlenmesi sonrası sosyal gruplar arasında ayrımcılığa dönüştüğünden şöyle söz edilmiştir:

“Farklı dinden biriyle ne kız ne erkek çocuğumu evlendiririm. Hayır, aynı mahallede yaşama konusunda farklılıklara önem vermiyorum. Evet, Hristiyan mahallesinde ev satın alıp otururum. Birlikte yaşama sorunu din ve kimlik yüzünden ortaya çıkmıştır. Bunun temel sebebi bence çoğu insanın dinin ve milliyetçiliğin anlamını bilmemesidir. Herkes ülkesini severse bu problem ortadan kalkacaktır. Aynı zamanda zihnimiz olumsuz şekilde dönüşmüştür. Çözüm olarak illaki dini liderler sensibilizasyon yapmalı” (MH27, Erkek71, Müslüman, kabile lider).

“Evet, benim için din ve etnik farklılıklar önemli değil ama ahlak önemlidir. Hayır, aynı mahallede yaşama konusunda kimliklere önem vermiyorum” (FT12, Kadın34, Hristiyan, enformel ticaret).

“Evet, hem din hem de farklı etnik gruptan olmasına rağmen kabul ederim. Çünkü artık çocuklar kendi kararlarını kendileri verir, biz de kabul ederiz. Bazıları farklılıklara önem verir ama ben vermiyorum. Evet, Müslüman mahallelerinde ev satın alıp oraya yerleşirim. Çünkü onlar da kardeşlerim. Birlikte yaşama sorununun temel sebebi dini ve kültürel farklılıklardır. Çözüm ancak dini ve etnik grup liderleriyle toplantı yapılması ve halka doğru yolun gösterilmesi ile sağlanabilir (MD13, Kadın33, Hristiyan, ev hanımı).

“Hayır, benim için önemli olan toprak, farklılıklara önem vermiyorum. Hatta evde bir Müslüman ile kalıyoruz. Birlikte yaşama sorunu dini ve kültürel faktörlerden kaynaklanmaktadır. Hristiyan ve

Müslüman aynı yerde yaşamak istemezler. Farklı etnik gruplar arasında toplumsal ilişki olumsuz bir şekilde oluşmuştur. Çözüm için laikliğe büyük önem verilmelidir. Toplumdaki herkese saygı gösterilmelidir” (BT4, Erkek 28, Hristiyan, öğrenci).

“Farklı etnik gruptan kişileri kabul edip çocuklarımı evlendiririm. Ama farklı dinden biriyle evlendirmem. Hayır, aynı mahallede yaşama konusunda dini ve etnik farklılıklara önem vermiyorum. Çünkü eski N’Djamena’nın değerlerinde farklılıklara önem vermiyorduk. Birlikte yaşamayı engelleyen faktörler din ve kültürdür. Bu yüzden aramızda ayrımcılık var. Bazılarının diğer kültür ve dinleri önemsemeyerek saygısızlık yaptığı gözleniyor. Bu yüzden mahallelerimiz farklıdır. Ayrıca çoğu Hristiyan Müslümanlardan korkuyor, daha önce yaşananların geri döneceğini düşünüyorlar. Bugün çoğu insan nefret etmeyi unuttu ama yine de karşılaşmayı istemiyorlar. Özellikle Hristiyanlar Müslüman mahallelerinde yaşamayı sevmez. Çünkü cami var ve eski düşmanlıklar hatırlandığı için.” (HD25, Kadın82, Müslüman, ev hanımı).

Bazı görüşmeciler (HD25 ve FT12) artık dini ve etnik sorunun çözümünün olmayacağını, birlikte yaşama probleminin hep süreceğini düşünmektedir. Çoğu Afrika kentinde olduğu gibi (Yacouba, 2012, s. 135-36), (Eriksen, 2018, s. 442), N’Djamena’da bazı sosyal gruplar arasında ırkçılık, nefret ve ön yargı çözümü imkânsızlaştırmaktadır. Görüşmecilerin ifadelerine bakıldığında çözüm için dinamiklerin henüz hazır olmadığına dikkat çekilmektedir:

“Çözüm göremiyorum, insanlar arasında nefretin hala yer alması, kimliklere önem verilmesi, birlikte yaşamayı kimsenin istemediği anlamına gelir” (HD25, Kadın82, Müslüman, ev hanımı).

“Artık birlikte yaşayamayız, insanlar farklı toplumlarda yaşamayı tercih etmiyorlar. Aynı zamanda aramızda ırkçılık, nefret var. Bunun

için çözüm olabileceğini sanmıyorum. Hayata böyle devam ederiz”
(FT12, Kadın34, Hristiyan, Enformel ticaret).

Bazı görüşmeciler ise N’Djamena’da birlikte yaşama sorununun tek faktörden kaynaklandığına dikkat çekmiştir. Diğer bir deyişle bazı görüşmecilere göre N’Djamena’da birlikte yaşama sorunu sadece siyaset, bazılarında göre ise sadece din yüzünden ortaya çıkmıştır.

4.3.4. Dini ve Etnik Faktör

Çoğu Afrika kentinde olduğu gibi, N’Djamena’da da dini farklılıklar sorunlara yol açarak birlikte yaşamı engellemektedir (Ela, 1983). Elde edilen verilerde N’Djamena’da birlikte yaşama sorunu analiz edildiğinde çoğu görüşmeci din farklılığı yüzünden insanların düşmanlık yaşadığını söylemiştir (Sennett, 2012, s. 69 ve 235). Bunun yanı sıra N’Djamena’da iki farklı din (Müslüman-Hristiyan), iki antagonist toplum ve iki kent (Müslüman ilçesi ve Hristiyan ilçesi) ortaya çıkmıştır. Bu süre içinde, görüşmeciler farklı değişkenlerden oluşmasına ve farklı ilçelerde yaşamasına rağmen (din, yaş, eğitim durumu ve cinsiyet) hepsi N’Djamena’da birlikte yaşama sorununun din farklılığı temelinde olduğunu açıklamıştır. İnsanların birbirini sevmeyip ayrı olarak yaşamayı tercih ettiklerini dile getirmişlerdir.

Yapılan görüşmede, bazı görüşmeciler farklı dinlere sahip olan kişilerle entegre olup birlikte yaşayıp hatta çocuklarını da farklı sosyo-gruplarla evlendirdiklerini söylemişlerdir. Bununla birlikte, hala Müslüman ve Hristiyanlar arasındaki toplumsal ilişkilerde birlikte yaşama sorununun var olduğunu belirtmişlerdir. Hristiyan veya Müslüman biri ile evlendirmeyeceğinin sebebinin ayrımcılık ile ilgili olmayıp dini olarak bunun kabul edilmemesi olduğunu ifade etmişlerdir. Buna bağlı olarak, bazı görüşmeciler (sosyal-gruplar) farklı dinden hiç kimseyle aynı mahallede yaşamak istemediklerine de dikkat çekmiştir.

Ancak, görüşmecilerin anlattıklarında farklılıkların olduğu görülmektedir. Bazı görüşmeciler (BG17 DD3 SG34 ve DO29) dini farklılıklara önem vermeden birlikte aynı mahallede yaşayacağını ifade ederek bu sorunun çözülebileceğini

söylemiştir. Diğer bir deyişle, dini farklılık birlikte yaşamı engeller ama çözüm imkânı kendilerindedir. Artık dini farklılıklara önem vermeden aynı mahallelerde yaşayabileceklerini söylemişlerdir:

“Benim için ne dini ne etnik grup farklılığı önemli değildir. Farklı din ve/veya etnik grup ile evlenme olduğunda birlikte yaşamaya vesile olur. Aynı zamanda çocuklar iki kültürü öğrenebilir. Hayır, aynı mahallelerde yaşama konusunda dini farklılıklara önem vermiyorum. Evet, Müslüman mahallelerinde ev satın alırım. Ama etnik grup olarak bazılarıyla yaşamam. Kimler? Zagawa. Zira onların toplumunda sıkıntılar çoktur. Birlikte yaşama sorunu ve ayrılma sebebi din kaynaklıdır. Evet, eğer zihniyetimizi değiştirirsek çözüm olur.” (DD3,Erkek26,Hristiyan, Öğrenci).

“Evet, ikisi farklı olmasına rağmen kabul ederim. Hayır, aynı mahallelerde yaşama konusunda dini farklılıklara önem vermiyorum. Ayrılmak güzel değil. Çünkü bu ülke herkes için. Sadece dinler farklı olduğu için birbirimizi hiç sevmiyoruz. Bunun için, N’Djamena’da güney ve kuzey toplumlar bulunmaktadır. Bence eğer sensibilizasyon ve diyalog olursa çözüm olur” (DO29,Erkek32,Hristiyan, esnaf).

“Ben dini ve etnik grupların farklılığına önem vermiyorum. Kızımın mutluluğu ve aşkına bakacağım. Hayır, aynı mahallelerde yaşama konusunda kimliklere önem vermiyorum. Önemli olan toprak ve ben Çad’lıyım her yerde yaşama iznim var. Birlikte yaşama sorununun sebebi dindir. Aynı düşünmüyoruz. Açık ve net olarak söylersek, Müslümanlar bizimle yaşamak istemezler. Yoksa biz onlarla yaşamayı isteriz. Çözüm eğer sensibilizasyon yaparsak olur. Lakin hala insanlar bu konuda olumsuz düşüncelere sahiptir.”(BG17,Kadın38,Hristiyan, ev hanımı).

“Evet, ikisi farklı olmasına rağmen kabul ederim. İki kızımı farklı dini ve etnik kökenden evlendiririm. Hayır, dini farklılıklara önem vermeden

yaşarım. Önemli olan yönetim. Ama çoğu insan bu farklılıklara önem veriyor. Bunun için, güney mahallelerinde Müslümanlar ve kuzey mahallelerinde Hristiyan sayısı azdır. Niçin? Onlar (Hristiyanlardan bahsediyor) oraya gittiğinde illaki Müslüman olmak ya da toprağı satın almak zorunda kalır. Ama Hristiyan mahallelerinde hiç kimse dininizi değiştirmez. Her Çadlı birbirine kardeş olarak bakmalı, bu şekilde ancak çözüm olur.” (SG34,Kadın57, Hristiyan, ev hanımı).

Bununla birlikte, N’Djamena’da hala din farklılığı yüzünden insanlar ayrı yaşamakta, toplumsal ilişkilerinde olumsuz iletişim yer almaktadır. Bunun için, MA18, KD14, HH23 ve NS30 adlı görüşmecilerin (değişken olarak kadınlar) ifadeleri analiz edildiğinde artık N’Djamena’da birlikte yaşama sorununun çözülemez olduğu görölmektedir:

“Dini farklı biriyle olmaz. Sende biliyorsun dinimiz bunu kabul etmiyor. Hatta etnik grupların bazılarında da vermem kızımı. Çünkü onların zihniyetlerini beğenmiyorum. Erkek için sıkıntı yok, istediği kız ile evlenebilir. Hayır dini farklılıklara önem vermem satın alırken hatta Hristiyan ilçelerde ev satın alırım ama kendim oturmam. Çünkü sosyo-kültürel değerlerimiz farklıdır. Bizim bir atasözümüz var: “Aileniz sosyal ahlakınızdır.” Birlikte yaşama sorununun temeli ve ayrılma sebebi dindir. Hiçbir çözüm yoktur. Biz ve onlar aynı olmayacağız. Bunu ayrımcılık olarak düşünme, gerçeği ortaya koyuyorum. Çünkü onların mahallesinde kilise, meyhaneler vd. var. Biz bunları sevmiyoruz. Aynı zamanda kıyafetlerimiz de farklıdır” (MA18,Kadın32,Müslüman, Öğrenci).

“Oğlum için kabul ederim ama kızım için etmem, çünkü dinimiz bunu kabul etmiyor. Evet, aynı mahallede yaşama konusunda dini farklılıklara önem veririm. Çünkü benimle aynı dinden olanlarla oturmak isterim. N’Djamena’da birlikte yaşama sorununun sebebi biz ve onların aynı olmaması ve beraber oturmak istemememizdir. Onlar

bizden uzaklaşmak istediler. Çözüm hiçbir zaman olmayacak ve artık böyle devam edecektir” (KD14, Kadın28,Müslüman, ev hanımı).

“Hayır, Müslüman etnik kökenleri kabul etmem. Çünkü verirsem kızımın dini ve kültürünü değiştirecektir. Evet, aynı mahallede yaşama konusunda dini farklılıklara önem veririm, Hristiyanlarla oturmak istiyorum. Çünkü Müslüman mahallerinde oturmaktan ve özellikle bazı etnik gruplarla oturmaktan korkuyorum. Müslüman mahallelerinde ev satın almam. Çünkü onlar tehlikeliler ve ayrımcılık yaparlar. Çözüm yoktur bence” (NS30, Kadın25, Hristiyan, öğrenci).

“Kızımın Hristiyanlarla evlenmesine izin vermem ama oğlum evlenebilir. Eğer severse kabul ederim. Evet, aynı mahallelerde yaşama konusunda dini farklılıklara önem veririm. Onlarla yaşamak istemiyorum ve Müslüman kardeşlerimle oturmak istiyorum. Kendimi güvende hissetmek ve çocuklarımın hem İslam değerlerini hem de bizim kültürümüzü unutmaması için. N’Djamena’da birlikte yaşamayı engelleyen faktör sadece dindir. Din yüzünden aramızda uyuşmazlık var, aynı zamanda ikiyüzlülük yapmayı severiz. Çözüm göremiyorum. Çünkü onların yanında yaşamak zor. Ancak bir Müslüman gelirse bu evi satar ya da kiraya veririm” (HH23, Kadın, 53, Müslüman, Öğretmen).

4.4. N'DJAMENA'DA SOSYO-EKONOMİK EŞİTSİZLİK VE BÜROKRASİDE NEPOTİZM

Her kentte olduğu gibi N'Djamena'da da toplumda eşitsizlikler yer almaktadır. Bunun yanı sıra Dembele'nin ifade edildiği gibi, N'Djamena'da eşitsizliklerin biçimi ve realiteleri büyümeye başlamıştır (Dembelé, 2006-2009). Bu süre çerçevesinde, çoğu Afrika kentlerinde (Kenya) sosyo-ekonomik eşitsizlik kültürel farklılıklar tarafından olduğu gibi (Connan, 2005, s. 18), N'Djamena'da benzer bir durum söz konusudur. Ayrıca insanlar arasında hem sosyo-ekonomik eşitsizlikler hem de idarelerde nepotizm yer almaktadır (Vaidjiké , 2017, s. 68). Bu araştırmamızda görüşme yapılan sosyal grup ve otoritelerin hepsi N'Djamena'da sosyo-ekonomik eşitsizliğin ortaya çıktığını kabul etmiştir. Bu süreçte, yetkililerle yapılan mülakatlarda elde edilen veriler analiz edildiğinde idarelerde nepotizm ve eşitsizliklerin yer aldığı ifade edilmiştir. Aynı zamanda görüşmeciler sorunların çözümlerini de söylenmiştir.

Bununla beraber, bazı görüşmeciler sadece N'Djamena'da ekonomik eşitsizlik olduğunu söylemektedirler. Buna bağlı olarak bazı görüşmecilere göre N'Djamena'da sadece Müslüman etnik gruplar hâkimdir. Ama genelde veriler analiz edildiğinde sosyal grupların (farklı ilçede kalan) hepsi N'Djamena'da bir ya da iki etnik grubun sosyo-ekonomik olarak hâkim olduğunu açıklamıştır. Aynı zamanda mahalleler arasında da eşitsizliğin yer aldığına dayalı veriler bulunmaktadır.

4.4.1. Sosyo-Ekonomik, Mekânsal ve Siyasal Alanda Etnik Hâkimiyet

Birkaç Afrika şehrinde olduğu gibi, N'Djamena'da da bir sosyal veya etnik grubun güçlü olduğunu ve ekonomik ve siyasi fırsatlar kazandığını söylemek mümkündür. Başka bir deyişle, Afrika şehirlerinde her rejimde bir etnik grup hâkimdir. Ayrıca devletin de desteğiyle ekonomiye ve siyasete tek bir etnik grubun hâkim olduğu belirtilmektedir. Ayrıca bazı sosyal grupların devlete güvenmediği de bir gerçektir (Dembelé, 2006-2009, s.54). Başka bir deyişle Leonard, modern toplumlardaki sosyo-ekonomik eşitsizliğin, devleti yöneterek ve müdahale ederek bir sosyal sınıfı destekleyerek diğer etnik grupları zayıflattığını belirtmektedir. Aynı

zamanda diğerk etnik gruplar da siyaset ve ekonomide marjinalleştiklerini iddia ediyorlar (Layder, 2010, s. 60). Ayrıca N'Djamena'da bu tür sosyo-politik ve ekonomik gerçekler artmıştır. Bu nedenle çalışmada, görüşmecilerimiz farklı yaş, cinsiyet ve farklı dinlere mensup olmalarına rağmen, çoğu N'Djamena'da bir veya iki etnik grubun hakim olduğunu açıklamaktadır. Ayrıca N'Djamena'da etnik bir grubun sosyo-ekonomik açıdan baskın olduğunu söyleyenler, aynı ilçede yaşamadıklarını ve eğitim seviyelerinin aynı olmadığını belirtmektedirler.

Bununla birlikte, MS9 ve XK21'nin ifadeleri incelendiğinde, bir etnik grubun baskın hale geldiği ve ekonomi kazanç ve güç kazandığı görülmektedir. Ayrıca devlet desteğiyle hâkim oldukları açıklanmıştır. HM35 adlı görüşmeci'nin açıklamalarında ise cumhurbaşkanının mensup olduğu etnik grubun hakim olduğunu ve devletten destek aldığını belirtmektedir. Aynı zamanda, N'Djamena'nın bazı mahallelerinde zengin insanlar giderek daha fazla yaşadıkları için belediyelerin çoğunlukla orada çalıştıklarını belirtmektedir:

“Evet, bir etnik grup sosyo-ekonomik alanda hâkim olmuştur. Cumhurbaşkanına yakın olan etnik gruptur bu. Yoksa hepimiz aynıyız ama onlar devletten ve adalet bakanlığından yardım aldığından avantajlar kazanmıştır” (MS9, Erkek 63, Müslüman, teknokrat).

“Elbette N'Djamena'da sadece bir sosyal grup toplumda hâkim olmuştur. Aynı zamanda iktidar, ekonomik ve siyasi faktörlere sahip olmuştur. Çünkü ülkemizin bütün politika ve ekonomik sistemleri ele alınmıştır. Bazı sosyal gruplar Fransa'dan destek almaktadır. Bunu herkes bilir. Hâkim olan etnik grup kimler? (...)” (XK21, Erkek50, Hristiyan, ilçe belediye danışmanı).

“Evet vardır. Etnik gruplar arası bir eşitsizlik olduğunu görüyoruz. Cumhurbaşkanının mensup olduğu etnik grup üst düzeyde yaşamaktadır. Evet, N'Djamena'da zengin mahalleler vardır. Ama genelde fakirlerin sayısı çoktur. Hatta belediyelilerin zenginlerin

semterinde sık sık çatıştığı görülür. Çünkü oralarda otoriteler ve zenginler yaşıyorlar (HM35, Erkek72, Müslüman,Kabile lideri).

Bununla beraber, MD13 (7.ilçe) ve HD25 (5.ilçe) ikisi kadın olup farklı din inanıp ve farklı ilçede yaşamasına rağmen aynı düşüncededirler. Hâkim olan iki etnik grup yolsuzluk yaptıkları için sosyo-ekonomik alanda hâkim olmuşlar. Ayrıca, anlattıklarında bazı sosyal gruplar (özellikle Müslüman etnik grupları) sosyo-ekonomik prestijler kazanmaktadırlar. Bunun yanı sıra mahalleler arasında ayrımcılık ve eşitsizlikler vardır:

“Evet, bir etnik grup hâkim olmuştur. Devlet destek verdiği için toplumda dokunulmaz etnik gruplar olmuştur. Aynı zamanda devletin bütün paralarını çalmıştır. Bu nedenle ekonomi ve siyasi alanda hâkim olmuştur. Onlar kimler? Herkes bilir sen de biliyorsun. (söylemek istemedi). Evet, N’Djamena’da bazı mahalleler zenginlik göstermeye başlamıştır. Bu mahallelerde oturan kişilerin çoğu rüşvet yoluyla para kazanıp evler yapmaktadırlar.” (MD13, Kadın33, Hristiyan, Ev hanımı).

“Evet, vardır ve herkes bilir. Çünkü onlar hem iktidar sahibi olmuştur hem de diğer etnik grupları ezmektedir. Cumhurbaşkanının kendi etnik grubu olduğu için devlet parası çalarak lüks yaşayıp saygınlık elde etmiştir. Evet, N’Djamena’da şimdi bazı mahallerde zenginlik var. Mesela FARCHA’da yüksek sosyal sınıfların mahalleleri görülür. Hatta belediyeler sık sık buralarda çalışır ve bazen bedava hizmetler verir. Ama bizim mahallemizde sık sık gelmez ve yüksek paralar öderiz. Bence sosyo-ekonomik eşitsizliğin temel sebebi iktidar ve devlettir. Sorumlu olan devlet. Çözmek için illaki cumhurbaşkanı sahaya inmeli ve bütün Çadlılar için çalışmalı, etnik ayrımcılık yapılmadan herkes vatan için çalışmalıdır.” (HD25, Kadın82, Müslüman Ev hanımı).

Ayrıca, N'Djamena'da sosyo-ekonomik eşitsizlikte, bazı görüşmecilerin anlattıklarında farklılıklar bulunup; sadece 1 grup değil 3 farklı etnik grup hâkim olduğuna dikkat çekilmiştir. Diğer ifadeyle, şimdi N'Djamena'da birkaç etnik grup sosyo-ekonomi ve politika alanda hâkim olmuştur. Bunun yanı sıra gitgide mahaller arasında sosyal mekânsal eşitsizlikler büyümektedir. YM15, İİ7 ve SG34 adlı görüşmecilere göre N'Djamena'da bazı etnik gruplar rejimden destek almadan sosyo-ekonomik alanda hâkim olmuştur ve diğerinin devletten destek aldığını ama geçici olarak hâkim olduğunu ifade etmişlerdir:

“Evet, bir etnik grup hâkim olmuştur. Özellikle N'Djamena'da bir etnik kimlik zenginleşerek prestijler kazanmıştır. Kimler? Devlet bilir (kendisi cevap veremedi). Evet, şimdi bazı mahallelerde üst sınıftan kişiler yerleşmiştir .(Farcha, 50m mahalleleri). Bu mahallelerde yaşayanlar devletten destek alarak diğerleri cumhurbaşkanın siyaseti yaparlar. Bence sosyo-ekonomik sorunun temel sebebi siyasettir. Bunun için, buna acilen çözüm bulunmalı ve devlet objektif olarak ciddi kararlar almalıdır. Aynı zamanda sosyal gruplara (bütün sınıflara) yardım etmelidir. Şimdi ülkemiz zengin olmasına rağmen çoğu insan yoksulluk içindedir” (YM15 5.ilçe erkek, 74, Hristiyan, emekli-teknokrat).

“Evet, bazı etnik gruplar hâkim olmuştur. Üç grup ama özellikleri farklıdır. Bazıları kendi ticaretini yapıp zengin olmuştur. Mesela birinci grupta Kanembou, Gourane ve Ouaddai etnik grupları bulunmaktadır. İkinci gruptakiler devletten destek aldığı için zengin olmuştur (Zagawalar). Üçüncü grup, hem farklı Hristiyan etnik kökeni hem de farklı Müslüman etnik kökendir. Yani, devlette rüşvet yapanlardır. Evet, vardır, artık N'Djamena'da zenginler kendi mahallesi oluşturmaya başlamıştır (Farcha, Moursal ve 50 m mahallesi). Bence çözüm kalbimizde iman olmalı” (SG34, Kadın57,Hristiyan, Ev hanımı).

“Bir etnik grup ekonomik alanda hâkim olup ama geçicidir. Çünkü rejim ya da devletten destek almıştır. Ama bazı etnik gruplar (Gourane Kréda, Kanembou ve Ouaddai) zenginliğine devam eder. Çünkü çoktan zenginler. Evet, bazı mahallerde kimlik olarak zenginlik gösteriyor. Mesela kuzey (Müslüman) mahalleleri daha iyi şekilde inşaat etmişlerdir aynı zamanda hâkim bir yapı olduğuna dikkat çekmiştir. Bu eşitsizliğin kökeni, devlet mali çalan kişiler. Bazı kişiler 4-5 milyar çaldığını görülür (Bankalarda). Sorumlu olan devlet ve çözmek için iyi bir adalet ve herkes iyi bir iman sahip olmalı” (İİ7, Erkek42, Müslüman, yönetici).

Bu bağlamda, Vaidjiké'nin açıklandığı gibi (Vaidjiké , 2017, s. 68-69), diğer görüşmecilerin (BT4 ve XD28. Görüşmeci) ifadelerine bakıldığında N'Djamena'da sosyo-ekonomik eşitsizliğin hep var olduğu ve yeni olgu olmadığı görülür. Diğer deyişle, her cumhurbaşkanıyla yeni bir sosyal ve etnik grup hâkim olduğu öne sürmüştür. Aynı zamanda sosyal grupların arasında gittikçe ayrımcılık ve mahallelerde zenginlik göstermeye başlamıştır. Dolayısıyla, XD28 görüşmeciye göre (N'Djamena'da 52 yıl yaşamış) bu olgu normaldir:

“Evet bir etnik grup hâkim olmuştur. Normal bir şey bence. Çünkü bu yeni bir olgu değil. Her cumhurbaşkanı kendi etnik grubuna önem vermekte ve toplumda hâkim yapmaktadır. Önce Sara etnik grubu, sonra Gourane etnik grubu ve şimdi Zagawa etnik grubu sosyo-ekonomik alanda hâkim olmuştur. Evet, şimdi bazı mahallelerde zenginler oturmaktadır. Genellikle cumhurbaşkanın etnik grubudur bunlar. Bunun için, bu olgunun çözümü kolay değil illaki rejim değiştirilmeli” (XD28, Erkek 70, Müslüman, Emekli-Devlet memuru).

“Evet vardır. Çünkü bazı etnik gruplar şöyle düşünüyor: biz zenginiz ve bütün toplumda hâkim olacağız. Nasıl? Bu üstünlük sadece bir faktör tarafından açıklanır: sosyo-politika. Mesele şu, her cumhurbaşkanı kendi etnik grubuna avantajlar ve prestijler verir.

Bunun için, ilk cumhurbaşkanı olduğunda bütün “Sara” etnik grubu prestij kazanarak toplumda hâkim oldu. Aynı şekilde Habré geldiğinde “Gourane” etnik grubu hâkim olmuştur. Şimdi ise İdriss Deby cumhurbaşkanı olup “Zagawa” etnik grubu hâkim olmaya başlamıştır. Evet, bazı mahalleler (Farcha ve klemat) zenginlik gösterir. Sosyo-ekonomik eşitsizliğin temel kaynağı bence siyaset. Sorunun çözümü için cumhurbaşkanı bütün Çadlılar için çalışmalıdır” (BT4, Erkek28, Hristiyan, Öğrenci).

Bununla beraber, çoğu görüşmecinin anlattıkları analiz edildiğinde N’Djamena’da bir etnik grup hâkimdir ve mekânsal olarak zenginlikler açıklanmıştır. Bunun yanı sıra, sosyo-ekonomik eşitsizlik ile ilgili veriler açıklandığında bazı görüşmeciler devlet ve etnik kimliğin gücüne dikkat çekmektedirler. Ancak bazı görüşmeciler mekânsal ile ilgili eşitsizlikleri açıklanırken bazı mahallelerin diğer mahallerden daha iyi kentleşmiş olduğunu söylenmektedir. Bu süreçte, görüşülenler farklı özelliklere sahip olup (yaş, eğitim seviyesi, medeni durumu) farklı ilçelerde yaşamasına rağmen aynı düşünceyi ortaya koymuşlardır. Ama çözüm olarak diverjanslara işaret edilmekte ve bazı görüşmeciler devlet ve otoritenin daha iyi cesaret göstereceğini söylerken diğerleri halkın daha iyi düşünüp birbirini daha çok seveceğini ifade ederek dile getirmiştir:

“Evet, bir etnik grup hâkim olmuştur. Çünkü devleti yöneten kişilerden yardım alıyorlar. Evet, mahalleler arasında eşitsizlikler vardır. Mesela, N’djari Dar-el salam ’da belediyeler sadece zengin mahallesinde çalışıyorlar. Bence sosyo-ekonomik eşitsizliğin temel sebebi iktidardır. Çözüm için halk birlikte hareket etmelidir. Çünkü sorumlu olan devlettir.” ” (MH27, Erkek71, Müslüman, Mahalle lideri).

“Evet, bir etnik kimlik hâkim olmuştur. Ne Ouaddai ne sara etnik grubu, Zagawalar. Sonra Gouranlar zengin olmuştur. Onlar devlette milyarla oyun oynuyorlar ama çoğu insan açlıktan ölmektedir. Evet, böyle mahalleler vardır. Mesela, Farcha, klemat vd. mahalleleri.

Sosyo-ekonomik eşitsizliğin temel sebebi iktidardır. Bu çözmek için belediye ve kentleşme başkanı cesareti varsa kent eşitsizliği ve sorunları yok etmeye çalışmalıdır” (XH19, Erkek57, Müslüman, Emekli).

“Evet bir etnik grup hâkim olmuştur. Hatta göremeyenler bilir. Onlar mı? Cumhurbaşkanın etnik grubu aynı zamanda bildiğiniz gibi devletten destek alıyorlar. Biri mahalleye yerleştiğinde bütün mahallede hâkim olmayı ister. Onlar zenginler ve nefret ortaya koyuyorlar, güzel arabalara binip; komşu olmasına rağmen diğerlerine selam vermiyor. Onlarla hiç sosyal ilişki kurma fırsatı bulamayız. Bu eşitsizlikten devlet sorumludur. Çözüm için birbirimizi sevip; vatan için çalışmalıyız.” (BM32, Erkek, 43, Hristiyan, öğretmen).

“Evet, bir etnik grup hâkim olmuştur ve bu etnik grup cumhurbaşkanın etnik grubudur. Bunun için, devletten destek alırlar. Bakın, sosyo-ekonomik eşitsizlik o kadar yükseltmiştir ki, bu etnik grupta olanlar özellikle kadınlar ticaret alanda bütün eşyalarına vergi vermeden elde etmektedirler. Aynı şekilde erkekler arabaları vergi vermeden kullanmaktadır. Evet, mekânsal olarak bir eşsizlik var, bazı mahalleler daha iyi kentleşmiştir (farcha, Moursal, Djambal bar vd.). Çözüm olarak bence halk iyi düşünmeli ve her şey ele alınmalıdır” (XS31, Kadın, Müslüman,Devlet memuru).

“Evet. Bence Zagawa etnik grubu. Çünkü devletten destek alıyorlar. Evet mahalleler arasında eşitsizlik var. Mesela, Farcha, Moursal vd. Sorunun sebebi otoritelerin iyi çalışmamasıdır. Çözüm için herkes kendi maaşı ile çalışmalıdır.”(NS30,Kadın, Hristiyan, Öğrenci).

Bununla birlikte, bazı görüşmecilerin anlattıkları analiz edildiğinde N’Djamena’da dini olarak insanlar arasında sosyo-ekonomik eşitsizlikler vardır. Bunun yanı sıra, görüşmecilerin söyledikleri açıklandığında hem Müslüman etnik

grubu zengindir hem de Müslümanların mahallelerinde daha iyi kentleşme yapılmıştır. Bunun için, N'Djamena'da sosyo-ekonomik eşitsizlik ile ilgili sorduğumuzda bazı farklı Hristiyan etnik kökenden kişiler aynı düşünceleri dile getirmiştir:

“Bence sosyo-ekonomik eşitsizlik vardır ve Müslümanlar hâkimdir. Özellikle sosyal, ekonomi ve siyaset alanda eşitsizlikler yoğundur. Evet, şimdi N'Djamena'da zenginlerin mahalleri var ve belediye onlara yardımcı olup mahallelerinin temizliğini iyi yapmaktadır. Onlar devletin parasını alıp toplumda hâkim olmuştur ve güzel binalar yapmışlardır. Bunda Devleti (kentleşme bakanlığı, belediye ve otorite) sorumlu olarak görüyorum. Çünkü objektif olarak çalışmıyorlar.” (DS10, Kadın27, Hristiyan, Öğrenci).

“Evet sosyo-ekonomik eşitsizlikler var. Çünkü devlet sadece bazı sosyal gruplara destek veriyor. Bunun için, N'Djamena'da sadece iki Müslüman etnik grup hâkim olmuştur. Kimler? (biliyorsun dedi ve biraz güldü). Onların yüzünden çoğu halkta kırgınlık olmuştur. Evet, zengin mahalleleri vardır ve hepsi Müslüman mahallelerdir. Hatta orada belediyeliler çok iyi ve daima çalışır. Herkes biliyor ki, aramızda bir sosyo-ekonomik eşitsizlik var. Bu sosyo-ekonomik eşitsizliğin temel sebebi bölgecilik, nepotizm ve iktidardır. Cumhurbaşkanı herkes için çalışmalı ve halko bölmeye çalışmamalıdır.” (RB16, Erkek35, Hristiyan, Güvenlik).

“Evet, bence Müslümanlar toplumda sosyo-ekonomik alanda hâkim olmuştur. Evet, onların mahalleleri zenginlik gösteriyor. Mesela, 40 m ve klemat mahalleleri. Sosyo-ekonomik eşitsizliğin temel sebebi iktidar ve baş sorumlu cumhurbaşkanıdır. Çözüm için kalplerimizi değiştirmeliyiz ve devlet herkes için çalışmalıdır.” (BG17, Kadın38, Hristiyan, Ev hanımı).

4.4.2. N'Djamena'da Sosyo-ekonomik Eşitsizlik

Bazı verilerde N'Djamena'da her alanda (sosyo-ekonomik, siyaset vd.) bir etnik grup veya sosyal grubun hâkim olmadığı bulunmaktadır. Bu düşüncedeki görüşmecilerin hepsi erkek olup, sadece birisi (24. Görüşme) eğitimsizdir. Bunun yanı sıra, görüşmecilerin anlattıklarına bakıldığında N'Djamena'da sosyo-ekonomik eşitsizlik yoktur ama ekonomi ya da ticaret alanında bir etnik kimlik hâkim olmuş ve devletten destek almaktadır. Ancak, eski N'Djamena'da bazı sosyal gruplar zengin ve üst sınıfta olmasına rağmen mahallelerde ayrımcılıklar olmadığı söylenmiştir. Bu süreçte bazı görüşmeciler N'Djamena'da sosyal gruplar arasında yer alan ekonomik eşitsizliği 2003'te (petrol ihracatına başladığında) başladığını söylemiştir. Aynı zaman diliminde mahallelerde zengin gruplar oluşturmaya başlamıştır. Bunun için, N'Djamena'da bir etnik kimliğin hâkim olup olmadığını ve sorumluların kimler olduğunu sorduğumuzda görüşmeciler şunları dile getirmiştir:

“Evet, bir etnik kimlik hâkim olmuştur. Sadece ekonomik alanda bir etnik kimliğin hâkim olduğunu düşünüyorum. Çünkü devletten destek aldığı için diğer etnik gruplardan ticaret alanında fırsatları kazanmışlardır. Sorumlu olan devlettir” (MSİ36, Erkek37, Müslüman, Kentleşme uzmanı).

“Evet vardır. Özellikle ekonomik eşitsizlik. Çünkü bir etnik grubun ekonomik sermaye hâkim olarak iktidar yapıldığı görülmektedir. Devlet tarafından iktidar sahibi olunup ekonomik alana empoze edilmiştir. Bu olgu, petrol çıktıktan sonra belirginleşmiştir. Evet, bazı mahallelerde zenginlik fazladır. Önceleri, böyle bir realite yoktu. Mesela Farcha Milézi, klemat mahallelere bakıldığında N'Gabo ve Kabalaye mahalleleri ile mukayeseli olarak baktığımızda çok ayırım ve fark mevcuttur. Bu eşitsizliğin sorumlusu olan devlettir. Çünkü devlet adaleti sağlamamaktadır” (BT4, Erkek28, Hristiyan, Öğrenci).

“Evet, bir etnik grup hâkim olmuştur ama her alanda değil. Ekonomik alanda şimdi “Zagawalar” hâkimdir. Bu eşitsizlik devlet malının çalınmasıyla oluşmuştur. Sorumlu olan devlettir. Çözüm herkesin iyi bir

imana sahip olması ve devletin adaleti sağlamasıyla mümkündür.” (İİ7, Erkek42, Müslüman, Yönetici).

“Evet vardır. Çünkü cumhurbaşkanı etnik grubuna öncelik vermektedir. Ama sadece ticaret alanında. Evet, bazı mahallerde zenginlik görülmeye başlamıştır. Eski N’Djamena’da böyle bir durum ve ayrımcılık yoktu. Sorumlu olan devlettir. Çözüm için devlet herkes için çalışmalı ve iyi bir plan yapılmalıdır.” (OA24, Erkek82, Müslüman, esnaf).

4.4.3. Bürokraside Nepotizm ve Nedenleri

Bütün Afrika toplumlarında olduğu gibi N’Djamena’da kimlik ve farklılık sorunu sadece mahallelerde yer almamaktadır. Aynı zamanda yönetimlerde, iş yerlerinde insanlar arasında nepotizm ve ayrımcılıklar işlemektedir (Vidjannangni, 2011). Bu süreçte, Connan’ın Kenya toplumları için belirttiği gibi (Connan, 2005, s. 11,41ve42), N’Djamena’da da bazı etnik gruplar devletten etkilenmektedir. Diğer bir deyişle, Layder’in ifade ettiği gibi, bazıları kendilerini güçsüz hissedip diğerlerinin kontrolü altındadır (Layder, 2010, s. 324).

Ayrıca araştırmamızda otoritelerle yapılan mülakatlar analiz edildiğinde idarelerinde kimlik sorunu ve nepotizm ilişkili olarak bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, Parson’nun açıklandığı gibi, modern toplumlarda özellikle yönetimlerde, devlet desteğiyle birkaç grup diğer gruplardan güçlü olup eşitsizlikler ortaya koyar ve onları kontrol altına alır (Layder, 2010, s. 33). Aynı durum, N’Djamena’nın yönetimleri için de geçerlidir.

36. görüşmecinin anlattıklarına bakıldığında bugün N’Djamena’da özellikle idarelerde nepotizm ve kimlik sorunu büyük bir yer işgal etmektedir. Görüşülenlerin özelliklerine bakıldığında; hepsi devlette çalışmaktadır. YP33 görüşmecinin anlattıklarında sosyo-ekonomik eşitsizliğin nepotizm yüzünden olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, mülakata katılanlar otoritelerin hepsi yönetimlerde nepotizm ve etnisite büyük yer aldığını kabul edilerek birkaç grubun avantajlar kazandığını belirtmişlerdir (AA1 ve XK21). Ayrıca, bugün idarelerde nepotizmin yer

alıp almadığını; hangi nedenlerle bağı olduğunu sorduğumuzda katılımcılar şunları dile getirmiştir:

“Evet bugün idarelerde nespotizm vardır. Çünkü devlette önemli görevler alanların hepsi becerikli değildir. Aynı zamanda bunlar sadece güçlü olan etnik gruplardan destek aldığı için önemli görevleri kazanmıştır. Bunu çözmek için illaki meritokratie, meziyet ortaya konulmalıdır.” (XK21, Erkek50, Hristiyan, ilçe Belediye danışmanı).

“Evet, idarelerde-yönetimde kimlik ve nespotizm sorunu vardır. Özel idarelerde bilemiyorum. Ama devlet yönetiminde din ve etnik kimlikler sorunu bazı sorunlara yol açmıştır. Nefret, eşitsizlik vd. Bugün herkes idare için çalışmıyor ama kimlik (etnik, bölgesel) için çalışmaktadır. Bu sorunu çözmek için, vatana öncelik vermek ve devlet anayasasına saygı göstermek gerekir.” (MSİ36, Erkek37, Müslüman, kentleşme uzmanı).

“İdarelerde dini ve etnik sorunlar vardır. Zira idarelerde herkes kendi gruplarına (din, bölgesel ve etnik) yardım ederek çalışmaktadır. Mesela A etnik grubu sadece A etnik grubundan kişilere yardım eder ve B dini sadece B dinine mensup olanların işlemlerini yapmaktadır. İdarelerde nespotizmin sebebi insanların devlete ve anayasalara saygı göstermemesidir. Bu problemi çözmek çok kolay. Yani, liyakat temelli görevlendirmeler yapılmalı. Ama devlet bunu çözmek istemiyor. Çünkü hala yanlışlar var. Mesela çevre uzmanları finans bakanlığında çalışır, bazı mühendislik fakültesinden mezun olanlar bankacılık idarelerde çalışır. Böyle devam ederse nasıl çözüm bulacağız? Sorumlu olan cumhurbaşkanı ve ekibidir. Çünkü çözüm onların ellerinde.” (AA1, Erkek57, Müslüman, belediye danışmanı).

“Bence N’Djamena’da sosyo-ekonomik eşitsizlik anarşi ve devlette nespotizmin sebebidir. Artık çözüm olmaz bence.” (YP33,Kadın, Hristiyan, öğretmen).

4.5. N'DJAMENA'NIN KENTLEŞME POLİTİKASINDA HALK VE OTORİTE ALGILARI

Çoğu Afrika kentinde olduğu gibi, N'Djamena'nın planlamasında da (kentleşme sürecinde) düzensizlikler ve sorunlar ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra ikinci bölümünde ifade edildiği gibi N'Djamena'nın kentleşme sürecinde hem sorunlar hem de eksikler mevcuttur. Ayrıca, araştırmamızda N'Djamena kentleşme politikası ve/veya oryantasyonuyla ilgili yapılan görüşmelerde halk ve otoriteler farklı görüşlere sahiptirler. Sıradan insanlar ile yapılan görüşmelerde, son zamanlarda N'Djamena'nın kentleşmesinden memnun olup olmadıklarını ve gelecekte sorunların çözülüp çözülmeyeceğini sorduğumuzda genelde (sadece 7 görüşmeci memnun olmuştur) olumsuz cevaplarla karşılaştık. Bununla beraber, bazı görüşmeciler N'Djamena'nın fiziksel kentleşme politikasından memnundurlar.

Bu bağlamda, otoritelerle yapılan görüşmeler analiz edildiğinde N'Djamena'nın kentleşme politikasına olumlu yaklaşıtları görülmektedir. Bunun yanı sıra otoriteler N'Djamena'nın kentleşme sürecinde ve planlamasında herhangi bir sorunun yer almadığını ifade etmişlerdir (XK21, MS9, MSİ36 ve AA1 görüşmeciler). Dolayısıyla, yetkililer ve sıradan halk farklı düşüncelere sahiptirler. Bu yüzden, yetkililer (belediye danışmaları, kentleşme bakanlığın uzamanı vd.) N'Djamena'nın kentleşme politikasının iyi olduğunu ve gelecekte daha iyi olacağını açıklamıştır. Ama halk tam tersini düşünmektedir.

4.5.1. N'Djamena Kentleşme Politikasında Otoriteler Algıları

Yukarıda belirttiği gibi yetkililer N'Djamena'nın kentleşme planlamasının ve siyasetin iyi olmaya başladığını açıklamaktadır. Bunun yanı sıra gelecekte özellikle 10 yıl sonra N'Djamena'nın daha iyi kentleşmiş olacağını söylemektedirler. Ayrıca, AA1 ve XK21 adlı görüşmecilerin anlattıklarına bakıldığında N'Djamena artık iyi bir kentleşme politikasını kazanmıştır. Var olan sorunlar nadir istisnadır. N'Djamena artık iyi bir plan, politika kazanmıştır:

“N’Djamena’nın kentleşmesi iyi olmaya başlamıştır. Elbette, biraz eksikler var. Ama genelde her yerde devlet iyi planlama yapmaktadır: hastaneler, kanalizasyon vd.” (XK21,Erkek50, Hristiyan, belediye danışmanı).

“N’Djamena kentleşmesinde fiziksel olarak birçok değişim olmuştur. 1979’dan beri bu değişim hızlıca başlamıştır. Önceleri mesela 1982’de bütün N’Djamena’da beşten fazla ilçe yoktur. Bunun için, hatta gelecekte (10 yıl sonra) daha hızlı ve güçlü bir şekilde kentleşmenin başlayacağını inanıyorum, yeni mahaller ortaya çıkmış olacaktır [...]. Son zamanlarda N’Djamena’nın kentleşme politikasında olumlu etkiler olmaya başlamıştır. Zira hastaneler, yollar, borular ve köprüler iyi bir şekilde yapılmıştır.” (AA1, Erkek 57, Müslüman, belediye danışmanı).

Bununla birlikte bazı yetkililerin (MS9ve MSİ36 görüşmeciler) anlattıkları analiz edildiğinde farklı düşünce ve nüanslar N’Djamena’nın kentleşme politikasında bazı olumsuz faktörler olduğunu düşünmektedirler. Diğer bir deyişle, N’Djamena’nın kentleşme politikasında sosyal faktörler çözülmüş değildir (yoksulluk, güvensizlik, anarşik vd.). Aynı zamanda, devlet fiziksel olarak iyi politika yapmasına rağmen gelecekle ilgili resmi bir plan yoktur. Bunun, sosyal, ekonomik, kültürel sorunlara yol açacağını dile getirilmiştir:

“Somut olarak N’Djamena’nın kentleşmesinde negatif ve pozitif faktörler vardır. Pozitif faktörler, bazı yollar, kanalizasyonlar yapılmıştır. Negatif faktörler ise bazı yolların iyi yapılmamasıdır. Bildiğiniz gibi N’Djamena’da artık nüfus kalabalık olmuştur ve genişlemeye başlamıştır. Devlet bu parametrede iyi düşünemedi ve şimdi çoğu yoksulluk içinde kötü mahallelerde yaşarlar. Ama devlet son zamanlarda çözmeye çalışıyor sorunları. N’Djamena’ya yeni gelenler düzensiz olarak yerleşmeye devam etmektedir. Devlet sorunları çözebilir ama daha iyi kentleşme politika yapılmalı ve

beklenmedik durmalar düşünülmalıdır.” (MSİ36, Erkek 37, Müslüman, Kentleşme uzmanı).

“Son zamanlarda N’Djamena’nın kentleşmesi biraz geniş olmuştur, özellikle mesafe olarak. Bunun yanı sıra somut olarak daa değiştirilmiştir (yollar, caddeler, hastaneler vd.). Son 10 yıldan beri N’Djamena kentleşmesi hızlıca artmıştır. Özellikle petrol çıktıktan sonra N’Djamena daha geniş olmuştur. Ayrıca bazı kişiler otoritelerle yanlış bir anlaşma yapıp toprakları halka satmıştır. Bu, toplumda sosyo-ekonomik eşitsizliğe, sosyo-kültürel sorunlara yol açarak kentleşme politikasında büyük sıkıntı olacaktır” (MS9, Erkek 63, Müslüman, Teknokrat).

4.5.2. N’Djamena’nın Kentleşme Politikasında (Planlamasında) Halkın Algısı

Yukarıda ifade edildiği gibi N’Djamena’nın kentleşme planlaması ile ilgili farklı düşünceler bulunmaktadır. Bunun yanı sıra halk ile yapılan mülakatlara bakıldığında çoğunu N’Djamena’nın kentleşme sürecinden memnun olmadığı ve planlamanın kötü olduğunu görülmektedir. Buna bağlı olarak, anarşikler ve düzensizlikler mevcuttur (Hadjara & Vd., 2008). Çoğu görüşmeci (halk) artık N’Djamena kentleşme politikasında ve planlamasında pozitif projelerin olacağına inanmadığını açıklamıştır. Diğer bir deyişle, Kenya’nın kentlerinde olduğu gibi (Connan, 2005, s. 11), bazı görüşmecilerin anlattıklarına bakıldığında N’Djamena’nın kentleşme politikası kötü olduğundan diğer sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel sorunlar artmaktadır. Bunun yanı sıra, N’Djamena’nın kentleşme politikasından, hiç memnun olmayan görüşmeciler genelde 7.ve 5. ilçelerde yaşamaktadır.

Bu bağlamda, MH27 ve MC2 adlı görüşmeciler farklı ilçelerde yaşamalarına ve en az 30 yıldan beri N’Djamena’da yaşamış olmalarına rağmen kentleşme politikasından hiç memnun olmadıklarını söylemektedirler. Özellikle, MC2 adlı görüşmecinin anlattıklarında N’Djamena’nın kötü planlamasını sebebi olarak

kimliksel ayrımlar gösterilmektedir. XK21 ve MH27 adlı görüşmecilerin anlattıkları analiz edildiğinde, N'Djamena kentleşmesinden memnun olmadıkları hatta 10 yıl sonra sıkıntıların devam edeceği ifade edilmektedir:

“50 yıldan beri N'Djamena'da yaşıyorum. Hayır, hiç memnun değilim. Çünkü çok eksik var. Somut olarak (köprüler) bazı olumlu faktörler vardır ama genelde olumsuzluklar daha fazladır (lojman, su, elektrik vd.). 10 yıl sonra, N'Djamena'nın kentleşmesinin daha kötü olacağını düşünüyorum. Bir taraftan kötü bir plan yapılmaktadır diğer taraftan düzensizlikler genişlemeye devam ediyor” (MH27, 5.ilçe erkek 71, Müslüman, okuryazar değil, kabile lideri ve mahalle lideri).

“Ben 30 yıldan beridir N'Djamena'da yaşamaktayım ve N'Djamena'nın kentleşmesi ve planlamasını hiç beğenemiyorum. En kötüsü insanlar kentleşme bakanlığına gidip teknisyenlerle konuşup istediği planları çizdirebilmektedirler. Bu yüzden, rüşvet olayı fazlaca yaşanmaktadır. Her yetkili kendi etnik grubuna yardım ediyor. Yani, plan yaparken kendi etnik grupları, akrabalarına büyük ve stratejik daireler vermektedir. Bence 10 yıl sonra eğer yetkililer özellikle kentleşme bakanlığı iyi çalışırsa sorunlar çözülür ama buna inanmıyorum. Çünkü her şey bozulmuş durumda. Her şey, 2003'ten sonra, petrol çıkar çıkmaz yanlışlar başladı”(MC2, 7.ilçe erkek 50, Hristiyan, Devlet memuru).

AA8 ve HH23 adlı görüşmecilerin anlattıkları analiz ettiğinde N'Djamena'nın kentleşme sürecinde eksikler ve sorunlar fazladır. Özellikle yağmur mevsimde ne kanalizasyon ne de devlet (belediye) çalışmalarını göremediklerini ifade etmişlerdir (Nadia, Gali, Darma, & Issa Kana, 2006). N'Djamena'nın kentleşme politikasından halk memnun olup olmadığını; sorunların çözülüp çözülmeyeceğini sorduğumuzda şöyle yanıtlar dile getirilmiştir:

“50 yıldan beridir N'Djamena'da yaşamaktayım. Eskiden N'Djamena kentleşmesi iyiydi. Ama son zamanlarda (15 yıldan beri)

özellikle 8. ilçemizin planlaması ve kentleşmesini hiç beğenemedim ve memnun olamadım. Elbette, köprüler ve bazı yollar vardır. Ama sadece tek bir hastane var ve o da yakın değil. Çözüm olup olmadığını bilemiyorum.” (AA8, 8.ilçe Kadın57, Müslüman, Ev hanımı).

“ Hayır, memnun değilim. Çünkü kanalizasyonlar iyi değil, yollar çok kötü. Özellikle âdemi yaptıktan sonra her şey negatif olamaya başladı. Hatta 10 yıl sonra N’Djamena’nın kentleşmesi daha kötü olacak bence. Her gün insanlar düzensiz olarak yapılar inşa etmektedir. Buna rağmen devlet tepki göstermiyor. Bu yüzden, gelecekte kentleşmenin daha kötü olacağını düşünmekteyim.” (HH23,5.ilçe Kadın50,Müslüman, Öğretmen).

OA24 ve AS11 adlı görüşmecilerin anlattıkları analiz edildiğinde N’Djamena’da hala bazı kişilere izinsiz olarak toprak satıldığı ve iyi bir kentleşme politikası olmadığı ifade edilmektedir. İki farklı ilçede oturmasına rağmen aynı düşüncedirler. N’Djamena’nın kentleşme politikasında sadece fiziksel (yol, cadde, vd.) sıkıntılar değil, aynı zamanda sosyal sorunlar da vardır:

“ Ben yaklaşık 70 yıldan beridir N’Djamena’da yaşıyorum. Genel olarak elhamdulillah diyorum. N’Djamena’nın kentleşmesinde birçok sorunlar var. Çünkü bir plan yoktur, hala insanlar’ ’blamalardan’’ toprak, daire satın alırlar. Birkaç yıl sonra, bence devlet kendi planı ile gelip sınışımaya başlayacak. Bu aynı zamanda aile krizlerine ve yoksulluklara yol açacaktır.” (OA24,5.ilçe Erkek82,Müslüman, Terzi).

“ Hayır, hem N’Djamena’nın kentleşmesinden hem de ilçemizin kentleşme politikasından memnun değilim. Çünkü ne yollar ne de sağlık yapılarının (acil servisler, hastaneler vd.) planlaması yapılmamıştır. Aynı zamanda insanlar hala “balamalar’’ toprak almaktadır. Fiziksel olarak bazı olumlu faktörler (köprü, inşaat) var ama genelde durum kötüdür. Bence 10 yıl sonra N’Djamena’nın

kentleşme politikası daha kötü olacaktır. Çünkü her yerde insanlar düzensiz olarak topraklar satın almaktadır.” (AS11,7.ilçe Kadın30,Hristiyan, Aşçı).

Çoğu veride, halk ile yapılan mülakatta, N'Djamena'nın kentleşme sürecinden memnun olmadığı, özellikle yağmur mevsiminde büyük sıkıntılar yaşandığı ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra sorunların kısa zamanda çözülmeyeceği dile getirilmektedir. Diğer bir deyişle, görüşmecilerin çoğu ne N'Djamena'nın kentleşme politikasını ne de yaşadığı ilçenin kentleşmesinden memnundur. XH19, MA18 ve DA5 adlı görüşmecilerin ifadelerinde N'Djamena'nın kentleşme süreci ve politikasında düzensizlikler olduğu ifade edilmektedir. fiziksel eksiklerin yanı sıra sosyo-ekonomik sorunlar da vardır:

“ N'Djamena'nın kentleşme politikasından memnun değilim. Özellikle yağmur mevsiminde çok kötü bir durumda yaşıyoruz. Çünkü demografik olarak insanlar çok kalabalık ve yeni göç edenler bir plan almadan yerleşmektedir. 10 yıl sonra bence N'Djamena'nın kentleşmesi daha kötü olacaktır. Zira sabit bir plan, kanalizasyon sistemi, tutma çanağı ortada yoktur. Bak, şimdi kawas, zafaye, boutal bagare mahallelerinde ne büyük bir hastane ne de iyi bir kentleşme politikası vardır. Sabit bir plan olmadığından insanlar her yerde izinsiz olarak yerleşmektedir.” (XH19,5.ilçe Erkek57,Müslüman, Emekli).

“Hayır, ne ilçemizin ne de N'Djamena'nın kentleşme politikasını hiç beğenmedim. Çünkü eksikler çok. Özellikle yağmur mevsimde. Belediyeler proje tasarlamakta ama hiçbiri eyleme dökülmemektedir. Yağmur mevsimde kanalizasyonlar çalışmadığından dolayı, her yer pislik içindedir. Bunun yanı sıra sokaklar, yollar bir yıl sonra bozulmuş oluyor. 10 yıl sonra N'Djamena kentleşmesindeki sorunlar devam edecektir. Çünkü iyi bir kamu siyaseti ne bir politika ne de bir plan ortada var.” (MA18,5.ilçe Kadın32,Müslüman, Öğrenci).

“Beğenmiyorum. Çünkü eksik ve olumsuz şeyler çok. Mesela kanalizasyon (yapı) yok ve yağmur mevsiminde (boutil bagare mahallesinde) çok zorlanıyoruz. Yağmur mevsiminde N’Djamena felaket gibidir. Bazı olumlu faktörler var ama genelde sıkıtımız fazladır. Bu yüzden, bence N’Djamena’nın planlamasında düzensizlikler devam edecek. Çünkü devlet cesaret göstermiyor ve hala bir plan almadan insanlar yerleşmeye devam ediyorlar.” (DA5,7.ilçe Erkek32,Hrisityan, Fotoğrafçı).

Bazı Görüşmeciler farklı ilçelerde yaşayış N’Djamena’nın kentleşme politikası ile ilgili sorulara yanıt verirken planlama sorununa, sosyal eşitsizliklere dikkat çekmişlerdir. Bunun yanı sıra, son zamanlarda insanlar hem düzensiz olarak yerleştiği hem de demografik olarak sayısı artırdığından diğer sosyal problemler de artmaktadır:

“Ne N’Djamena’nın ne ilçemizin kentleşmesinden memnunnum. Özellikle yağmur mevsiminde çok zorlanıyoruz; caddeler, yollar çok berbat bir hal alıyor. N’Djamena’nın kentleşmesinde bazı adaletsizlikler var. Mesela, çoğu yetkililer özellikle kentleşme bakanlığında çalışanlar, zenginlere toprak vermektedirler. Bu gelecekte planlamada sorunlar yaratacaktır. Bence 10 yıl sonra aynı sorunlar, düzensizlikler devam edecektir. Çünkü her şey rüşvet ile ilişkili olmuştur.” (MS26,5.ilçe Erkek81,Müslüman, şeyh).

“Hayır beğenmiyorum. Kanalizasyon sorunu var. Önceleri kentleşme politikası iyiydi. Ama 2016 yılından beri olumsuzluklarla karşıladık (yoksulluk, projeleri durması, kira pahalı vd.). Gelecekte (10 yıl sonra) N’Djamena’nın kentleşme politikasının iyi olup olmayacağını bilemem ama eğer böyle giderse bölgeme döneceğim. Çünkü, kent ayrımcılığı, yoksulluk, sosyo-ekonomik eşitsizliği her geçen gün artmaktadır.” (YP33,9.ilçe Kadın38,Hrisityan, Öğretmen).

“ Hayrı beğenmiyorum. Çok eksiklikler var (yollar, kanalizasyon). N’Djamena genişlemesine rağmen devlet kentleşme politikasını iyi yönetemiyor. Zira hem demografik olarak insan sayısı artırmıştır hem de sosyal problemler artmıştır (yoksulluk, hastane eksik, sosyo-ekonomik eşitsizliği). Şimdi somut olarak devlet sorunları çözülmeye çalışmak için iyi bir kentleşme planı tasarlamaktadır ama toplumsal olarak sorunlar hala devam etmekte, parametreler buna hazır değildir.” (XD28,8.ilçe, Erkek 70, Müslüman, Emekli, Maliye bakanlığında eski muhasebeci: Müdür).

“ Bütün N’Djamena’nın kentleşme politikası uygulamalarının iyi olup olmadığını bilemiyorum ama ilçemizin kentleşme politikası ve planlamasının kötü olduğunu biliyorum. Özellikle yağmur mevsimde hayat çok zor oluyor. Hem dışarıda hem de evde selle mücadele etmekteyiz.” (FT12,7.ilçe,Kadın34, Hristiyan, enformel ticaret).

Ancak, aşağıdaki fotoğraflar N’Djamena’da yağmur mevsimde karşılaşılan zorluklar görülmektedir. Bunun aynı sıra, 7. ve 8. ilçelerde yer alan önemli yollarda her yağmur mevsimde kanalizasyon ve yollar iyi yapılmadığından dolayı geçilmez hale gelmektedir.

Resim 13 7. İlçede zorla geçen bir dolmuş

Fotoğrafi çeken: Khalit ADOUM ABDRMANE Tarih: 03 Eylül 2019. Saat: 11: 22

Resim 14 7. İlçede (Amtoukoui mahallesinde) kötü yola geçen dolmuş

Fotoğraf çeken: Khalit ADOUM ABDRMANE Tarih: 03 Eylül 2019. Saat: 11: 22

Bununla birlikte, bazı görüşmeciler N'Djamena'nın kentleşme politikasını beğenmekte ve memnun olduklarını ifade etmektedir. Kentleşme politikasından memnun olan görüşmecilerin hepsi erkek ve eğitilidir. Bu görüşmeciler kaldıkları ilçedeki kentleşme politikasından ve sürecinden memnun olduklarını söylemiştir. Bunun için, 16.ve 7. ve 3. görüşmecinin anlattıklarına bakıldığında farklı ilçelerde

yaşamalarına rağmen kentleşme politikasından memnun olduklarını dile getirmişlerdir:

“Evet, N’Djamena’nın kentleşme politikasından memnunum. Özellikle ilçemizin kentleşmesinden memnunum. Çünkü belediyeliler ve mahalle lideri çalışmaktadır. Önceleri beğenmiyordum ama son zamanlarda iyi olmaya başladı. Gelecekte iyi olup olmadığını bilemiyorum, çünkü kentleşme politikasında her şey var özellikle siyaset. Şimdilik durumun iyi olduğunu söylemekle yetnineceğim.” (AB16,3.ilçe, Erkek35, Hristiyan, Güvenlik).

“ Bütün N’Djamena’nın kentleşme politikasının iyi olup olmadığını bilemem ama gözlediğim kadarıyla iyi. Özellikle 8. ilçemizin kentleşmesinden memnunum. (AB7,8.ilçe,Erkek35,Müslüman, yönetici).

“Evet, memnunum ve beğeniyorum. Özellikle 9. ilçemizde olumlu değişimler olmaya başlamıştır. Önceleri, her şeyi büyük şehir belediyesi yapıyordu ama “desentralizasyon” yapıldığından her şey yolunda. Buna rağmen, bazı sorunlar var. Özellikle planlama ile ilgili sorunlar. Eğer sorunlar çözülmezse toplumda güvensizlik, kimlik ayrımları çoğalacaktır.” (AB32,9.ilçe,Erkek43,Hristiyan, Müdür: öğretmen).

“Son zamanlarda kentleşme politikasından memnunum. Özellikle hastaneler, köprüler, binaların yapımı olumlu faktörlerdir. Bazı eksikler var elbette ama genelde iyi. Eksikler bazı insanların plan yapılmadan yerleşmesinden kaynaklanmaktadır.” (AB3,7.ilçe,Erkek26,Hristiyan, Öğrenci).

YM15 adlı görüşmeci bir taraftan N’Djamena’nın kentleşme politikasından (fiziksel yapı) memnundur diğer taraftan kentleşme sürecinin toplumsal olarak sorunlara yol açtığını ifade etmiştir. YM15 adlı görüşmeci en az 50 yıldır

N'Djamena'da yaşamaktadır. Ancak, ifadesine bakıldığında, N'Djamena bazı yerlerinde sabit bir plan ve kent politikası olmadığı için bunun toplumda adaletsizlik ve kimlik ayrımcılığına yol açtığını dile getirmiştir:

“Önceleri beğenmiyordum ama son zamanlarda yeni belediye başkanı görevi aldıktan sonra her şey iyileştirmeye başlamıştır. N'Djamena somut olarak iyi oğlum ama toplumsal olarak bir kaygı var. Bunun için, bence gelecekte (10 yıl sonra) N'Djamena kentleşme sürecinde tehlikeli bir hal alacaktır. Çoğu mahallelerde insanlar arasında çatışmalar başlamış olacaktır. Çünkü zenginler, devlet ile gizli anlaşmalar yaparak yoksuların topraklarını alıyorlar. Aynı zamanda bazı insanlar hem düzensiz olarak hem de kimliksel olarak yerleşmektedir. Ayrıca kentleşme bakanlığı sabit bir plan kullanmıyor. Bu yüzden gelecekte N'Djamena'nın kentleşme politikası ve planının daha kötü olacağını düşünüyorum”(AB15 5.ilçe erkek, 74, Hristiyan, Teknokrat/emekli).

Resim 15 5.ilçede bulunan kadın evi

Tarih: 25 Kasım 2019. Saat: 11: 2

Resim 16 5. İlçede bulunan köprü alt ve üst geçici

Tarih: 25. Kasım 2019.

Saat 10.27

SONUÇ

Araştırmamızda, N'Djamena'nın kentleşme sürecindeki düzensizlikler ve sosyo-kültürel sorunlar sosyolojik bir bakış açısıyla incelenmiş ve çeşitli ilçelerde yaşayan farklı sosyal gruplarla nitel araştırma yöntemi kullanılarak görüşmeler yapılmıştır. Aynı zamanda yetkili kişilerle görüşmeler yapılarak N'Djamena'nın kentleşme politikası ve sosyo-kültürel sorunlara yönelik algıları test edilerek görüşleri alındı. Bu çalışma için N'Djamena'nın en kalabalık ilçeleri (5.7.8. Ve 9. Bölge) tercih edildi. Bu süreçte görüşmeye katılan sosyal gruplar N'Djamena'da en az 10-15 yıldır yaşayan gruplardır. Çoğu 30-40 yıldır N'Djamena'da yaşamaktadır.

Genel olarak elde edilen verilere göre N'Djamena'da kentleşme bağlamında sosyo-kültürel farklılıkların mekânsal, sosyo ekonomik, dini, idari birçok alanda bazı sorunlara yol açtığı ve bu sorunların birlikte yaşamı engellediği veya zorlaştırdığı sonucuna varılmıştır.

N'Djamena'da kimliklerin ortaya çıkış nedenleri konusunda sosyal gruplardan farklı görüşler bulunmaktadır. Bununla ilgili olarak, bazı katılımcılar N'Djamena'da kimliğin ortaya çıkmasının tehlikeli olmadığını, bunun artık normal bir fenomen olduğunu belirtmiştir. Yani kimlik temelli N'Djamena'ya yerleşmek isteyen katılımcılarımızın görüşlerine baktığımızda sosyo-kültürel kimlik değerlerinin paylaşıldığı söylenebilir. Dolayısıyla mahallelerde yerleşim kimlik temelli olduğunda insanlar kendilerini rahat hissetmekte ve dayanışma içerisinde olmaktadır. Bir istisna olarak değerlendirildiğinde N'Djamena'da kimlikler her zaman sorun yaratmaz, sosyal ilişkilerden ve barışı sağlayan durumlardan da bahsedilebilir. Bu bağlamda sadece N'Djamena'da değil, genel olarak Afrika şehirlerinde de insanların kendi toplumlarını kurup köylü gibi yaşadıkları görülmektedir. Dolayısıyla sosyal yapı olarak Afrika kentlerinde ve diğer kıtalarda kimlik olgusunun bambaşka bir gerçekliği ortaya çıkardığı ve farklı şehirlerde farklı görünümlere neden olduğu ifade edilebilir.

Bu bağlamda N'Djamena'ya kimlik temelli yerleşmenin iyi olduğunu söyleyen sosyal grupların çoğunun Hıristiyan etnik gruplar olduğu tespit edilmiştir.

Farklı Müslüman etnik grupların çoğu kimlik temelli olarak toplumda yer almanın kendileri için kötü olduğunu ifade etmektedirler. Ayrıca N'djamena'nın kentleşme sürecine dahil olan kimliklerden kimin sorumlu olup olmadığına ilişkin verilere bakıldığında, Müslümanların çoğu devletin farklı etnik gruplardan sorumlu olduğunu belirtirken, farklı etnik kökenlere sahip Hıristiyanların çoğu ikisini birden düşünmektedir. Devlet ve sosyal grupların ikisi de sorumludur. N'Djamena'da kimliklerin ortaya çıkış nedenlerine bakıldığında, çoğu Hıristiyan farklı etnik kökenlerin kültürel ve tarihsel nedenlere işaret ederken, Müslümanlar siyaset ve din gibi farklı etnik kökenlere mensubiyete işaret etmektedirler.

Bu bağlamda, N'Djamena'da kimlik ve ortaya çıkış algısı yorumlandığında, sosyal gruplar (katılımcılar) farklı değişkenler (yaş, cinsiyet, eğitim, din, etnik grup, bölge vb.) göstermelerine rağmen kimliklerin bugün N'Djamena'da sorunlara ve nefrete neden olduğunu ve bu durumdan endişe duyduklarını dile getirmektedirler. Yani N'Djamena'da kentleşme sürecinde göze çarpan kimliklerin ve farklılıkların sorun yarattığı kanıtlanmıştır.

Görüşmeye katılan tüm yetkililer (kentleşme uzmanları, eski bakanlar ve belediye danışmanları), N'Djamena'da özellikle yönetimde kimlik ve çeşitlilik sorunu olduğunu belirtti. Ayrıca N'Djamena yönetimlerinin kimlik sorunları olduğu, bu nedenle kayırmacılık ve etnisite sorunlarının ortaya çıktığı ve bu durumun sosyo-ekonomik eşitsizliğe yol açtığı belirtildi. Ancak görüşmeye katılan tüm yetkililer, kayırmacılık sorununun ve hükümetlerdeki farklılıkların çözülebileceğini düşünerek, herkesin vatan için çalışması gerektiğini söyledi. Dolayısıyla bugün N'Djamena'da bazı etnik grupların nepotizm ve sosyo-kültürel ve politik kimlik (din ve etnik grup) sayesinde prestij kazandıkları ve üst sınıfa hâkim oldukları tespit edilmiştir.

Görüşmeye katılan sosyal grupların ve yetkililerin çoğu, sosyo-ekonomik eşitsizliğin sosyo-kültürel farklılıklarla ilişkili olduğunu ve N'Djamena'da bir veya iki etnik kimliğin hâkim olduğunu belirtti. N'Djamena'da sadece dört katılımcı (1 Hıristiyan farklı etnik grup ve diğer Müslüman farklı etnik kökenler) ekonomik alanda, özellikle ticaret ve özel sektörde (şirket) bir etnik gruba hâkim olduklarını

söylediler. Ancak sosyo-ekonomik eşitsizliklerin N'Djamena'daki kültürel farklılıklarla ilişkili olduğu belirtilmelidir.

Ayrıca, bazı yorumlarda, katılımcılar (Hıristiyan etnik gruplar) sadece Müslüman etnik grupların egemen olduğunu ve bunun sosyo-ekonomik eşitsizliğe yol açtığını düşünüyor. Aynı zamanda, Müslüman etnik gruplarla yapılan görüşmelerin çoğu, sosyo-ekonomik eşitsizliğin kurbanı olduklarını ve yalnızca iki etnik kimliğin hâkim olduğunu belirtti. Buna ek olarak, katılımcılar farklı etnik ve dini geçmişlere sahipler ve N'Djamena'daki sosyo-ekonomik eşitsizlikten sorumlu tek aktör öne sürdüler. Bu nedenle, görüşmecilerin çoğu bugün N'Djamena'daki sosyo-ekonomik eşitsizlikten devleti sorumlu görüyor ve devletin bir etnik grubu desteklediğini belirtiyor. N'Djamena'nın kentleşme sürecinde eşitsizliklerin artmasına neden olarak bazı mahallelerin diğer mahallelere göre daha kentli olduğu açıklanmakta ve üst sınıfta yer aldıkları belirtilmektedir.

N'Djamena'da kimlik ve farklılık nedeniyle kapalı toplulukların (toplum-mahalle) olduğu görülmektedir. Bu nedenle bazı yorumlarda görüşmeciler bir etnik ve/veya dini gruba bağlı olarak yaşadıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca sosyal gruplar arasında nefret, ayrımcılık, düşmanlık var. Bazı katılımcıların kapalı topluluklar yaşadıkları ve iyi etkileşimde bulunmadığı belirlendi. Ancak diğer katılımcıların N'Djamenalı gibi yaşadıkları, bir cemaat olarak yaşamadıkları ve farklılıklar ve kimlikler sorun yarattığı için yabancılaşma hissetmedikleri söyleniyor. Bunun için, çoğu mahallede (heterojen ve kapalı topluluklar) dini ve etnik kimlikler olmasına rağmen, N'Djamena'nın bazı mahallelerinde açık topluluklara yol açtığı kaydedildi. Ayrıca açık olan ilçelerde farklı din ve etnik grupların yaşadığı ve kültürel, ekonomik ve mesleki alanlarda dayanışmanın sağlandığı tespit edilmiştir.

Görüşülen kişilerin çoğu günümüzde farklılıkların ve kimliklerin sorun yarattığını belirtiyor. Ancak kapalı bir toplumda ve açık toplumda yaşamak isteyen katılımcıların ortak düşünceye yol açarak sorunları çözmek istedikleri anlatılmaktadır.

Bu bilgilerden yola çıkarak N'Djamena'da sosyo-kültürel farklılıkların (din ve etnik grup) birlikte yaşamada sorunlara yol açtığı tespit edilmiştir. Bu süre zarfında çeşitli faktörler (siyaset, din ve kültür) birlikte yaşamayı engelliyor gibi görünüyor. Bu nedenle, hem Müslüman hem de Hristiyan farklı etnik kökenler şimdi durumla ilgileniyor ve N'Djamena'da birlikte yaşamının zor olduğunu açıklıyor. Çünkü siyasi faktör nedeniyle dini ve kültürel farklılıklar engel teşkil etmekte ve çoğu sosyal grubun bazı mahallelere yerleşmek ya da farklı din ve etnik gruplarla etkileşim kurmak istemediği tespit edilmiştir. Bu nedenle bazı katılımcılar (hem Müslüman hem de Hristiyan etnik gruplar) aynı mahalleye yerleşmek istemeyen farklı dinlerden insanlarla bir arada yaşama sorununun çözülemez bir sorun haline geldiğini belirtti.

Bu bağlamda, Hristiyanlar, farklı etnik kökene sahip çoğu Müslüman etnik grupla evlenmek istediklerini açıklıyorlar. Başka bir deyişle, hem erkekler hem de kızlar Müslümanlarla evlenme fırsatını istiyor. Buna rağmen bazı Hristiyan katılımcılarımız çocuklarını farklı dinlerden insanlarla evlendirmeyeceklerini ve aynı mahallede yaşayamayacaklarını belirttiler.

Bu dönemde Müslümanlar, Hristiyan çocuklarıyla farklı etnik kökene sahip kızlarla evlenemeyeceklerini ifade ettiler. Bu durumun ayrımcılık olmadığını ifade ederek İslam dininin böyle bir şeyi kabul edemeyeceği açıklandı. Bu nedenle N'Djamena'da birlikte yaşama sorunuyla ilgili yorumlara bakıldığında, mahallelerde yaşamadan az sayıda katılımcının dini ve etnik farklılıklara önem verdiği belirtilmektedir. Ayrıca mahallelerde yaşamadan kimliğe ve farklılıklara önem veren Müslüman etnik kökenlerin genellikle eğitimsiz olduğu kaydedildi.

Ancak, katılımcıların çoğu (19 görüşmeci) birlikte yaşama sorununun ciddi bir sorun olmasına rağmen çözülebileceğine inandığını ifade etmiştir. Bunun yanı sıra devlet ve dini liderler çözüm olarak iyi bir yönelime sahip olmanın gerekli olduğunu ve herkesin vatan için ortak bir zeminde buluşması gerektiğini ve birlikte yaşama sorununun çözüleceğini ifade ediyorlar.

N'Djamena'nın kentleşme sürecinde sorunlara ve dezavantajlara yol açtığının belirlenmesi nedeniyle katılımcılar, farklı ilçelerde yaşayan N'Djamena'nın (görüşülen 29 kişi) kentleşmesinden memnun olmadıklarını belirttiler. Ancak çoğu N'Djamena'nın kentleşme, kanalizasyon (altyapı), sosyal hizmet bağlamında yer almadığını ve kimliklere yol açtığını düşünüyor. Ayrıca anarşikler ortaya çıktıkça, kimi kişiler “suçlamalardan” daire satın aldıklarını, kimileri de devlet desteğiyle akraba olarak mahallelerde arsa edindiklerini ifade etmişlerdir. Bu nedenle katılımcıların bir kısmı (İnsanlar) N'Djamena'dan fiziksel olarak veya bina olarak memnun olduklarını ancak sosyal politika açısından memnun olmadıklarını açıklamaktadır. Buna ek olarak, karşılaştırmalı olarak, yetkililer N'Djamena'nın kentleşme politikasının iyi gideceğini düşünüyor. Dolayısıyla kamuoyunun ve otorite katılımcılarımızın yorumlarda söylediklerine bakmak farklı görüşlere yol açtı. Böylece farklı gerçekleri ortaya çıkardılar.

Herhangi bir bilimsel araştırmada olduğu gibi, çalışmamız gelecekte daha fazla araştırma yapılması için çeşitli perspektiflere imkân tanımaktadır. Bunun için N'Djamena'daki sosyo-kültürel sorunları ve kentleşme sorunlarını incelemek için karma bir yöntemle odaklanmak gerekebilir. Bu bağlamda, bu araştırmanın verileri ışığında birkaç çözüm önerisinden bahsedilebilir:

Bunun için öncelikle devlet farklılıklar sorununu (din ve etnik köken) acilen çözmelidir. Başka bir deyişle, halka iyi bir yönelim vermeli ve farklılıkların bir zenginlik olduğunu söylenmelidir. İkincisi, herkes diğer kültüre, dine saygı duymalıdır. Ayrıca bir komite yapılmalı ve kimlik sorunu çözülmelidir. Üçüncüsü, mahallelerdeki halk (gençler) ve devlet genellikle farkındalık yaratarak nefreti ortadan kaldırmaya çalışmalıdır. Aynı zamanda müfredata bir arada yaşama dersi eklenmelidir. Ayrıca sosyal grupların barışçıl hale gelmesi için devlet tarafından televizyon yayınları, kitap broşürleri vb. araçlarla insanlara ulaşırsa birlikte yaşama sorununun çözülmesine katkı sağlayabilir. Bu bağlamda, farklı sosyal gruplar aynı filmde dostça bir senaryo göstermelidir. Dördüncüsü, N'Djamena'nın kentleşme politikasında sosyal ve ekonomik projelere (sosyal hizmet, hastaneler, kanalizasyon vb.) yer vermelidir. Yani N'Djamena'nın kentleşmesi daha ön plana çıkmalı. Son

olarak, Devlet sosyo-ekonomik eşitsizliği acilen ele almalı ve bir sosyal adalet tesis etmelidir. Ayrıca devlet, bazı sosyal grupların diğerlerinden daha güçlü olmasını engellemelidir. Keza devlet, bürokraside adam kayırmacılık ve nepotizm sorununu ortadan kaldırmak için daha çok çabalamalıdır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- A. Aslanoğlu, R. (2000). *Kent, Kimlik, ve küreselleşme*. Bursa: EZGİKİTAPEVİ.
- A. Haviland, W., E.L. Prins, H., & McBride, B. (2008). *Kültürel antropoloji*. İstanbul: Kaknüs yayınları.
- Adak, N. (2009). *Sosyal problemler Sosyolojisi: Dünyadan ve Türkiye'den örnekler* (2. b.). Ankara: Siyasal.
- Aktay, Y., Kızılkaya, A., Osmanoğlu, E., Dilek, K., & Yurdakul, S. (2010). *Türkiye'de Ortak Bir Kimlik Olarak Ötekilik*. Ankara: Eğitim-Bir-Sen.
- Alacahan, O., & Duman, B. (2011, Haziran). Dışlanma, Ayrımcılık, Mezhepler ve Etniklikler Arası Eşitsizlikler. *Sosyal Bilimler Dergisi*, xuu(1).
- Alver, K., & vd. (2012). *Kent Sosyolojisi*. Ankara: HECE.
- Anthony, G. (2010). (Y. B. Ülgen, Çev.), *Sosyoloji*. Ankara: Siyasal Kitabevi .
- Bailly, A. (1973). *Les théories de l'organisation de l'espace urbain*. Paris: Persée.
- Barouh, S. I., & Simon, P. J. (1990). *Les étrangers dans la ville le regard des sciences sociales*. Paris: L'Harmattan.
- Barth , F. (2001). (A. K. Seda Gürkan, Çev.), *Etnik gruplar ve Sınırları*. Ankara: Bağlam.
- Bauman, Z. (2013). *Sosyolojik Düşünmek*. İstanbul: AYRINTI.
- Bernard, C. (1998). *Kampala, La ville et la violence*. Paris: Karthala.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç, Ç. E., Akgün, E. Ö., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: A PEGEM AKADEMİ.
- Castells, M. (2004). *Manuel Castells, Enformasyon Çağı: ekonomi, toplum ve kültür. Kimliğin Gücü* (Cilt 2.). (E. Kılıç, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Chiristian, R. (1998). *La construction sociale de l'ethnicité en milieu urbain*. Nice.

- Connan, D. (2005). *identités ethniques , identité nationale et émergence d'une conscience d'appartenance au Kenya*. Nairobi: IFRA.
- Dembelé, O. (2006-2009, Mai). Etnicité et citoyenneté urbaine: la violence ethnique dans les villes. *Courrier d'Afrique de l'Ouest*(35-63).
- Durkheim, E. (1895). *Sosyolojik Yöntem Kuralları*. Paris: P.U.F.
- Ela, J. M. (1983). *La ville en Afrique Noire*. Paris: Karthala.
- Eriksen, T. H. (2018). *sosyal ve kültürel Antropoloji*. ANKARA: ATIF YAYINLARI.
- Erkan, R. (2002). *Kentleşme ve sosyal değişim*. Ankara: Bilimadamı Yayınları.
- Florissi, E., & Leite, J. (2008). *Mode et espace urbain : identité et territorialité à travers la culture des bars*. Sociétés.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji* (1. Baskı b.). (C. Güzel, Çev.) İstanbul: Kırmızı.
- Grafmeyer, Y., & Authier, J.-Y. (2011). *Sociologie Urbaine* (3. b.). Paris: ARMAND COLIN.
- Guy, R. (1968). *Organisation sociale* . Montréal: HMH, Ltée.
- Hadjara, M. S., & Vd. (2008). *Document cadrage de planification urbaine pour la ville de N'Djamena*. N'Djamena: Çad'ın kentleşme Bakanlığı.
- Haldun, I. (1377) 1. *MUKKADİME* (s. 415). İçinde
- Jean, C. (1986). *Le peuple Tchadien, ses racines et sa culture*. Paris: L'Harmattan.
- Jean, F. D. (2013). *Le dictionnaire des sciences sociales*. Auxerre: Sciennes Humaines.
- Keleş, R. (1993). *Kentleşme politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Keleş, R. (2004). *Kentleşme politikası*. Ankara: İMGE Kitabevi.
- Layder, D. (2010). *Sosyal Teoriye Giriş 2*. İstanbul: KÜRE.
- Lexique de sociologie. (2013). *LMD*. Paris.

- Nadia, K., Gali, N. G., Darma, S., & Issa Kana, U. N. (2006). A la découverte du Tchad. *De Fort-Lamy à N'Djamena*. Centre Al Mouna, 3-62.
- Nations Unies. Commission économique pour l'Afrique. (2018). *L'urbanisation et la planification du développement national en Afrique*. Addis-Abeba: Commission économique pour l'Afrique.
- Neuman, L. W. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar* (Cilt 1.). (S. Özge, Çev.) Ankara: YayınOdası.
- Ndadoum, N. (2003). *croissance urbaine et problèmes périphériques de déplacement dans les quartiers périphériques de N'djamena: cas des quartiers Chagoua et Dembe*. *Memoireonline*, Bölüm 1 sayfa 8.
- Nizet, J. (2007). *La Sociologie de Anthony Giddens*. Paris: La Découverte.
- Ogalama, Y. G. (2013). *La pratique de l'urbanisation en Afrique Subsaharienne: Bilan et perspective stratégique. L'exemple de la ville de Bangui(Centrafrique)*. Université François-Rabelais de Tours.
- Otakey, R. (1999). *Les identités contre la démocratie?* Paris: L'Aube, IRD (Institut de Recherche pour le Développement ex-Orstom).
- Pol, E., & Sergi, V. (1999, Aralık). *Symbolisme de l'espace public et identité sociale. Persée*, s. 14,15,17,28 ve 30.
- Rywkin, M. (1987). (H. Özkal Çev.), *İktidar ve etnik gruplar: Özbekistan'da bölge ve illere göre parti üyelikleri(1983/84)* (s. 7). Ankara: O.D.T.Ü Mimarlık Fakültesi Basım İşliğı. No: 38.
- Sarıbay, A. Y. (1998). Bursa: ASA.
- Solak, G. S., & Görmez, K. (2017). *Kentte Mekân Kimlik Etkileşimine Dair Bir Çözümleme*. *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji Ve Politika Dergisi*, 13(1), 65-84.
- Sennett, R. (2012). *Berber*, (Çev. İ. Özküraplı), İstanbul: Ayrıntı.
- Vidjannangni, A. (2011). *La complexité de la question identitaire en Côte d'Ivoire*. Montréal: Université de Québec.

Wieviorka, M. (2001). *Différence culturelle et injustice sociale*. Paris: Balland

Yacouba, H. (2012). *La laïcité en péril?* (2012), pp. 127-138. Paris: Presses Universitaires de France.

Sürelî yayınlâr

Arayışlar, Dünyada ve Türkiye’de Farklılaşma Çatışma Bütünleşme II, 134-143, Sosyoloji Derneği, Ankara, 2002, s.7.7

Aytaç, Ö. (2013, Mayıs 9). Kent Mekânları ve Kimlik/Farklılık Sorunu. *IdealKent*, s. 138-169.

Castells, M. (1970). Structures sociales et processus d'urbanisation: Analyse comparative intersociétale. *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, 25(4), 1155-1199. from <http://www.jstor.org/stable/27577706>

Durugönül, E.(2002). Sosyoloji Kongresi 2-4 Kasım 2000 Eskişehir: Yeni Sosyolojik

EKTİREN, M. (2017). Kent meydanlarının kent kimliği ile ilişkisi. *Kent Akademisi*, 10(30), 240-254.

Germain, A., Leloup, X., & Radice, M. (2014). La cohabitation interethnique dans quatre quartiers de classes moyennes à Montréal: deux petites leçons tirées des discours sur la diversité. *Diversité urbaine*, 14(1), 5-24.

Hemchi, H. M. (2015). *Mobilités urbaines et planification: le cas de N'Djamena* (Doctoral dissertation).

INSEED. (2009). *Institut National De La Statistique, Des Études Économiques Et Démographiques (Inseed)*. N'Djamena: Ministère De L'économie Et Du Plan. 21-25-27-28-29.

Loua, Z. (2015). Les alliances interethniques en Afrique de l'Ouest: nouvelles stratégies de réconciliation. *Théologiques*, 23(2), 185-201.

Mamdani, M. (2005). Race et ethnicité dans le contexte africain. *Actuel Marx*, (2), 65-73.

Mbongo, N. (1985). Problèmes théoriques de la question nationale en Afrique. *Présence Africaine*, (136), 31-67.

Ntumba, L. L. (2000). Ethnicité, citoyenneté et gouvernementalité dans le contexte du renouveau constitutionnaliste africain. *Identity, Culture and Politics: an Afro-Asian Dialogue*, 1(1), 5-26.

Séguin, A. M. (1997). La cohabitation interethnique en HLM: vie quotidienne et enjeux territoriaux. *Cahiers de géographie du Québec*, 41(114), 393-404.

Tekin, F. (2011). Kültürel Travma Olarak Zorunlu Göç, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi, 25, s. 91-100.

Vaidjiké, D. (2017, Décembre). « Mieux vivre ensemble » et exploitation de l'idéologie. (K. Alio, Dü.) *Revue Scientifique du Tchad*, s. 65-72.

Young, T., & Chassy, P. (1971). LA RESTAURATION D'UNE IDENTITÉ: LES « BLACK MUSLIMS ». *Cahiers Internationaux De Sociologie*, 51, 277-289. from <http://www.jstor.org/stable/40689587>

Zoetizoum, Y. (1988). L'Etat et la reproduction ethnique en Afrique. *Zeitschrift für Afrikastudien*, (3), 13-24.

Diğer kaynaklar (internet)

Actualitix: <https://fr.actualitix.com/pays/lao/laos-taux-de-chomage-des-jeunes.php>

Barbière, C. (Juillet 2018). *La malnutrition infantile creuse son sillon à N'Djamena*. EURACTIV: <https://www.euractiv.fr/section/aide-au-developpement/news/la-malnutrition-infantile-creuse-son-sillon-a-ndjamena>.

Dallah, A. (2016, Janvier 26). *N'Djamena, Une Ville Qui Se Modernise Et Comment?* Voir En Vrai: <https://voirenvrai.nantes.archi.fr/?p=3370>

Dobingar, A. (2017). *Politique Nationale de L'Aménagement du territoire, de l'Urbanisme et de l'Habitat. N'Djamena: Ministère de l'Aménagement du Territoire du Développement de l'Habitat et de l'Urbanisme:*

<https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:zG752bM23bkJ:https://erc.undp.org/evaluation/managementresponses/keyaction/documents/download>

Kimitene, E. V. (2013). *Ethnicisation du commerce à N'Djamena* (Doctoral dissertation): <https://tel.archives-ouvertes.fr/tel-01614002>.

PNUD. (2018, Eylül 17). *Afrika ülkelerin insani gelişim endeksi ile sıralanması*. Agencecofin: <https://www.agencecofin.com/economie/1709-60037-classement-2018-des-pays-africains-par-indice-de-developpement-humain-pnud>

UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. (2018, Ağustos 27). ReliefWeb: <https://reliefweb.int/report/chad/tchad-aper-u-de-la-situation-en-s-curit-alimentaire-et-nutrition-ao-t-2018>

UN-Habitat. (2010). *Gouvernance, inégalité et marchés fonciers urbains*. Nairobi: programme des nations unies pour l'habitat(www.unhabitat.org).

EKLER

EK 1: Görüşme formu

N'Djamena'nın Kentleşme sürecinde Kimlik, Farklılık ve Birlikte Yaşama Sorunu

N'Djamena'da sivil halkı ile yapılan görüşme soruları.

Görüşmeci:

Görüşme Tarihi:

Görüşülen kişinin

1. Adı-Soyadı: Cinsiyeti:
2. İlçe: Yaşı:
3. Medeni durumu: Çocuk sayısı:
4. Meslek:
5. Dini ve Etnik grubu:
- 6.

I. N'DJAMENA KENTLEŞEME SORULARI

7. N'Djamena'yı nasıl tanımlarsınız?
8. Ne zamandan beri N'djamena'da yaşıyorsunuz?
9. Kaldığınız ilçede kentleşmesinden memnun musunuz? Son zamanlarda fark ettiğimiz gibi N'djamena'nın nüfusları artırmıştır. Bununla birlikte, eski kentleşme ve yeni kentleşme sürecinde farklılıklar neler? 10 Yıl sonra, N'djamena'da daire/yer almak için neler düşünüyorsunuz?

II. KİMLİK SORULARI

10. N'Djamenalı mısınız mı?
11. Ne zaman N'Djamena 'ya geldiniz? Kimlerle yerleştiniz?

12. Bu ilçeye gelmeden önce başka ilçede yaşadığınız mı? (Evet, ise niçin çıkmıştır?)
13. Son Zamanlarda fark ettiğimiz gibi N'djamena'da her alanda kimlikler yer almaktadır. Bu olguda düşünceleriniz neler? Sizce bu olguda sorumlu olan kim(ler)? Niçin?
14. Sizce N'Djamena toplum olarak dini, etnik gruplar vb. farklılıklar azaltıyor mu? Niçin? (Hayır ya da Evet bile açıklanır)
15. Sizce N'djamena'da kimlik ve ötekiliğin yaygınlaşmasından sorumlu olan kimler? Niçin?
16. Farklı din ve etnik kökenden arkadaşlarınız var mı? Onları ailecek ziyaret eder misiniz? Niçin?

III. BİRLİKTE YAŞAMA ve SOSYO-KÜLTÜREL UYUMLARI SORULARI

17. Kızınız farklı etnik kökenden, dinden olanlarla evlendirir misiniz? Niçin?	
18. Şehirde, mahallelerde yerleşmeden önce din, etnik kökene önem veriyor musunuz? Niçin?	
19. Hristiyan mahallelerinde bir ev satın alır mısınız? (Müslümanlar için) Niçin?	
20. Müslüman mahallelerinde bir ev satın alır mısınız? (Hristiyanlar için)	
21. Oğlunuz başka etnik gruptan dinden olanla evlendirir misiniz?	

22. N'Djamena'nın güneyinde Hristiyan mahalleleri, kuzeyinde Müslümanlar yaşamaktadırlar. Sizce, bu ayrışmanın sebebi nedir? Farklıklar nereden kaynaklanmaktadır? Nasıl bir çözüm söylenmektedir?

IV. SOSYAL-EKONOMİK EŞİTSİZLİK SORULARI

23. Bugün N'djamena'da belli kimlik ya da etnik grubun hâkim olduğunu söyleyebilir miyiz? Evet, ise nasıl hâkim olmuştur? Hayır, ise, niçin?
24. Sizce N'djamena'da bazı mahallelerde zenginlik gösteriyor mu? Nasıl?
25. Bu sosyal-ekonomik eşitsizlik niçin ve nereden kaynaklanmaktadır? Kim sorumlu ve nasıl çözülmektedir?

V. FARKLILIK SORULARI

26. Sosyal, kültürel ve dini farklılıklar konusunda ne düşünüyorsunuz?
27. Eski N'djamena'da şimdiki kadar, farklı kimlikler görülmekte miydi? Evet, ise mukayese edebilir misiniz? Hayır, ise niçin şimdi yer alıyor?
28. Şimdi yabancılaşma hissediyor musunuz? Yani, N'Djamenalı mısınız ya da bir etnik gruba mensup olarak mı hissediyorsunuz?
29. Sizce farklılığımızı unutabilir miyiz? Niçin?
30. Nasıl unutabiliriz?

EK 2: Otoriteler ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşme soruları

Görüşmeci:

Görüşme Tarihi:

N'DJAMENA'DA OTORİTERLERLE, BELEDİYELERDE YAPILAN GÖRÜŞME SORULARI.

I. N'DJAMENA VE KENTLEŞME SORULARI

1. Kendinizi tanıtabilir misiniz?
2. Ne Zamandan beri N'djamena'da yaşıyorsunuz?
3. Son zamanlarda fark ettiğimiz gibi N'djamena'nın nüfusları artırmıştır. Bununla birlikte, eski kentleşme ve yeni kentleşme sürecinde farklıklar neler? 10 Yıl sonra, N'djamena'da daire/yer almak için neler düşünüyorsunuz? Çünkü 1 ay önce kentleşme bakanlığı N'Djamena planı sınırlamıştır.

II. KİMLİK SORULARI (etnik ve dini sorunları, şok kültürel).

1. Bildiğiniz gibi N'Djamena toplum olarak güneyinde Hristiyan mahalleleri olup yaşamaktadırlar kuzeyinde Müslümanlar yaşamaktadırlar. Sizce, bu ayrışmanın sebebi nedir? Farklıklar nereden kaynaklanmaktadır? Nasıl bir çözüm bulunmaktadır?
2. Şimdi ötekilik toplumlarda büyük yer almıştır. Bu farklılık ve ötekileştirmenin nedeni nedir?
3. Farklı etnik kökenden arkadaşlarınızı var mı? farklı etnik köken ve dinden olanları ailecek ziyaret eder misiniz? Niçin?
4. Sizce N'djamena'da kimlik ve ötekiliğin yaygınlaşmasından sorumlu olan kimler? Niçin?

III. SOSYAL-EKONOMİK EŞİTSİZLİK SORULARI

1. Bugün N'djamena'da belli kimlik ya da birkaç etnik gruplar hâkim olduğunu söyleyebilir miyiz? Evet, ise nasıl hâkim olmuştur? Hayır, ise, niçin?

2. Yönetimde/bürokraside ayrımcılık yapıyor mu?
3. Yönetimde/bürokraside nepotizm yer alıyor mu? Evet, ise nasıl yer alınmıştır ve bu problemi çözülmek için neler söyleyebilirsiniz?

IV. FARKLILIK SORULARI

1. Sosyal, kültürel ve dini farklılıklarımız konusunda ne düşünüyorsunuz?
2. N'Djamenalı kimliği mi sizin için öncelikli/önemli yoksa grup kimliği mi?
3. Sizce farklıklarımızı unutabilir miyiz? Niçin?
4. Nasıl unutabiliriz?

EK 3: Yapılan araştırma izni ve Rektörlük onaylanması.

REPUBLIQUE DU TCHAD

PRESIDENCE DE LA REPUBLIQUE

MINISTERE DE L'ENSEIGNEMENT SUPERIEUR
DE LA RECHERCHE ET D'INNOVATION

SECRETARIAT GENERAL

UNIVERSITE DE N'DJAMENA

VICE-PRESIDENT DE L'UNIVERSITE

Unité – Travail – Progrès

وحدة - عمل - تقدم

جمهورية تشاد

رئاسة الجمهورية

وزارة التعليم العالي والبحث والابتكار

الامانة العامة

جامعة نجامينا

نائب رئيس الجامعة

N° 136 /PR/MESRI/SG/UDJ/FSJP/2019

AUTORISATION DE RECHERCHE

Je soussigné, vice-président Chargé des Enseignements de l'Université de Ndjamen, certifie que Monsieur **KHALIT ADOUM ABDRAMANE**, étudiant en Master de l'Université de **NECMETTIN ERBAKAN (Turquie)**, mène des recherches sur le thème : **le processus d'urbanisation de la ville de Ndjamen face aux défis des identités et l'altérité.** *et la cohabitation harmonieuse.*

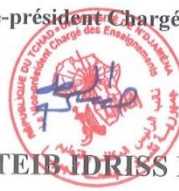
Aussi, je vous prie de bien vouloir lui faciliter l'accès aux informations dont il a besoin.

En foi de quoi, la présente autorisation lui est établie pour servir et valoir ce que de droit.

29 JUL 2019

Ndjamen, le -----

Le Vice-président Chargé des Enseignements

Dr. ATEIB IDRIS HALAW LAW

Ek 4: N'Djamena belediyesinden araştırma izni.

REPUBLICUE DU TCHAD

COMMUNE DE N'DJAMENA

SECRETARIAT GENERAL

DIRECTION DES RESSOURCES HUMAINES

SERVICE DE LA GESTION DES CARRIERES ET DE LA FORMATION

N° 013/M/SG/DRIH/SGCF/2019

UNITE - TRAVAIL - PROGRES

*Secrétaire
pour la gestion des carrières et de la formation
M. KHALIT ADOUM ABDRAMANE
le 26 Août 2019*

AUTORISATION DE RECHERCHE

Je soussigné, Secrétaire Général de la Commune de N'Djaména, autorise Monsieur KHALIT ADOUM ABDRAMANE à effectuer de recherches pratiques non rémunéré de quarante-cinq (45) jours à la Direction de l'Urbanisme, de l'Aménagement et du Transport Urbain de la ville de N'djaména pour la période allant du 27 Août au 12 Octobre 2019.

Thème: Le processus d'urbanisation de la Ville de N'djaména face aux défis des identités et l'altérité. *et la cohabitation harmonieuse.*

En foi de quoi, la présente autorisation est délivrée à servir et valoir ce de droit.

26 AOÛT 2019
Fait à N'Djaména, le.....

ZENAL-ABDINE IBRAHIM CHERIF

EK 5: 9. İlçede araştırma izni

REPUBLIQUE DU TCHAD

VILLE DE N'DJAMENA

COMMUNE DU 9ème ARRONDISSEMENT

Secrétariat Général

N. *130* /VIL-NDJ/COM9/SG/2019

UNITE-TRAVAIL-PROGRES

AUTORISATION DE RECHERCHE

Je soussigné, **MAHAMAT KERIMA SALEH**, Maire de la Commune du 9ème Arrondissement, autorise l'étudiant **KHALIT ADOUM ABDAMANE** de l'Université NECMETTIN ERBAKAN de Turquie à effectuer des recherches sur le thème « **le processus d'urbanisation de la Ville de N'Djamena face aux défis des identités et de l'altérité** », du 30 Août au 15 Septembre 2019.

et la cohabitation harmonieuse
Par ailleurs, les intéressés sont tenus de déposer une copie de leur rapport de recherche à la Commune.

En foi de quoi, la présente autorisation est délivrée pour servir et valoir ce que de droit.

Fait à N'Djamena, le **30** AOUT 2019

Le Maire

EK 6: Görüşmecilerin demografik özellikleri ve mülakat tarihleri.

1. Görüşmeci: Müslüman (Gourane etnik grubu), erkek, 57 yaşında, evli Belediye danışmanı. Mülakat tarihi: 05.08.2019
2. Görüşmeci: Hristiyan (N’Gambaye etnik grubu), erkek, 50 yaşında, evli 7.İlçe, devlet memuru. Mülakat tarihi: 06.08.2019
3. Görüşmeci: Hristiyan (Nangere etnik grubu), erkek, 26 yaşında, bekar,7.ilçe, öğrenci. Mülakat tarihi: 07.08.2019
4. Görüşmeci: Hristiyan (Moussey etnik grubu), erkek, 28 yaşında, bekar, 7.İlçe, öğrenci. Mülakat tarihi: 07.08.2019
5. Görüşmeci: Hristiyan (Toupouri etnik grubu), erkek, 32 yaşında, evli,7.ilçe, fotoğrafçı. Mülakat tarihi: 07.08.2019
6. Görüşmeci: Hristiyan (Mouzgoum etnik grubu), erkek,31 yaşında, evli, 9.ilçe, bahçıvan. Mülakat tarihi: 07.08.2019
7. Görüşmeci: Müslüman (Goula etnik grubu), erkek, 42 yaşında, evli, 8. İlçe, yönetici. Mülakat tarihi: 09.08.2019
8. Görüşmeci: Müslüman (Boulala etnik grubu), kadın, 57 yaşında, evli, 8.ilçe, ev hanımı. Mülakat tarihi: 09.08.2019.(tercüme ile)
9. Görüşmeci: Müslüman (Kanembou etnik grubu), erkek, 63 yaşında, evli, teknokrat. Mülakat tarihi: 10.08.2019.
10. Görüşmeci: Hristiyan (Moundang etnik grubu), kadın, 27 yaşında, bekar, 7. İlçe. Öğrenci. Mülakat tarihi: 12.08.2019.
11. Görüşmeci: Hristiyan (N’Gambaye Benoi), kadın, 30 yaşında, evli,7.ilçe, aşçı. Mülakat tarihi: 12.08.2019.
12. Görüşmeci: Hristiyan (kabalaye etnik grubu), kadın, 34 yaşında, evli, 7. İlçe, enformel ticaret-ev hanımı. Mülakat tarihi: 12.08.2019. (Tercüme ile)
13. Görüşmeci: Hristiyan (Marba etnik grubu), kadın, 33 yaşında, evli, 7. İlçe, ev hanımı. Mülakat tarihi: 12.08.2019. (Tercüme ile)
14. Görüşmeci: Müslüman (Bang gawrang etnik grubu),kadın, 28 yaşında, evli, 8.ilçe, ev hanımı. Mülakat tarihi: 18.08.2019. .(tercüme ile)

15. Görüşmeci: Hristiyan (Dai etnik grubu), erkek, 74 yaşında, evli, Emekli-
teknokrat. Mülakat tarihi: 19.08.2019.
16. Görüşmeci: Hristiyan (Bay etnik grubu), erkek, 35 yaşında, evli, 3. İlçe,
güvenlik. Mülakat tarihi: 20.08.2019.
17. Görüşmeci: Hristiyan (Sara etnik grubu), kadın, 38 yaşında, evli, 3. İlçe, ev
hanımı. Mülakat tarihi: 20.08.2019.
18. Görüşmeci: Müslüman (Arap etnik grubu), kadın, 32 yaşında, evli, 5.ilçe,
öğrenci. Mülakat tarihi: 21.08.2019.
19. Görüşmeci: Müslüman (Dadjo etnik grubu), erkek, 57 yaşında, evli, 5. İlçe,
Emekli. Mülakat tarihi: 21.08.2019.
20. Görüşmeci: Müslüman (Borno etnik grubu), kadın, 32 yaşında, evli, 5. İlçe,
ev hanımı. Mülakat tarihi: 22.08.2019. .(tercüme ile)
21. Görüşmeci: Hristiyan (kim), erkek, 50 yaşında, evli, belediye danışmanı. .
Mülakat tarihi:23.08.2019
22. Görüşmeci: Müslüman (Boulala etnik grubu), kadın, 52 yaşında, evli, 8.ilçe,
öğretmen. Mülakat tarihi:24.08.2019
23. Görüşmeci: Müslüman (hadjarai etnik grubu), kadın, 50 yaşında, evli, 5. İlçe,
ilk okul öğretmenliği. Mülakat tarihi:24.08.2019
24. Görüşmeci: Müslüman (Boulala etnik grubu), erkek, 84 yaşında, evli, 5. İlçe,
terzi. Mülakat tarihi:24.08.2019 (tercüme ile)
25. Görüşmeci: Müslüman (Abcharib etnik grubu), kadın, 82 yaşında, evli, 5.
İlçe, ev hanımı. Mülakat tarihi:25.08.2019 (tercüme ile)
26. Görüşmeci: Müslüman (Mimi etnik grubu), erkek, 81 yaşında, evli, 5. İlçe,
Şeyh, İmam. Mülakat tarihi:26.08.2019.
27. Görüşmeci: Müslüman (Ouaddai etnik grubu), erkek, 71 yaşında, evli, 5.
İlçe,, kabile lideri. Mülakat tarihi:27.08.2019.
28. Görüşmeci: Müslüman (Djallaba etnik grubu), erkek, 70 yaşında, evli, 8. İlçe,
eski Muhasebeci-emekli. Mülakat tarihi:27.08.2019.
29. Görüşmeci: Hristiyan (Nengdjeré etnik grubu), erkek, 32 yaşında, evli, 9.
İlçe, fotoğrafçı. Mülakat tarihi:27.08.2019.

30. Görüşmeci: Hristiyan (söylemedi), kadın, 25 yaşında, evli, 9. İlçe, öğrenci.
Mülakat tarihi: 27.08.2019.
31. Görüşmeci: Müslüman (Sokoro etnik grubu), kadın, 60 yaşında, evli, Devlet memuru. Mülakat tarihi: 31.08.2019
32. Görüşmeci: Hristiyan (Laka etnik grubu), erkek, 43 yaşında, evli, 9. İlçe, Öğretmen/ Müdür. Mülakat tarihi: 01.09.2019
33. Görüşmeci: Hristiyan (N’Gambaye), kadın, 38 yaşında, evli, 9. İlçe, öğretmen. Mülakat tarihi: 01.09.2019
34. Görüşmeci: Hristiyan (Gouley etnik grubu), kadın, 57 yaşında, evli, 9. İlçe, ev hanımı. Mülakat tarihi: 01.09.2019 (tercüme ile).
35. Görüşmeci: Müslüman (Maguinaye etnik grubu), erkek, 72 yaşında, evli, 8. İlçe, kabile lideri. Mülakat tarihi: 01.09.2019.
36. Görüşmeci: Müslüman (Arap salamat), erkek, 37 yaşında, evli, kentleşme uzmanı. Mülakat tarihi: 06. 09. 2019